कोंकणी

भाशेन्

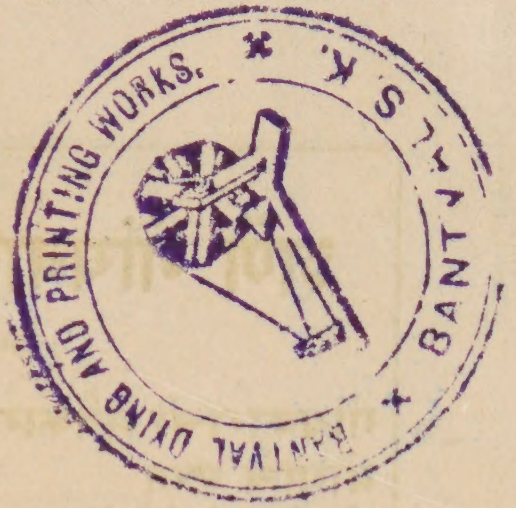
जैन.

२३१३

जनवरि १९ सोमवारा (१९४२) दिवसा (बोंबइ न येवनु) हाचां मेळलें

कोंकणी भाशेचें जैत.

शणै गोंयबाबांनीं बरैल्लीं पुस्तकां.

(देवनगरी लिपींत छापिल्लीं.)

	मोल.
गोंयकाराचो मुंबैकार	रु. ० ६
मोगाचें लग्न	० ४
गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पैलें खंड	१ ८
कोंकणी भाशेचें जैत	१ ४

शेक्सपियराच्या खेळांची माळ.

(रोमी लिपींत छापिल्लीं)

१ राजपुत हामलेट आनी बापायचें भूत ...	० २
२ गोरे बायलेचो काळो घोव ३ मुदयांखातीर धोवा-बायलांचें झगडें ४ धुवांची परीक्षा ...	० ६
५ जुंवळ्या भावांचो घुस्पा-गदळ ६ आगुल्ल्याचें निवळण ७ राणयेचें जिवें बावलें ...	० ४
८ घातमारो इष्ट ९ बायलेची परीक्षा १० मोगाचे पिडेचें ओखद ११ भुसमारे आलेभाव-कोलेभाव ...	० ६

पुस्तकां मेळपाचो जागो:

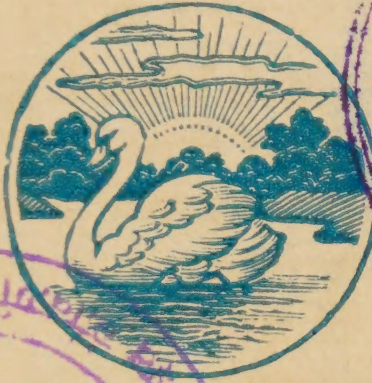
गोमन्तक छापखानो, मुंबै, ४.

BOMBAY:
Printed and Published by K. S. Nayak at the Gomantak Press,
Ramchandra Building B 2 & 3, Charni Road, Girgaum.

शणै गोंयबाबांली बरपावळ.

पैलें पुस्तक.

कोंकणी भाशेचें जैत.

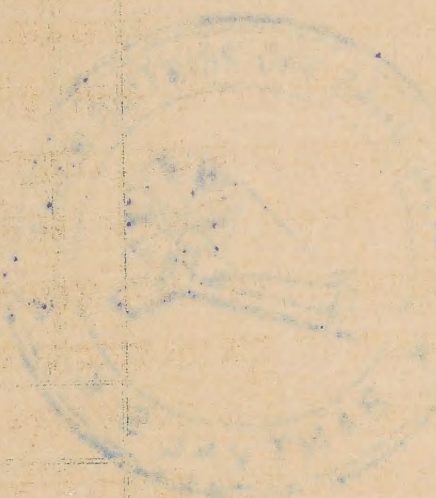

१९३०.

पकठावन उजवाडा हाडपी :

'गोमन्तक' छापखान्याचो धनी,

गिरगांव, मुंबै, ४.

उजवाडावप्याचीं दोन उतरां.

भौमानेस्त शणै वामन रघुनाथ वर्दे वालावलीकार हाणीं गोंयच्या ‘हिंदु’ आनी ‘भारत’ ह्या सातोळ्यांनीं आनी मुंबैच्या ‘नवयुग’ आनी ‘विविधज्ञानविस्तार’ ह्या म्हैनाळ्यांनीं गोंयचे आवै-भाशेसंबंधान बरैल्ली बरपावळ आज वाचप्यांच्या हातांत दिवपाचो योग आयला. ही बरपावळ पुस्तकाच्या रुपान उजवाडा हाडपाची म्हाका उमळशीक लागिल्ली; पणून ती इतले बेगीन तडीक वचत अशें मात म्हाका दिसूंक नासलें. कित्याक, ‘वसणुके’चें पैलें खंड वाचप्यांच्या हातांत दिता आसताना दुसऱ्या खंडासंबंधान तांकां दिल्ल्या उतराक आदीं पाळो दिवन मागीर ह्या कामाक हात घालचो असो हांवें विचार केल्लो. पणून ‘वसणुके’चें दुसरें खंड बरौपाचें काम सुमाराभायर वाडलें; तांतूंच मराठिच्या कांय अभिमान्यांनीं पैल्या खंडाचेर आपलें मत्त दिवच्या निमतान आनी हेर तरेन कोंकणी भाशेआड कांय मुद्दे फुडें हाडले. ह्या मुद्द्यांभितल्ल्या कांय मुद्द्यांक शणैबाबांनीं ह्या आदींच सप्तासणीत जाप दिल्ली. तरी आसताना ती मुजरत दोळ्यांआड करून कोंकणी-मराठी वादासंबंधान कांय नकळ आशिल्ल्या वाचप्यांक ते गदळांवक वावुल्ले. तेन्ना, शणैबाबांली आदली बरपावळ एकठावन आनी फुडें आइल्ल्या नव्या मुद्द्यांक तांचे-कडच्यान जाप बरौन घेवन ती पुस्तकाच्या रुपान उजवाडा हाडपाचो हावेस हांवें धल्लो आनी तो आज तडीक गेल्लो पळौन म्हजेसारकींच कोंकणी भाशेच्या भक्तांकूय खोस जाल्याबगर रांवची ना, हाची म्हाका खात्री आसे.

‘वसणुके’चें दुसरें खंड केन्ना भायर सरतलें म्हणपाची जायते जाण चौकशी करतात. तशेंच, पैल्या खंडाच्या मराठी आनी इंग्रजी भाशांतराचीय जायत्याजाणांनीं तिष्टत लायल्या. ‘वसणूके’च्या दुसऱ्या खंडांत आजवेर आपले कर्तुत्वदर्शन व्हडविकेक चडिल्ल्या जणएकल्या गोंयकाराचो इतिहास येवपाचो आशिल्ल्या कारणान तें बरौंचें काम सुमाराभायर वाडलां म्हणपाचें वैर सांगलांच; हें दुसरें खंड तयार जावन भायर सरतकूच, दोनूय खंडांचें इंग्रजींत भाशांतर करून तें एकाच पुस्तकांत उजवाडा हाडपाचो हांवें विचार केला. ‘वसणुके’चें मराठी भाशांतर करपांत कोंकणी भाशेचे नद्रेन कांय आदाव ना. तेंच इंग्रजींत भायर सरत जाल्यार देवनगरी लिपी नकळ आशिल्ल्या गोंयच्या क्रिस्तांव भावांक ताचो जायतो उपयोग जातलो आनी तांकां कोंकणी भाशेची आतांचेकूय चड ओड लागतली. देखून ‘वसणुके’चें मराठी भाशांतर करपाचो विचार हांवें सोडून दिलो.

ही तेजवंत बरपावळ वाचप्यांच्या हातांत दिंवचे आदीं ह्या वादाक आरंभ केल्ल्या मराठिच्या अभिमान्यांचे म्हाका पैलीं उपकार मानूंक जायत. कित्याक, मराठी भाशेच्या

अभिमानान कोंकणी आड फुडें हाडिल्ल्या मुद्द्यांचे अपरुखीं ही बरपावळ जल्मा येवपाचें कारणूच नासलें ; देखून, हांव आदीं तांचेच उपकार मानतां. तशेंच, गोंयच्या 'हिंदु' आनी 'भारत' ह्या सातोळ्यांच्या आनी मुंबैच्या 'नवयुग' आनी 'विविधज्ञानविस्तार' ह्या म्हैनाळ्यांच्या संपादकांचेय हांव उपकार मानतां. गोमन्तांतले नामनेचे चित्रिक भौमानेस्त बाब रामचंद्र पांडुरंग कामत हाणीं ह्या पुस्तकांत घालचेखातीर भोवबरें चित्र काडून दिलें, ह्या खातीर तांगेले उपकार मानून शणैबाबांली बरपावळ वाचूंक उमळशीक लागिल्ल्या वाचप्यांली वाट हांव मेकळी करतां.

मुंबै, २७ आब्रील १९३०.

का. श्री. नायक.

ह्या खातीर
घालचे खातीर

नम्रतायेची मागणी.

कोंकणी ही गोंयकारांली आवै-भास म्हणपाची गजाल सूर्यासारकी घणघणीत आसून ती तशी न्हंय म्हणपाचो वितंडवाद खासा कांय गोंयकारांनींच घालचो हें विचित्र दिसता. आपणाल्या मेंदूंत ती भास दिसरात एकसारकी घोळटा हें बरेंभाशेन जाणं जावनूय ते दाटून पिसाय पांगुरतात आनी अर्था-भायरे, ताळतंत नाशिल्ले नस्तेच मुद्दे फुडें हाडून हांशाक म्हारग जातात. तांगेली दरएकली म्हणणी फावोशी जाप दिवन आनी गडगंज आधार दाखौन लटकी म्हणपाची सिद्ध केल्या आसतानाय ते आपणालेंच फुटकें धोलकें बडैतात. तांचेकडेन भौनभौन तोंड वाजौन खडपसूक जांवचेभाशेक, तांचेआड कोंकणीन आजवेर जें जैत जोडलां तें तांगेल्या म्हऱ्यांत सासणाचें घसघशीत बरें मांडून फुडल्या कामाक लागपाची कल्पना, कोंकणी भाशेचे पोटतिडकेचे भक्त भौमानेस्त बाब काशीनाथ श्रीधर नायक हांगेल्या कपळांत पैलींवैली आयली. आज वाचप्यांच्या हातांत दिल्लें हें पुस्तक तेच सुंदर कल्पनेचें सोबीत फळ आसं. कोंकणी पुस्तकां उजवाडा हाडपांत दुडवांची गांठ करचेलें इल्लेंय आदवसाण नासताना आवै-भाशेचे निखटे सेवे-खातीर सेवा करपाचें व्रत कडकडीत चलौन काशीनाथबाब समाधान मानून घेतात ह्या खातीर तांकां धन्यवाद दिवचे तितले थोडेच जातले. तांगेल्या ह्या व्रताचे पुण्यतायेन कोंकणी भाशेचें बळगें दिसानदीस वाडूंक जायतो पालव मेळटलो हांतूंत दुभाव ना.

ह्या पुस्तकांत, मराठिच्या पाख्यान कोंकणी आड हाडिल्लो दरएकलो मुद्दो मुळासैत हुमटून उडैल्ल्या कारणान कोंकणी भास उलैतल्यांचो मार्ग कांट्यां-खुड्यांमेकळो, झळझळीत आनी नितळ बरो जाला. ताणीं आतां आपणांले निजाचे आवै-भाशेची सेवा हुस्कया-मेकळी करून, संवसारांतल्या भासांचे पंगतींत तिका नामनेचो पाट जोडून दिवक वावुरचें अशी तांचेकडेन म्हजी नम्रतायेची मागणी आसं.

गोमन्ताश्रम, विले-पारलें,
२७ आब्रील १९३०.

शणै गोंयबाब.

चुकावळ.

पान.	वळ.	चूक.	सारकें.
६	२७	आय	आर्य
७	७	तांची	तांचीं
८	१९	पातळांवची	पातळांवचो
८	१९	आयल्या	आयला
११	१९	मर्फी	मर्फी
१२	६	अपणालें	आपणालें
१५	८	सकैल्यौ	सकैल्यो
१५	१६	धर्मा-बापुय	धर्मा-बापुय
२४	१४	शेकड्याचे	शेंकड्याचे
२५	२७	बेळगांवीं	बेळगांवी
२६	२३	उबगेले	उबगले
३०	९	परतं	परंत
३७	१८	गोयातल्या	गोंयांतल्या
३८	२८	उत्तर	उतर
३८	३१	हाडूकं	हाडूंक
४०	१	निखळांयक	निखळांवक
४१	१७	व्हेंय	व्हेंय
४८	२५	आपणाल्याकपळार	आपणाल्या कपळार
५०	१७	चाबडाबन	चाबडावन
५३	२०	टवाली	टवाळी
६०	७	हाबक्यांपरस	हावक्यांपरस
६८	६	त्याचा(च्या)	त्याचा(ताच्या)
६८	६	देशा(शां)तु	देशा(सां)तु
६८	७	मनुष्या(ष्यां)क	मनुष्याक (मनशांक)
६९	८	असे	असें
७२	२८	अ. ५.	अं. ५.
८३	२	वर्षांचे	वर्षांचे
८३	५	पूर्वंज	पूर्वज

कोकणी

मांडावळ.

उजवाडावप्याचीं दोन उतरां … … आरंभाचीं पानां १–२

नम्रतायेची मागणी … … … „ „ ३

चुकावळ … … … „ „ ४

मांडावळ … … … „ „ ७

संक्षेपावळ … … … „ „ ८

गोंयची आवै-भास … … … … १–३०

भाशेचीं लक्षणां … … … … ३१–४४

कोंकणिचो शुद्धकार … … … … ४५–५४

किर्कोळ मुद्द्यांची निस्तरावणी … … … ५५–६१

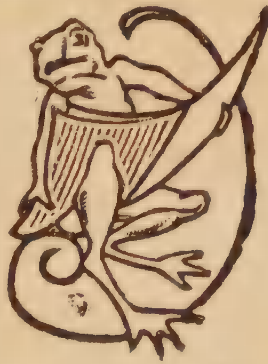
परिशिष्टां:

(अ) 'मराठी भाषेचा आद्य व्याकरणकार' … ६५–६७

(ब) क्रि. स. १६७८ त छापिल्लो पैलो कोंकणी लेख … ६८

(क) 'हिंदुस्तानांत मुद्रणकलेचा प्रवेश … ६९–७३

(ड) 'कोंकणी व मराठी' … … … ७४–९२

संक्षेपावळ.

ASWI.—Archæological Survey of Western India.
Bomb. Gaz.—Bombay Gazetteer.
Epig. Ind.—Epigraphia Indica.
Ind. Ant.—Indian Antiquary.
JBBRAS.—Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.
JRAS.—Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

कोंकणी भाशेचें जैत—

१

गोंयची आवै-भास.

—शणै गोंयबाब.

कोंकणी भाशेचें जैत.

गोंयची आवै-भास.

भौमानेस्त रघुनाथ गणेशशणै तळवडकार हाणीं गोंयचे आवै-भाशेसंबंधान 'स्वयंसेवकां' त तीन खिस्तिनीं बरैल्लो लेख वाचलो. पैली खिस्त 'स्वयंसेवका' च्या १९२५ च्या वैतुंब्राच्या आंकांत ६४ तीं ६८ पानांचेर आयल्या. हांतूंत सामान्यतायेन भाशेची आनी संवसारांतल्या आवै-भासांची व्हडवीक आनी बळगें सांगलां. आवै-भाशे-बदला परकी भास एकाद्या जनपदाचे सकनळयेंत बळयांच चोंदचो यत्न केल्यार तो केन्नाच फळाक येना. तर दर एकल्या जनपदांत थैंची निजाची आवै-भास घट तगून रावता; ती केन्नाच मरना अशें तांचे ह्मणणेचें सार आस. हें सिद्ध करूंक ते फिलिपीन जुंवावळीर परकी इस्पाञ्जोल भास जायते शेंकडे वावरुनूय तगली ना आनी वेल्साचेर ८०० वर्सां इंग्रजी शेक चलुनूय थैंची आवै-भास नाशी जाली ना, अशीं उदाहरणां दितात. ही तांची ह्मणणी लटकी कोण ह्मणत ? आवै-भाशेचें बळगें आनी कस निजाचोच खर हांतूंत दुभाव ना. ती कितलीय दळिद्री आसली, तिका तिच्या खाशेल्या राजांची पोसगूक नासली, तिचेर परकी राजांचो शेक आसलो आनी तिच्या घरा-दारांत परके भाशेन सत्तेच्या वा हरशिल्या तुतनायकान कांयकाळ शेवै घाली तरी ती आपलें यजमानपण निखालुस होगडायना. ती कर्णसिद्ध, सिद्धनाथ, चंद्रनाथ ह्या दोंगरांच्या मुळसांभाशेन सदींच थीर आसता. तिच्या म्हऱ्यांत परक्यो भासो भांगरां-शिंगरां घालून, आखे-तिखे करून आनी मान-कमर मोडून नाचल्यो तरी ती गणमणना. ती त्या रंगयाळ्या भासांक घरच्या धेडयांवरी लेखता. ती आपलो यजमान्निचो माना-भौमानाचो पाट तांकां बसूंक दिना. हें इतलें जाणं जावनूय रघुनाथबाबांनीं आपली म्हणणी आपल्याच ताळ्याक लावन पेवन उस्तरें घालेलें ह्मणून अजाप जाता. जो नेम ते फिलिपीन आनी वेल्स भासांक लागू करतात तोच नेम गोंयचे आवै-भाशेकूय लागू जाता म्हणपाचें ते विसल्लेशे दिसतात. गोंयां आज फिर्डी आनी मराठी ह्या परक्या भासांनीं कितलींय जरी धुमशेणां घालीं तरी अखेरेक थैंची **निजाची यजमान्न कोंकणी भासूच तग धरून रावतली आनी माथें उबारतली** ह्मणपाचें रघुनाथ-बाबांनींच घाल्ले रुजवातीवैल्यान सिद्ध जाता. अशें आसताना कोंकणीक पेल्यान धुकलून ते **परके मराठिचो** पाखो घेतात हाचेवैल्यान, आपल्या तोंडांतलें उतर ते आपुणूच दाटून उस्तऱ्यां घालैतात अशें जालें ना ? **गोंयची आवै-भास जी कोंकणी** ती तांच्या मुखेल नेमाक आडवाद् आसून, संवसारांतल्या हेर सगळ्या आवै-भासांकूच तो नेम लागू जाता, अशें तांचें एकाद्रें मत्त ना मू ?

परकी भास कितलीय आगळीक करून बळयांच लोकांच्या माथ्यार उबाल्ल्यार ती तांकां तोलना अशें रघुनाथबाब ह्मण्टात, तें खरें आसा. तें फिर्ङ्गीक जितलें लागू जाता तितलेंच मराठीकूय लागू जाता. गोंयकार हिंदुनीं आनी क्रिस्तांवांनी **परकी मराठी** आनी **परकी फिर्ङ्गी** कितलीय आपलीशी ह्मळी तरी तांचो उच्चार निजाच्या मराठ्या आनी पुर्तुगेजांभाशेन करचेलें तांच्या नशिबांत ना. अशें आसताना हिंदुंनीं, शिगम्याच्या दिसांनीं, माचयेर उबे रावन आनी पड्ड्यावसल्यान फुडो करून '**म्हाजी प्रिया खोटें हाये ?**' ह्मणून मराठी नटयेची खुशाल वाट पळोंची आनी ती तरतरीत धांवन येनाशी पळौन पिंर्जळून आनी खुबळून, तिडकीन '**हवन करों तुमचें**' ह्मणून देवाक गाराणें घालचें आनी नाटक पळौंक बशिल्ल्यांचें भस्म उबौंचें.

रघुनाथबाब मराठी भाशेक बळयांच जरी गोंयचे आवै-भाशेच्या पाटार बसौंक सोदतात तरी अखेरेक **खरें** तेंच तांच्या तोंडांतसून आपशीं भायर सरता. ते ह्मण्टात कि, फाटल्या धा-वीस वर्सांपरस आज गोंयां मराठी भाशेंत जें सुधरप जाल्लें दिसता ताचें एक कारण इंग्रजी सरादींतले मराठी शिकिल्ले लोक गोंयां मास्तरकी करूंक येंवक लागल्यात हें आसा. ह्याचो उक्तो अर्थ असो जाता कि, गोंयकारांक तांची आवै-भास शिकौंक गोंया-भायले लोक जायत; त्याबगर तांकां ती शिकूंक येना. आपली आवै-भास शिकूंक परक्या लोकांची गरज लागची हें एक अजापूच ह्मणूंक जाय. गोंयां मोटे व्हडले पुर्विल्ले संस्कृतायेचे उंच बामण आसात. तांच्यान आपल्याच लोकांक जर आपली खाशेली आवै-भास शिकौं नज आनी ती शिकूंक तांकां परके लोक, ताणीं बरैल्लीं पुस्तकां, वर्तमानपत्रां आनी नाटकांचे प्रयोग हांचेर आधारून रांवचें पडटा, तर ते जिका आपणांची आवै-भास ह्मण्टात ती तशी खरेपणानशीं नासून **परकी भास** म्हणचे **धेडी-भास** आसा अशें ह्मणचें पडटा ; मराठी ही तांची निजाची आवै-भास आशिल्ली जाल्यार ती शिकौंक तांकां मराठणांतले **परके लोक** नाका आसले ह्मणपाचें उक्तेपणान सिद्ध जाता.

फिर्ङ्गी शिकिल्ले गोंयचे हिंदु मराठी पुस्तकां रचिनात अशें रघुनाथबाब ह्मण्टात. परंत तांतूंत अजाप ना. जे भाशेचें घर तांच्या मेंदूंत ना ते भाशेंत बरौंक तांकां स्फूर्त जायत तरी कशी ? आनी अशानशीं ताणीं कितेंय बरैलें जाल्यार निजाच्या मराठ्यांक तें मानत कशें ? पुस्तकां रचतल्याचे भाशेंत एकेतरेची **घरगुताय** आसूंक जाय. तशी घरगुताय दिसून आयल्यारूच लोकांक ताचीं पुस्तकां वाचीनशीं दिसतात. परंत बरौंचेली भास आवै-भास आसल्याबगर ती **घरगुताय कोणाक शिकून येना.** माथें खरपून आनी कान खाजौन परके भाशेंत पुस्तकां बरैलीं ह्मणून तीं रुचीक जायनात. ती अडेची करणी जाता. 'अडेचो जोगी आनी कट्टेच्यो मुद्रा' ह्मण्टात तशी ती हांशाक म्हारग. तांतूंत नांव-लोकीक मेळना. गोंयकारांनीं मराठी आनी फिर्ङ्गी ह्यो आपल्यो आवै-भासो म्हणून कितलीय हुयेल माल्ली तरी ज्ञानोबा, मुक्तेश्वर, वामनपंडित, जिल विसेन्त, सा द मिरान्द आनी कामोंय्स जावपाचें ताणीं सप्नांतूय हाडचें न्हंय. गोंयां आशिल्ल्या **अडेच्या मराठ्यांची** आनी **अडेच्या पुर्तुगेजांची** गजाल आसूंच; परंत गोंयाभायर मराठणांत,

कर्णाटकांत, मलबारांत, उत्तर हिंदुस्तानांत आनी पुर्तुगालांत वचून जांच्यो पिडयो जाल्यात, जे थैं तिजल्यात आनी कर्मेल्यात ताणीं त्या थैंच्या भासांनीं कितलोसो उजवाड घाला म्हणपाचो सरांव घेतल्यार कितें दिसता ? ताणीं खैंचेच परके भाशेंत अजून नांव काडूंक ना अशें म्हळ्यार अतिताय जांवची ना ; आनी हाचें कारण उत्तें आसं. गोंयकारांची आवै-भास सदींच स्वतंत्रतायेच्या धेंकाची. धर्तरेचे खैंचेय कुशीर जरी गोंयकार पावलो तरी ताच्या मेंदूंतली बस्का ती सोडिना. देखून, परके भाशेक ताच्या मेंदूंत रिगून ताची आवै-भास जांवक अंदाजा जायना. जी भास आयकतकूच वा वाचतकूच अर्थ केल्याबगर सटकरून कपळांत भरना, उतरां येवजिल्याबगर जे भाशेंत उलौंक येना, जे भाशेंत न्हिदेंत सप्नां पडनात ते भाशेक बळयांच आवै-भास म्हणून वेंग मारून बसल्यार कोणूच नामना जोडूंक पावना. देखून, गोंयकारांक संवसारांत वैर माथें काडचें आसल्यार ताणीं परक्या भासांक आपले बुद्दिची स्वतंत्रताय विकून खांकनवाळ बंदे जांवचे भाशेक आपणांले **आवै-भाशेचो म्हणचे कोंकणिचोच ताथो-माथो करचो**. ते भाशेंत बरौंक तांकां स्फूर्त जातली. ते घरगुतायेन आनी मेकळेपणान बरैतले, नामना जोडले आनी जंल्मभुंयेचो लोकीक गाजैतले.

गोंयकार क्रिस्तांव कोंकणीक आपली आवै-भास म्हण्टात हें रघुनाथबाबांक मानना. ते आपणांली आवै-भास वळखनात म्हणून रघुनाथबाब तांकां दुर्भागी समजतात. जी भास आपुण आपले आवैच्या दुदाभरशीं पियेल्यांत आनी जी आपल्या मेंदूंत घंट बस्का मारून बसल्या ती आपली आवै-भास न्हंय ; तर परक्यांनीं बरैल्लीं पुस्तकां घोंकून जी भास बळयांच अडेची शिकची लागता ती आवै-भास हो एक उफाट्टोच न्याय म्हणचो.

गोंयकारांली निजाची आवै-भास कोण म्हणपाचें पळौंचें आसल्यार, **नाना फडणिशी उपाय** करून, एकाद्रो मनीस सुस्त न्हिदलासो पळैन, ताच्या माथ्यार थंड किरांव उदकाचो कळसो रकौंचो; म्हण्टकूच, तो फडफडून जागो जावन गजाल मारीत उडकूच तागेली आवै-भास कोण ती रोखडीच कळटली आनी लटक्या भावनांच्या फिटफिट्या तणांच्या आशयांचेर कोणाकूच आधारून रांवचें पडचें ना.*

गोंयचे आवै-भाशेचीदुसरी खिस्त 'स्वंयसेवका'च्या १९२५ च्या नोवेंब्राच्या आंकांत ९१ तीं ९७ पानांचेर आयल्या. गोंयच्या क्रिस्तांवांनीं कोंकणी सरस्पतिची भक्ती चलैल्ली रघुनाथबाबांक मानना. मराठिच्या भरभराक कोंकणी भास हें एक आडमेळेंकशें तांकां दिसता. कोंकणी सरस्पतिची भक्ती चलूंक दिल्यार **गोंयची आवै-भास मराठी नासून कोंकणी आसं** अशी जी क्रिस्तांवांची म्हणणी तिका बळगें चडलें म्हणपाचो तांकां भंय जाला. देखून, कोंकणिचो मान उणो करचेखातीर, क्रिस्तांव बरप्यांचीं कांय अवतरणां दिवन, ताणीं तांचीं फकाणां मारल्यांत. परंत निखट्या फकाणांचो कांयच उपयोग जायसो ना. फकाणां माल्लीं म्हणून ती कोंकणी भास न्हंय अशें जायना. क्रिस्तांवांचे बरौंचे रितींत रघुनाथबाबांक चुकी दिसतात जाल्यार, त्यो सुधरूंक ताणीं

* हिंदु, मडगांव, ता. १० जूल १९२६, पान ६.

खासा पेंगट बांदचें. ताणीं मनार घेतल्यार क्रिस्तांवांची बरौंची रीत तांच्यान जायती निवळांव येत. हांवें हालींच मुंबैच्या फुर्तादाच्या मांडार एक कोंकणी पुस्तक पळेलें. तार्वे नांव 'भावार्थी क्रिस्तांवांचो दिस्पट्टो सांगाती' अशें आसं. हें १९८ पानांचें पुस्तक १९२२ वर्सा, खानापुरा, भौमानेस्त फ्रान्सिस पेदरू बोर्जिस हाणीं देवनगरी बरपांत छापून उजवाडा हाडलां. हांतूंतली भाशेची मोडणी पळेतकूच, गोंयकार क्रिस्तांव भोव बरी कोंकणी भास बरैतीत अशी आस्ता रिगून ह्माका खोस जाली.

गोंय पुर्तुगेजांच्या शेकातळा गेलें आनी थैंचे लोक **थोडी वेगळे तरेची** मराठी (?) भास उलैतात ह्मणून गोंय स्वतंत्र देस जांवक पावना; तें मराठणाचोच कुडको जावन रावतलें अशी रघुनाथबाबांची वान्सा आनी ह्मणणी. हाचेवैल्यान, **कोंकणी भास** मराठीकूय **थोडीय जाली तरी वेगळी** आसं ह्मणपाचें तांकां मान्य असून तें तांच्यान लिपौन दवरूं नजं हें उक्तें दिसता. आतां गोंय स्वतंत्र देस जांवक पावना अशें ते ह्मण्टात. ही तांची वान्सा सगळ्याच गोंयकारांक रुचतशी दिसना. जे घटकेक हिमालयासाकून कुमारीमेरेन आनी कराचीसाकून ब्रह्मदेसामेरेन सगळें भरतखंड स्वतंत्र जायत तेच घटकेक आमचें गोंयूय आपशींच स्वतंत्र जातलें आनी **भरतखंडाचें एक इंद्रिय** म्हणून ताच्या विशाळ कारभारांत **स्वतंत्रतायेन** आंग घालतलें हें रघुनाथबाबांनीं आनी तांच्या मत्ताच्या हेरांनीं ध्यानांत दवरचें. **स्वतंत्रताय जोडचेखातीर गोंयाक मराठणाचो कुडको जावपाचें अपेसपण करचें निखालुस कारण ना. गोंय हें मराठणाचो कुडको केन्नाच नासलें, आतां ना, फुडाराक जांवचें ना आनी जांवक फावना.**

रघुयाथबाब आतां नाजूक भावनांची पोटली चिके खुंटयाळ्याक उमकळावन, इतिहासाच्या गडगंज आधारार मराठी ही गोंयची आवै-भास म्हणपाचें सिद्ध करूंक पळेतात. ते ह्मण्टात कि, 'कोंकणांत आस्पावणें गोंय हें हालींच मराठणाचो कुडको कसो लेखतात अशें न्हंय, तर भौच पुर्विल्ल्या काळापासून क्रिस्ता आदल्या शेंकड्यांतूय तें मराठणाक दशिलें म्हणपाचो इतिहासीक पुरावो आसं. अपरांत वा शूर्पारक देस आनी सगळें कोंकण हो मराठणाचोच वांटो कसो पैलीं मानताले ह्मणपाक पेरिप्लुसांत पुरावो मेळटा. पेरिप्लुसांत देस, उत्तर आनी दक्षिण कोंकण ह्या तिगांकूय मेळून आर्यक हें नांव दिलां. ह्या आर्यकांत दक्षिण आनी उत्तर कोंकणांतल्या आनी देसांवैल्या कांय शारांचो आस्पाव जाल्ल्या कारणान ह्या तिनूय थळांतले लोक एक आसून तांची भासूय एकूच आसली ह्मणपाचें उक्तें दिसता.' रघुनाथबाबांनीं हो मजकूर पेरिप्लुसाचे खैंचे प्रतींतसून घेतला म्हणपाचें समजना. मराठिच्या खवदळ्ळेल्या आनी बुचकळ्ळेल्या व्हाळांत पेयता आसताना, एकाद्रो तो तांच्या हाताक लागला अशें मानल्यार, मोलादीक आनी लकलकीत मोतयां बदला तांचे मुठींत रेव्यान माखिल्ले शेंकारे आयले, अशें ह्मळ्या-बगर रांव नजं. मराठी व्हाळांत पेंवचे भाशेक ताणीं निर्वळझरीक तोंड लाइलें जाल्यार तांकां दुदसागरासारकें गोड बरें उदक पियेंवक मेळटलें आसलें. अरियकेसंबंधान पेरिप्लुसांत जी खरी खबर आसं, ती गोंयकार वाचप्यांखातीर हांव सकला दितां. ती

वाचतकूच, **रघुनाथबाबांनीं बरैलो मजकूर साप चुकला** म्हणपाचें तांच्या अणभवाक येतलें. म्याकक्रिंडल नांवाच्या एवरोपेवान पेरिप्लुसाचें भाशांतर १८७९ वर्सा केलां. तांतूंत फुडलो मजकूर आसं. 'बरकेच्या (द्वारकेच्या) भुंयसागरा* उप्रांत बरुगझाचो (भडोच) भुंयसागंर आनी अरियकेचें भुंयखांड† लागता. मोंबरोसचें राज्य आनी सगळें हिंदुस्तान ह्यांचे सरादीवैलो अरियके हो म्हाल आसं. स्किथियाचे (सकलाटीवैल्या सिंधुनदाचे व्हाळयेच्या आवांठांतलो देस) सरादीकडल्या, अरियकेचे भितल्ले कुशिच्या वांञ्याक अबेरीय (अभीर) म्हण्टात आनी अरियकेच्या समुद्राकडचे देगेक सुरस्त्रेने (सुराष्ट्र=काठेवाड) म्हण्टात. त्या मुलखांत धान्य, तांदूळ, तिळेल तेल आनी लोणी जायतें; तशेंच, हिंदुस्तानच्या कापसाचें विणिल्लें मलमल आनी भरभरीत लुगट जायतें. थैं गोरवांचे हिंड जायते. थैंचे लोक वाडायेन उंच आनी रंगान काळे. ह्या म्हालाचें राजपाटण मिन्नगर; थैंसून जायतें सुती लुगट बरुगझाक (भडोच) धाडात. ह्या मुलखांत अजूनमेरेन शिकंदरान घाल्ले धुरयेचीं यादस्तिकां, पोरणीं देवळां, शिबिरांच्यो बुनयादी आनी मोव्यो बांयों तशाक तशो राखून दवल्ल्यात. हे समुद्राचे देगेचो विस्तार बरबरिकोन (सिंधुनदाच्या पुर्विल्ल्या सातां तोंडांभितल्ल्या मदल्या चौथ्या तोंडाचेर वसैल्लें शार) साकून बरुगझा (भडोच) सामखिल्या, अस्तकवप्रा (इस्तकवप्र=तुर्ताचें भावनगराकडचें हाथब) लागशिल्या पपिके भुंयमाथ्यामेरेन $ तीन हजार स्तदिय (सुमार तीनशीं मैल) आसं. पपिकेउप्रांत दुसरो एक भुंयसागंर लागता. तो उत्तरेवसल्यान गेला आनी ताचेर समुद्राच्या ल्हारांचो मार बसता; ताच्या तोंडालागसार बइओनेस (पेरम) हें जुंवें आसं; आनी सामखी ताच्या माथ्याकडसून मइस (मही) ही मोटी न्हंय समुद्रांत व्हांवता. बरुगझाक (भडोच) वचणे भोंवडेकार जुंव्याक दावो घालून, भुंयसागरांतसून वैलेवशीन वेतात. ह्या भुंयसागराची रुंदाय सुमार तीनशीं स्तदिय (तीस मैल) आसं. निमाणें, तें जुंवें समुद्रा-मळबाचे धारेंत पडून भोंवडेकारांक दिसनाशें जाता; आनी मागीर ते बरुगझाक (भडोच) पायणे न्हंयेच्या तोंडावसल्यान पूर्वेक व्हडी ताण्टात. हे न्हंयेक नम्नदियुस (नर्मदा) म्हण्टात.' ‡ 'बरुगझ (भडोच) साकून समुद्राची देग उत्तरेकडसून सामखी दक्षिणेमेरेन पातळ्ळ्या आनी त्याखातीर ह्या मुलखाक दखिनबदेस (दक्षिणापथ) म्हण्टात. कित्याक, थैंच्या लोकांचे भाशेंत दक्षिण दिशेक दखन म्हण्टात.' §

पेरिप्लुसाचो बरपी हो एक ग्रेग वेपारी क्रिस्ताच्या पैल्या शेंकड्यांत इजिप्ताच्या दक्षिण तोंकार बेरेनिके बंद्रांत रावतालो. ताचें नांव कितें तें अजून उजवाडाक येंवक ना. पेरिप्लुस हें पुस्तक क्रिस्ताच्या ८० आनी ८९ वर्सांमजगंत बरैलां अशें म्याकक्रिंडलाचें मत्त आसं.¶ वैर दिल्लीं अवतरणां वाचप्यांक कठीन लागतलीं. हिंदुस्तानांतल्या गांवांचीं,

---

* भुंयसागंर=golfo. † भुंयखांड=terra firme.

$ भुंयमाथें=promontorio.

‡ Periplus of the Erythraean Sea, Indian Antiquary, vol. 8, pp. 140-141.

§ Ind. Ant., vol. 8, p. 143. ¶ Ind. Ant. vol. 8, pp. 107-108.

शारांचीं आनी न्हंयांचीं नांवां हिंदुस्तानाभायले लोक सदींच लुडबीं उलैतात आनी बरैतात म्हणपाचो अणभव ह्या विसाव्या शेंकड्यांतूय आमकां येता. देखून, वैल्या अवतरणांतलीं लुडबीं नांवां वाचून वाचप्यांनीं वोगीच काचाबूल जांवचें न्हंय. ताणीं भितल्लें सार ध्यानांत घेंवचें, आनी तें इतलेंच कि, पेरिप्लुसकाराच्या समजाभाशेन अरियके हो देस नर्मदा न्हंयेचे उत्तरेक आसून तिचे दक्षिणेक दक्षिणापथ म्हणचे कुमारीमेरेनची सगळी समुद्राची देग आसली. हाचेवैल्यान दक्षिणेंतलें कोंकण, मराठण, कर्णाटक, मलबार आनी हेर जनपद हे पेरिप्लुसकाराले अरियकेंत आस्पावनासले हें उत्तेपणान सिद्ध जाता. अशें आसताना, रघुनाथबाबांनीं ते अरियकेचें उत्तर कोंकण, दक्षिण कोंकण आनी मराठण हांचेकडेन नसतेंच नातें लावन तीं तिनूय मेळून एक अशें जें म्हळां तांतूंत कांयच अर्थ ना.

पेरिप्लुसकाराल्या बरपाभाशेन अरियके देस जरी नर्मदेचे उत्तरेक आशिल्लो म्हणपाचें उक्तें दिसता तरी पंडित भगवानलाल इंद्रजी ताचें नातें कोंकणाक जोडटात. अरियके ह्या उतराचो संबंध ते अपरान्त ह्या उतराकडेन लावन म्हण्टात कि, 'वात्स्यायनाच्या कामसुत्राच्या टिकाकाराभाशेन अपरान्त म्हळ्यार पश्चिम समुद्राची तड. गोकर्णासाकून दमणगंगेमेरेन वा एकाद्रें त्यायपेल्यान उत्तरेक तापी न्हंयेमेरेनच्या आजच्या कोंकणाक अपरान्त देसाचो मेळ जमता...म्हगेल्या मत्तान, हिंदुस्तानाचे पश्चिम तडिचें ग्रेग नांव जें अरियके तें अपरान्तिका ह्या उतराचें भष्टल्लें रूप आसं. प्राकृतांत ताचें अबरातिका वा अवराइका जालें जांवये.' § जर्मन पंडित डॉ. बुह्लर हेय वैले म्हणणेक आपली मान्यताय दाखैतात. ¶ म्हाका दिसता कि ज्या पक्षाक पेरिप्लुसकारान अरियके देसाची सुवात नर्मदेचे उत्तरेक दाखैल्या त्या पक्षाक तागेल्या मनांत चडकरून **आर्यावर्त** हें उतर घोळटालें जांवये. आर्यावर्त हें उतर आर्य आनी आवर्त हे दोन दुवे सांदौन जालां. ताचो अर्थ **आर्यांची रांवचेली सुवात वा देस** असो जाता. ग्रेग भाशेंत रांवचेली सुवात वा देस ह्या अर्थाचो 'इके' (ikê) हो प्रत्यय आसं-सो दिसता. हो प्रत्यय जोड्डून लारिके (Larikê) म्हणचे लाटांचो देस,* लिमुरिके, लिमिरिके वा दमिरिके (Limurikê, Limyrikê, Damirikê) म्हणचे तामिळांचो देस ‡ अशीं हिंदुस्तानांतल्या कांय देसांची नांवां ग्रेग भुंयवर्णनकारांनीं घडल्यांत. तेच भाशेन, आर्य आनी इके हे दोन दुवे सांदौन आरियके वा अरियके (Âriakê, Ariakê) हेंय नांव ताणीं घडलां हांतूंत दुभाव ना. मनुस्मृतींत आर्यावर्ताची फोडणिशी करता आसताना म्हळां कि, 'पूर्वसमुद्रासाकून पश्चिमसमुद्रामेरेन आनी हिमालयासाकून विंध्य-पर्वतामेरेनच्या आवांठांतले सुवातेक विद्वान लोक **आर्यावर्त** म्हणून समजतात.' $ कशेंय आसूं. पंडित भगवानलाल आनी डॉ. बुह्लर हांगेले म्हणणेभाशेन अपरान्तक वा

§ Ind. Ant. vol. 7. p. 259. ¶ Ind. Ant., vol. 7. p. 263.

* Ind. Ant., vol. 13. p. 325. ‡ Ind. Ant., vol. 8. p. 144.

$ आ समुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात् । तयोरेवान्तरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधाः ॥२२॥ मनुस्मृति, अ. २.

अपरान्तिका हाचेवैल्यान अरियके हें उतर जल्मा आयलें आनी हें थळ नर्मदेचे उत्तरेक नासून दक्षिणेक आसलें अशें एकाद्रें सिद्ध जालें जाल्यारूय, ताचो **कोंकण** असोच अर्थ जाता. मराठण असो जायना.

कोंकण आनी मराठण हांचें नातें सोदून काडूंक रघुनाथबाबांनीं आनी हेरांनीं पेरिप्लुसकार आनी क्लावदियुस प्तोलेमाय्युस ह्या परक्या मनशांकडेन धांवपाचें निखालुस कारण ना. तांकां जाय जाल्यार त्या ग्रेग बरप्यांचे आदले आनी फाटले खासा हिंदुस्तानांतलेच बरपी इल्लेतिल्ले नात; तांची पुस्तकां धवळ्ळ्यार **कोंकण हें मराठणाचो कुडको केन्नाच नासलें** ह्मणपाची तांची खात्री जायत.*

आमचीं मोटीं व्हडलीं इतिहासाचीं पुस्तकां ह्मणचे महाभारत आनी रामायण. हांतूंतल्या महाभारताची तुर्ताची प्रत क्रिस्ताआदीं सुमार अडेचशीं-तिनशीं वर्सां बरैल्या अशें विद्वानांचें मत्त आसं. डॉ. सर रामकृष्णशणै भाण्डारकार ह्मण्टात कि, रामायण आनी महाभारत ह्या दोनूय वीरकाव्यांत महाराष्ट्र (मराठण) हें उतर ना.‡ तांच्या मत्तान गोदावरी न्हंयेचे धडेर ज्या दंडक रानांतले पंचवटींत दशरथाचो पुत राम कांयकाळ राविल्लो तें दंडक रान हेंच मराठण.§ मोटे तोखणायेची आनी अभिमानाची गजाल ही कि, जे मुस्तींत **मराठण हे नांवूय जल्मा येंवक नासले** तेच मुस्तींत **अपरान्त** म्हणचे **उत्तर कोंकण** आनी **गोमन्त** ह्मणचे **दक्षिण कोंकण** वा **गोंय** हीं उतरां महाभारतासारक्या ग्रंथाच्या बरप्याचे **संवकळिचीं जाल्हीं.** भीष्मपर्वाच्या ९ व्या अध्यायांत धृतराष्ट्राक संजय भरतखंडांतल्या न्हंयांची आनी देसांची वर्णना सांगता; तांतूंत हीं दोनूय नांवां आयल्यांत.†

दंडक रान हें जरी मराठणाचें पुर्विल्लें नांव आसलें तरी तांतूंत कोंकणाचो आस्पाव जायनासलो ह्मणपाचें महाभारतावैल्यान समजता. सगळ्यांत धाकलो पांडव सहदेव दक्षिणेंत दिग्विजय करता आसताना, ताणें शूर्पारक आनी तालाकट जिखून, उप्रांत दंडक रान आपल्या शेकातळा हाडलें अशें ह्मळां.$ हांतूंत शूर्पारक ह्मणचे आतांचें सुपारें मुंबैचे उत्तरेक सुमार ३७ मैलांचेर आसं. रघुवंशाच्या ४ थ्या सर्गाच्या ५३ व्या शिळोकांतल्या 'अपरान्त' ह्या उतराची फोडणिशी करता आसताना, मल्लिनाथ टिकाकार यादव कोशांतलें एक वाक्य दिता तें अशें: 'अपरान्तास्तु पाश्चात्यास्तेच शूर्पारकादय:' हाचेवैल्यान शूर्पारक हें अपरान्तांतलें (उत्तर कोंकणांतलें) मोटे नामनेचें मुखेल शार आसून तीं दोनूय उतरां एकाच अर्थान उपकारायताले हांतूंत दुभाव ना.¶ ज्या पक्षाक

---

* हिंदु, मडगांव, ता. २४ जूल १९२६, पान २.

‡ Early History of the Dekkan, Bombay 1884, p. 9.

§ Early History of the Dekkan, p. 3.

† **गोमन्ता** मंदकाः संडा विदर्भा रूपवाहिकाः । ४३ । **अपरान्ताः** परान्ताश्च पंचालाश्चर्मंमंडलाः । ४७ । महाभारत, भीष्मपर्व, अ. ९.

$ ततः**शूर्पारकं** चैवं तालाकटमथापिच । ६५ । वशेचक्रे महातेजा **दंडकांश्च** महाबलः । ६६ । म. भा. सभापर्व, अ. ३१.

¶ Antiquarian Remains at Sopara and Padana by पंडित भगवानलाल इंद्रजी, Bombay 1882, p. 2.

शूर्पारक (अपरान्त) आनी दंडक हीं नांवां सभापर्वाच्या ३१ व्या अध्यायांत वेगळीं वेगळीं दाखैल्यांत त्या पक्षाक तांच्याच अर्थाचीं अनुक्रमान **कोंकण** आनी **मराठण** हींय **एकामेकांपासून वेगळीं ह्मणपाचें सिद्ध** जाता.

क्रिस्ताआदीं सुमार अडेचशीं वर्सां, मगधाचो (बिहार) मौर्य राजा अशोक हाणें आपल्या साम्राज्यांतल्या मुखेल शारांनीं फातरांचेर पाली भाशेंत धम्म-लिपयो कोत्रांवक लाइल्यो. तांतूंतले पांचवे धम्म-लिपयेंत, ताणें बुद्धाच्या धर्माचो उपदेस करूंक खैं खैं थेर (उपदेसक) धाडले ह्मणपाची खबर दिल्या; तांतूंत 'योन-कंबोज-गंधारानं रिस्टिक-पेतेणिकानं ये वा पि अंने अपरंत' अशीं उतरां घाल्यांत.|| हांतूंत रिस्टिक ह्मणचे मराठणांतले लोक, पेतेणिक म्हणचे गोदावरी न्हंयेचे धडेवैल्या पैठणांतले लोक आनी अपरंत ह्मणचे उत्तर कोंकणांतले लोक अशें सर रामकृष्णशणैचें मत्त आसं.§ हाचेवैल्यान, **उत्तर कोंकण, पैठण आनी मराठण हीं तिनूय, एकामेकांपासून वेगळीं** ह्मणपाचें आपशींच सिद्ध जाता.

महावंस नांवाचें एक वीरकाव्य क्रिस्ताच्या पांचव्या शेंकडयाचे अखेरेक पाली भाशेंत रचलां; तांतूंत लंखेच्या राजांची तारखावळ आयल्या. बौद्ध धर्माची खबर सांगता आसताना तांतूंत ह्मळां कि, अशोकाचे राजवटिच्या सतराव्या वर्सा मोग्गलि बामणाचो पुत थेर तिस्स हाणें तिसरी धम्मसंगीति नांवाची सभा भरौन एकसारके णंव म्हैने बौद्ध धर्माचेर उलौप केलें आनी त्या धर्मासंबंधान लोकांच्या मनांतले दुभाव काडून उडैले ‡ ती धम्मसंगीति उलगतकूच, ताणें आपल्या धर्माच्या फुडाराची तजवीज केली. परक्या मुलखांनीं बुद्धाचो धर्म पातळांवची वेळ आयल्या अशें ताणें येवजिलें आनी धर्माचो उपदेस करूंक जैं थैं थेर धाडले. तांतूंत वनवासीक रक्खित, अपरंतकाक योन धम्मरक्खित आनी महारट्ठाक महाधम्मरक्खित हे थेर धाडले अशें ह्मळां.† हांतूंत वनवासी ह्मणचे तुर्ताचें उत्तर कर्णाटक. हांगा सुमार पावणेदोनशीं वर्साआदीं आमच्या सौंदेकार राजाचो शेक चलतालो. गोंयचे सरादीकडसून दक्षिण-पूर्वेक सुमार ६५ मैलांचेर वनवासी आनी ५० मैलांचेर सौंदें आसं. अपरंतक ह्मणचे उत्तर कोंकण आनी महारट्ठ ह्मणचे मराठण. हाचेवैल्यान, पांचव्या शेंकडयाचे अखेरेक **हे तिनूय जनपद एकामेकांपासून वेगळे लेखताले** अशें सिद्ध जाता.

क्रिस्ताच्या तिसऱ्या शेंकडयाचे अखेरेक बरैल्या दीपवंसांतूय अपरंतकापासून महारट्ठ वेगळो लेखला.$

|| The inscriptions of अशोक, edited by डॉ. देवदत्तशणै भाण्डारकार, Calcutta 1920, p. 17.

§ Early History of the Dekkan, p. 9.

‡ महावंस edited by G. Turnour, Ceylon 1837, पांचवो परिच्छेद, p. 42.

† महावंस, बारावो परिच्छेद, p. 71.

$ दीपवंस edited by Hermann Oldenberg, London, 1879, भाणवारम् अट्ठमम्, शि. ७-८, p. 54.

बृहत्संहिता नांवाचें एक पुस्तक वराहमिहिर जोतिशान क्रिस्ताच्या सव्या शेंकड्यांत रचलां. तांतूंतल्या चौदाव्या अध्यायांत हिंदुस्तानांतल्या जनपदांचीं नांवां दिल्यांत. तांतूंत विदर्भ, वनवासी, कोंकण, कर्णाट, नासिक्य, दंडकावन, अपरान्तक, अश्मक हीं नांवां एकामेकांपासून वेगळीं दिल्यांत.* हाचेवैल्यान, ते मुस्तींत तांच्या अर्थाचीं अनुक्रमान **वऱ्हाड, उत्तर कर्णाटक, दक्षिण कोंकण, दक्षिण कर्णाटक, नासिक, मराठण, उत्तर कोंकण आनी खानदेस हे जनपद एकामेकांपासून वेगळे लेखताले** अशें सिद्ध जाता.

सव्या शेंकड्याचे अखेरेमेरेन कोंकणाचे अपरान्त आनी गोमन्त म्हणचे उत्तर कोंकण आनी दक्षिण कोंकण अशे दोनूच वांटे आसून, हांतूंतल्या गोमन्ताक निखटें कोंकण ह्याय नांवान लोक वळखताले अशें दिसता. हे मुस्तींत दोनूय कोंकणांची लांबाय उत्तरेक दमणगंगेसाकून दक्षिणेक गंगावली न्हंयेमेरेन समजताले जांवये. परंत सातव्या शेंकड्यांत ह्या मुखेल दोनूय कोंकणांचे भितल्लेभितर वांटे जावन, त्याभायर दक्षिणेक ताणें आपले पांय मलबाराच्या तोंकामेरेन पातळायले अशें दिसता. हे भाशेन, ते मुस्तींत, दोन कोंकणांचीं सात कोंकणां जावन, **सप्तकोंकण** म्हणपाची चाल पडली आनी **मुदलच्या निजाच्या कोंकणाक म्हणचे गोमन्ताक 'महासप्तम' म्हणचे 'सातां कोंकणांतलें मोटें कोंकण'** हें नांव मेळ्ळें. महासप्तम हें नांव पैलेंवैलेंच बादामिचो चालुक्य राजा विजयादित्य हाच्या शक ६२७ च्या (क्रि. सन ७०५) तांब्या-पटयांत आमकां वाचूंक मेळटा. तांतूंत 'महासप्तमे इरिदिगे विषये' अशें म्हळां.§ हांतूंत इरिदिगे म्हणचे रेडी गांव. हो तेरेखोलाचे उत्तरेक समुद्राचे वेळेर सुमार एका कोसाभितर आस. वैल्या संस्कृत अवतरणाचो सगळो अर्थ 'सातांभितल्ल्या मोठ्या कोंकणांतल्या रेडी म्हालांत' असो जाता. सप्तकोंकण हें नांव इकराव्या आनी बाराव्या शेंकड्यांतूय घोळणुकेंत आसलें ह्मणपाक पुरावो आस. कल्याणिचो चालुक्य राजा पैलो जगदेकमल्लदेव (हाका जयसिंह हेंय नांव आसलें) हाचो शक ९४६ (क्रि. स.१०२४) वर्साचो तांब्या-पटो आस. तांतूंत तो म्हण्टा, 'द्रविड देसाचो राजा बळिष्ट चोल हाका जिखून आनी 'सप्तकोंकणाधीश्वराणां सर्वस्वं गृहित्वा' म्हणचे 'सातां कोंकणांच्या राजांचो सगळो म्हालम्हतो घेवन' आपणें कोलापुरा पेणें केलां आनी थेंसून आपुण उत्तरेकडचो देस जिखूंक वेतलों.'‡ काश्मीरचो नामनेचो कवि कल्हण हाणें ११४८ वर्सा, राजतरंगिणी नांवाचें काश्मीरच्या राजांचे तारखावळेचें भोव बरें पुस्तक रचलां. तांतूंत तो म्हण्टा कि, 'काश्मीरचो पराक्रमी राजा ललितादित्य मुक्तापीड (हो आठव्या शेंकड्याचे पैले पन्नासींत राज्य चैलतालो) हो दिग्विजयाक भायर सरून बंगालांतसून पूर्व समुद्राचे वेळेवैल्यान दक्षिणेंत गेलो. तेन्ना कर्णाटकी लोकांनीं ताचे सामखार आपल्यो तकल्यो बागैल्यो, त्या वेळार रट्टा नांवाची कानडी राजकन्या दक्षिणापथाचेर आपलो शेक चैलताली. ती दुर्गेसारकी बळिष्ट आसून तिणें विंध्य पर्वतावैले मार्ग कांटेखुटे काडून झळझळीत,

---

* बृहत्संहिता, कूर्मविभाग, अ. १४, शिळोक ८. १२, १३, १६, २०, २२.
§ Ind. Ant., vol. 9, p. 131. ‡ Ind. Ant., vol. 8, p. 18.

निवळ बरे केले. तिणेंय आपली तकली बागौन, ललितादित्याच्या साळकांसारक्या पांयांच्या, तिवतिवीत नाखटांच्या वांटकुळ्या हारशांत आपलें रूप तुकुतुकु करून पळौन ती धादोशी जाली........मागीर ताच्या जैताची तोखणाय-गाण्या समुद्राच्या ल्हारांच्या गाजपांत, तो जिखपी राजा पश्चिमेवसल्यान गेलो. थैं फोपळिनीं भरिल्ल्या कुळागरांचे सांवळेन काळीं किट्ट दिसण्या **सातां कोंकणांत** पावन, तो सातां घोड्यांच्या रथार बशिल्ल्या सूर्यावरी लकलकलो. थैंसून तो द्वारकेक गेलो.'§ ह्या अवतरणांत दक्षिणापथ हें उतर मराठणाबदला घालां हें वाचप्यांक सांगचें लागना. हांतूंत **मराठणापासून सात कोंकणां वेगळीं दाखैल्यांत.** हाचेवैल्यान बाराव्या शेंकड्यांत **तीं आनी तांतूंतलें महासत्तम म्हणचे गोमन्त वा गोंय हीं मराठी भाकरेचो कुडको नासलीं** म्हणपाचें उक्तेपणान सिद्ध जाता.

एका जैन बरप्यान रचिल्ल्या रत्नकोश नांवाच्या पुस्तकाचें पंद्राव्या शेंकड्यांतलें हाता-लिखित आसं; तांतूंत हिंदुस्तानच्या ८४ देसांची वळेरी दिल्या; तांतूंतलीं कांय नांवां अशीं आसंत: सौराष्ट्रदेश, कोंकणदेश, वैदर्भदेश, महाराष्ट्रदेश, तापीतटदेश आभीरदेश, नर्मदातटदेश, मलबारदेश.¶ हाचेवैल्यान **मराठणापासून कोंकण वेगळें** म्हणपाचें सणसणीत सिद्ध जाता.

मराठणापासून कोंकण वेगळें म्हणपाचें सिद्ध करूंक हांवें हिंदी बरप्यांचे आधार दिले. आतां परके लोक कितें म्हण्टात तें पळौंया.

ठाणेश्वर, मथुरा, कनोज आनी प्रभास हांगाच्यो म्हूर्ति-फोडणो घझनिचो महमूद हाचे वेळचो आनी हाच्या राज्यांतलो नांवा-लोकिकाचो मुसलमान बरपी आल्बेरूनी हाणें इकराव्या शेंकड्याचे पैले पन्नासींत हिंदी संस्कृतायेचे वर्णनेचें एक पुस्तक रचलां. तांतूंत अठराव्या प्रकर्णांत हिंदुस्तानाची भुंयवर्णना दिता आसताना तो म्हण्टा, 'माळव्याचें राजपाटण धार हांगासून दक्षिणेक नमिय्यची (नर्मदेची) व्हाळी ७ फरसख, महरट्टदेस १८ फरसख आनी समुद्राचे वेळेवैलें कुंकण आनी ताचें राजपाटण ताना (ठाणें) २५ फरसख आसं'.† चार मैलांचो एक फरसख जाता. ह्या अवतरणावैल्यान **कोंकण हो मराठणाचो कुडको न्हंय** म्हणपाचें सिद्ध जाता.

सोळाव्या शेंकड्यांतलो पुर्तुगेज इतिहासकार जुवांव द बारुस हो आपल्या इतिहासांत म्हण्टा, 'समुद्राचे देगेवैल्यान घांटामेरेन जमनीची जी लांब आनी अशीर कांब

---

§ आक्रम्य क्रमुकश्यामान् **कोंकणान् सप्त** तापयन् ।
तुरगानिव तिग्मांशुः प्रतापस्तस्य पप्रथे ॥ १६० ।
राजतरंगिणी, ४ थो तरंग, शिळोक १४९–१५५; १५९–१६१.

¶ Catalogi Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae by Th. Aufrecht, pars octava, Oxonii, 1864 p. 352 b.

† Alberuni's India by Dr. E. Sachau, London 1910, vol. 1, p. 203.

गेल्या तिका कोंकण आनी थैंच्या लोकांक कोंकेणी म्हण्टात ; तरी आसताना आमचे लोक तांकां कानारी म्हण्टात. घांटाकडसून पूर्वेंवसल्यान जी जमीन आसा तें देकानचें राज्य ; थैंच्या लोकांक देकानी म्हण्टात.' * हांतूंत देकान हें उतर मराठणाबदला घालां म्हणपाचें सांगचें लागना. हाचेवैल्यान **मराठणापासून कोंकण वेगळें ह्मणपाचें सिद्ध जाता.**

आमचो कोंकणदेस आनी ताची पाटां-राणी गोंय हीं मराठणाचे कुडके न्हंयत ह्मणपाचें रुजू करूंक हांवें जे हिंदुस्तानांतले आनी भायले इतिहासीक पुरावे दिले ते जायते जाले. ते वाचून, रघुनाथबाब आनी तांच्या मत्ताचे हेर गोंयकार ह्याफुडें मराठिचो आवै-भास ह्मणून पाखो घालच्या नादांत, कोंकणदेस आनी मराठण हीं पुर्विल्ल्या महाभारताच्या काळापासून एक आसलीं ह्मणपाच्यो नसल्योच काणयों इतिहासाच्या पवित्र नांवार विकचे नात ह्मणपाची आस्त हांवें धल्ल्यार फुकट वची ना अशें दिसता. हांव तांकां पर्थून आनीक सांगतां कि, भुंयवर्णना † आनी थळवर्णना ‡ ह्या दोनूय नद्रांनीं पळोंक गेल्यार, **मराठणापासून कोंकण सामकेंच वेगळें** ह्मणपाचें उक्तें दिसता. अशें आसताना, आपले बुद्दिची स्वतंत्रताय मराठणाक विकून, सूर्य-चंन्द्र आसा-सर ताचे बंदे जावन गांवची तांची तजवीज आसली जाल्यार, **ताणीं खुशाल मराठणाचीं उष्टीं-खरकटीं मडकुलां विसूळचीं. तांकां मराठणाचें भांगरावत केन्नाच आपलेंशें करूंक मेळचें ना** हें ताणीं ध्यानांत दवरचें. **तांकां धंड कोंकणीय ना आनी धंड मराठीय ना,** अशे **ते मर्दींच उमकळटले.**

कोंकणी आनी मराठी हांचे भितर अंतर कांयच ना ह्मणपाचें दाखोंक मर्फी आनी मंरे मिचेल ह्या एवरोपेवांच्या बरपांतलीं अवतरणां रघुनाथबाब दितात. परंत हांव तांकां विचारतां कि, आमच्या पोरसांतल्या आळवाची खाज कशी कितें ह्मणपाची सांगूंक भायल्या लोकांचे आधार कित्याक जायत? आमच्या खासा पोरसांतलें आळूं मराठणांतल्या आळवाकूय वेगळें म्हणपाचें आमी गोंयकार जितलें जाणात तितलें भायले लोक जाणत व्हय ? आमी उलैतात ती भास भायल्या लोकांनीं मराठीच ह्मळी ह्मणून ती मराठी जाता? खासा रघुनाथबाबांच्या मेंदूंत जी भास घोळटा आनी जी ते घरा-दारांत उलैतात ती तांकां मराठीच दिसता जाल्यार, ताणीं तेच भाशेंत आपलो आवै-भाशेवैलो लेख 'स्वयंसेवकां'त कित्याक बरैलो ना? पैशिल्या पुणेंकारांले आनी पैठणकारांले भाशेंत कित्याक बरैलो? रघुनाथबाबांनीं आपल्या मेंदूंतले भाशेंत तो बरैल्लो जाल्यार भोव बरें जातलें आसलें. शेक्सपियर म्हण्टा तशें नांवांत कितें आसा ? गुलाबशेंवत्याक आबोलें म्हळें ह्मणून ताचो घंमघंम इल्लोय उणो जांवचो पडला व्हय ? $

---

* Da Asia, Lisboa 1777, decada 1, parte 2, livro 9, capit. 1, pp. 295, 296.

† भुंयवर्णना=Geografia. ‡ थळवर्णना=topografia.

$ हिंदु, मडगांव, ता. ७ अगोस्त १९२६, पान २–३.

कोंकणी आनी मराठी हांचेभितर अंतर जायतें आस म्हणपाचें एकाद्या एवरोपेव पंडितान सांगतकूच रघुनाथबाब धादोशी जातीत जाल्यार तसलो एक नामनेचो पंडित म्हज्यान दाखौन दिंव येत.

इंग्रज पंडित डॉ. जॉन विल्सन हाणीं कोंकणी ही एक स्वतंत्र भास आसून, **मराठीपासून गुजराथी जितली वेगळी तितलीच मराठीपासून कोंकणी वेगळी** अशें अपणालें मत्त दिलां. तें जाय जाल्यार रघुनाथबाबांनीं वाचून पळौंचें.*

कोंकणी ही मराठिची एक गांवगारी तरा म्हणपाचें दाखौंक रघुनाथबाब डॉ. ग्रियर्सनाचो आधार दितात. कोंकणाचे वेळेवैले कारवार, गोंय, वेंगुर्ले, मालवण, राजापुर, रत्नागिरी ह्या थळांनीं घोळण्यो वेगळयो वेगळ्यो भासो ह्यो मराठिच्यो पोटभासो म्हणपाचें ग्रियर्सनान मार्मिकायेन सिद्ध केलां अशें ते म्हण्टात. परंत खैंच्या पुस्तकांत आनी खैंच्या पानार तें मात ते सांगनात. गोंयकार वाचपी ग्रियर्सनाचीं पुस्तकां खैं वाचूंक पावतात ? तांगेल्या तोंडांत कितेंय चोंदल्यार ते गिळटले असो रघुनाथबाबांचो समज ना मू ? ताणीं ग्रियर्सनाच्या नांवार मराठी उलैतल्यांचो आंकडो दिता आसताना, मालवण आनी गोंय हांगा १५,५९,००० मराठी उलैणे लोक आसत अशें म्हळां. परंत ग्रियर्सनाच्या खासा पुस्तकांत पळौंक गेल्यार, तांतूंत मालवण आनी गोंय हीं उतरां नासून, ' कोंकणी (including Portuguese territories and Madras Presidency)—15,59,029 ' म्हणचे 'पुर्तुगेज मुलुख आनी मद्रास इलाखो मेळून **कोंकणी** उलैणे लोक १५,५९,०२९' अशें म्हळां.§ हाचे आदले तीन आंकडे दिता आसताना, ग्रियर्सनान दरएकले खेपे कोंकणी म्हणनासताना **मराठी** हें उतर घसघशीत बरें घालां. † रोखडेंच फुडल्या पानार, मराठी उलैतल्यांचो आनी कोंकणी उलैतल्यांचो कुळीं आंकडो ताणें **वेगळो वेगळो** दिला.‡ हाचेवैल्यान, त्या दोनूय भासांचो घुस्पागर्दळ करपाची ताची निखालुस तजवीज नासली म्हणपाचें उक्तेपणान सिद्ध जाता.

---

* By this designation (Konkani) is meant the language of the country commencing with the Goa territories and extending considerably to the south of Karwar and even Honawar. The speech of this district differs from Marathi as much as the Gujarati differs from Marathi. It is manifestly in the main formed, however, on the basis of the Sanskrit, and compared with other vernacular dialects throws some light on their formation from the Sanskrit, and on some of their peculiar grammatical forms. (Tribes and Languages of the Bombay Presidency by the Rev. John Wilson, D.D., F.R.S., Ind. Ant., vol. 3, p. 225.)

§ Linguistic Survey of India by G. A. Grierson, Calcutta, 1905, vol. 7, p. 2.

† Linguistic Survey, vol. 7. p. 2.

‡ Linguistic Survey, vol. 7. p. 3. कोंकणी उलैतल्यांचो कुळीं आंकडो १५,६५,३९१ दिला.

कोंकणी आनी मराठी हातूंतलें अंतर दाखैणें, ग्रियर्सनाच्या पुस्तकांतलें एक अवतरण रघुनाथबाबांनीं दिलां; परंत ताचो अर्थ कसो जाता तो ताणीं ध्यानांत घेतलो-नासो दिसता. अवतरणाचें पैलेंच वाक्य अशें आसः 'कोंकणी is a मराठी dialect having branched off from the common parent प्राकृत at a relatively early period.'* हाचो सोपे रितीन समजणो अर्थः 'कोंकणी ही मराठिची एक गांवगारी तरा आसं. ती आनी मराठी एकेच प्राकृत आवैक जाल्यात. त्या दोगांय भितर कोंकणी ही आपले आवैकडसून मराठिचे आदीं वेगळी सल्ल्या.' ह्या वाक्यांत कांय उतरांची मांडणी अशी आसं कि, ती त्या वाक्याच्याच आंगार उफाट्टी भुजता. कोंकणी आनी मराठी ह्यो एकेच आवैच्यो धुवो जाल्यार आनी कोंकणी ही आपले मराठी भैणीआदींच प्राकृताकडसून वेगळी सल्ल्या जाल्यार, ती मराठिची गांवगारी तरा कशी जायत म्हणपाचें वाचप्यांनींच चिके आपल्या मनाक विचारून पळैचें. ग्रियर्सनाच्या अवतरणांत कोंकणीक जरी मराठिची गांवगारी तरा म्हळी तरी त्याच कलमांत सकला तो कितें म्हण्टा पळ्यातः 'The line between dialects and languages is, of course, difficult to draw; but in the case of मराठी and कोंकणी there cannot be any doubt. They are both derived from the same प्राकृत and are both dialects of the same form of speech.' † हाचो अर्थः 'गांवगाऱ्यो तरा आनी भासो हांचे मजगंत खरेपणा-नशीं वेळ काडूं नजं; परंत मराठी आनी कोंकणी हांचे गजालींत दुभावाक कांयच सुवात ना. **त्यो दोनूय एकाच प्राकृतापासून जाल्यात आनी दोनूय एकेच भाशेच्यो गांवगाऱ्यो तरा आसंत.**' हाचेवैल्यान **मराठी भासूय गांवगारी तरा** आसं म्हणपाचें ग्रियर्सनाचें मत्त वाचप्यांनीं ध्यानांत धरचें. तशेंच **कोंकणी भास मराठिची गांवगारी तरा न्हंय** हेंय ताणीं ध्यानांत दवरचें. ग्रियर्सनाच्या पैल्या वाक्यावैल्यान एक मोटी गजाल सिद्ध जाता ती ही कि, ज्या पक्षाक कोंकणी भास मराठीआदीं प्राकृताकडसून वेगळी सल्ल्या त्या पक्षाक तिच्या आंगांत तशीच तांक आसली जांवये. कित्याक, वेगळो संवसार करचेलें काम फुक्याचें न्हंय. परंत कितें करतली सभागीण? ती निजाची कितलीय बळगेंकारीण आसली तरी तिच्या अद्रुष्टान, मह्रासप्तमांतले आळशी, आयतेंखायरे, निखट्या तोंडाऱ्यो सुक्यो लातबडायो मारणे अशा लोकांकडेन तिची गांठ पडली. ते तिका कितलेशे केलैतले तें समजना? ती बाबडी वेगळो संवसार करीतपासून जी उबंन्त पडल्या ती अजून तशीच उल्ल्या. तिचे फाटसून मराठी फुडें सरून, मेळत ताच्या घरा-दारांत रिगून जैं थैं शेक चलौंक लागली. हाचें कारण, तिका पैठणचे वावराडे मानाय मेळ्ळे. सुस्त आनी मेंग्या सुखवाशांच्या गळ्यांत ती पडली ना. कोंकणीकूय त्या वेळार खांब्याखुऱ्यांचे कष्टी लोक मेळिल्ले जाल्यार, मराठीक आज कोणूच विचारचो नासलो. **सगळ्या मराठणाचेर आमगेली कोंकणी**

---

* Linguistic Survey, vol. 7, p. 164.

† Linguistic Survey, vol. 7, p. 164.

भास शेक चलैतली आसली. परंत महासप्तमांतले लोक पडले वानरांचे आवतिकायेचे. डार्विनान वानरांपासून मनीसजात जाल्या अशें जें म्हळां तें त्याच लोकांक चंड लागू जायत. ताणीं वानरांभाशेन फक्कत परक्यांचो अणकार करचो ; आनी परक्यांचे जाण्टेले, परक्यांचे पराक्रम आनी परक्यांची भास हीं आपलीं आपलीं म्हणून नाचचें आनी तितल्यान धादोशी जांवचें. तांकां आपले शकमीं स्वतंत्रतायेन येवजूंक आनी वावरूंक निखाल्लुस तांक ना.

कोंकणी संबंधान मरे मिचलाचें मत्त कितें आसलें तें दाखौंक, रघुनाथबाबांनीं ताच्या बरपाचें एक अवतरण दिलां ताचो अर्थ असो : 'क्रिस्तांव धर्मांत बाटैल्ले लोक साप दुबळया खारव्यांच्या आनी शेतकामत्यांच्या वर्गांतले आसले ; आनी चंडकरून तांची गांवगारी मराठी (तांकां उपदेश करूंक) तांच्या उपदेसकांनीं घेतली जांवये.' मरे मिचलाचें हें मत्त आमचे गोंयचे बाटौणेक लागून नासतलें. तें मुंबेच्या आनी ठाणेंच्या कोळयांचे बाटौणेक लागून आसूंये. अशें आसून, तो मजकूर ताणें गोंयाकूच लागून बरैल्लो आसलो जाल्यार, ताणें मोटी व्हडली चूक केली अशें म्हळयाबगर रांव नजे. मरे मिचेल हो १९ व्या शेंकड्यांतलो इंग्रज प्रॉटेस्टंट पाद्री. इंग्रजांचें बाटौणेचें राजकर्ण भेंकरेपणाचें. 'आदीं राज्य, मागीर धर्म' हें तांचें मुखेल सूत्र. देखून तांकत ते रितीन लोकांचीं मनां खुबळायनासताना ल्हवुल्हवु, बाबा-पुता करून, लेंच दिवन, **म्हारां-चाम्हारांक** बाटैंचें हें तांचें धोर्ण. ते भाशेन, मरे मिचेल इंग्रजान आपल्या मनाचो समज करून घेवन, फिडयाँनींय तेच रितीन सोळाव्या शेंकडयांत गोंय बाटैलां अशें तो म्हण्टा जांवये. परंत ताणें गोंयचे बाटौणेचो इतिहास वाचिल्लो जाल्यार, तो ही दोंगरा-एदी चूक करचो नासलो. खरेपणानशीं पळौंक गेल्यार, फिडयाँचें बाटौणेचें राजकर्ण इंग्रजांचे उफाटें, म्हणचे मस्तेपणाचें आनी आगळिकेचें आसलें. कामोंय्साचे भाशेंत सांगचें जाल्यार, 'A Fé, o Império' म्हणचे 'पैलीं धर्म, मागीर साम्राज्य' हें तांचें सूत्र आसलें.* ते क्रिस्ताचो धर्म वाढौंक धनदौलतिची आनी राज्याची पर्वा करिनासले. ताणीं केल्ली गोंयची बाटवण म्हण्टात ती सोळा आनी सतराव्या शेंकडयांत तीसवाडी जुंवावळ, साष्ट आनी बारदेस मेळून तीन म्हालांत. हांतूंतल्या कुल्लीं गांवांचो आंकडो १४४ भरता. हांतूंतल्यो सगळ्यो गांवकाऱ्यो ताणीं बाटैल्ल्यो. ह्या गांवकाऱ्यांतल्या वांगडांचें गणित करून पळेल्यार, ताणीं कोण कोण जाती बाटैल्यो आनी तांचें प्रमाण कशें आसलें म्हणपाचें आपशींच समजता. तीसवाडी जुंवावळीवैले हेळें, गांवसी, तळावली आनी गोलथी ह्या चारूय गांवांनीं बामणांच्यो गांवकाऱ्यो आसून थैंचे वांगड कितले ते आज समजनात ; म्हणून त्यो चारूय गांवकाऱ्यो आमी सोडून दिल्यो तरी, बाकी उरिल्ल्या १४० गांवांत बामणांचे वांगड ३६५ भरतात. चाड्ड्यांचे वांगड तिनूय म्हालांनीं ३५६ भरतात आनी सुदीर, गावडे, कुंळबी आनी हेर जाती हांचे तिनूय म्हालांनीं १७६ वांगड भरतात. ह्या हिशेबांत बामणांचो पांवडो पैलो, चाड्ड्यांचो दुसरो आनी सुदीर, गावडे, कुंळबी आनी हेर जातिंचो तिसरो लागता. वैल्या तिनूय म्हालांत, पुर्विल्ल्या काळांत

* Os Lusiadas, Canto 1, E. 2.

बामण आनी चाड्डे ह्या दोन जातींक उंच लेखताले आनी आतांय लेखतात हें कोणाक सांगचें लागना. बामण आनी चाड्डे हांचे वांगड एकठायल्यार ७२१ भरतात. हांचे कुशीक सुदीर, गावडे आनी हेर जाती हांच्या वांगडांचें प्रमाण शंबरांत सुमार साडे योकणीस इतलेंच पड्टा. हाचेवैल्यान, फिडर्यांनीं उंच जाती कि उण्यो जाती अदिक बाटैल्यो तें उक्तेपणान समजता. तशेंच, पाद्रिंनीं उंच जाती सोडून सकैल्या जातिंची भास घेंवक कांय कारण नासलें म्हणपाचें सिद्ध जाता. इतिहासाचीं पानां धवळ्ळयार, पुर्तुगेज पाद्री सगळ्यां-आदीं बामणांकूच बाटौंक अदिक वावुरताले अशें दिसता. एक फावट मुखेल जात बाटैली तशी तिची देख घेवन, हेर सकैल्यौ जाती सोपेपणान बाट्टल्यो हें पुर्तुगेज पाद्रिंचें मत्त आसलें. देखून, गोंयां ताणीं पैल्योवैल्यो घुर्यो बामणांचेरूच घाल्यात म्हणपाचें पुर्विल्ले दुकुमेंत कंकासून सांगतात. तांचेफुडें मिचेलाच्यो काणयों कोण आयकून घेत? बामणांक बाटैतकूच पाद्रींक पैलोवैलो पुत जल्मल्ल्याभाशेन खोस जाताली. १५४८ वर्सा जेजुइत पाद्री गास्पार बार्जेव हाणें धाकटे गोंयच्या लखू बामणाक बाटैलो तेन्ना गोंयच्या पुर्तुगेजांनीं जो उत्सव केलो तो आतांच्या एकाद्या राजा-म्हाराजाक ना जाल्यार व्हिसरैक फावोसो नामनेचो जालो. बार्जेवान सां पावलाचे इगर्जेंत लखूक, ताचे बायलेक आनी नातवाक वांगडाच मोठ्या आटयापाट्यान बाल्तिम दिली; त्या वेळार, खासा गोवेर्नादोर लखुचो पाद्रीन्ज म्हणचे धर्मां-बापुय जाल्लो. ताच्या मुदलच्या कोंकणी नांवांत चडसो बदल जांवचो न्हंय म्हणून ताका लूकस हें लातीं भाशेंतलें नांव दवल्लें. बाल्तिम दिवन जातकूच, ताका एका भोव बरो साज घाल्ल्या सुंदर आरबी घोड्याचेर बसौन, शारांतसून न्हवऱ्याभाशेन भोंवडायलो. ताचे वच्चेले मार्ग ताळयांनीं, धव्याफुल्ल तरण्या चुट्टांच्या सुयांनीं आनी रसमी लुगटांनीं सजैल्ले. वाटेर ताका सगळे फिर्डी फिदाल्ग सलाम करताले आनी मोटयान 'वीव्ह' दिताले. नाळिंचे फार-पेट जाताले; आनी सगळ्या इगर्जांतसून घणाघणा करून एकसारक्यो घांटी वाजताल्यो. हो उत्सव आठ दीस चलिल्लो.§ एका बामणाचे बाल्तिमेक एदो व्हडलो उत्सव करपाचें कारण, हेर जातिंनीं भुरकुट्टन बाट्टंक फुडें सरचें इतलेंच आसलें. दुसरें कांय ना. १५५९ वर्सा, कोंस्तान्तीन ब्रागांस व्हिसरैचे मुस्तींत, बामणांनीं भरिल्लें चोण्ण जुवें, पाद्रिंनीं मोटया शटकपणान, फिर्डी सत्तेच्या बळार एका दिसांत कशें बाटैलें ह्मणपाचें इतिहास सांगताच. त्या वर्सा, आगोस्ताचे २९वेर चोण्णेंच्या ५१६ बामणांक बाल्तिम दिली. हाच्या फुडल्या वर्सा, ह्मणचे १५६० त, आगोस्ताचे ८ वेर चोण्णेच्या १२०० बामणांक उजरावन काडले. ह्याच वर्सा आनी ह्याच म्हैन्यांत, दिवाडी जुंव्याचेरूय हावळ येवन, थैंच्या १५०५ बामणांक आगळिकेन बाटैले. १५६० वर्स हें बाटौणेच्या चकचयाळ पिकाचें वर्स म्हळयार कामायता. ह्या एका वर्सांत तीसवाडी, चोण्ण आनी दिवाडी मेळून १३०९२ लोकांक बाटैले खें. तांतूतलो मोटो व्हडलो आंकडो बामणांचो आसलो. १५५८ चो सेतेंब्र धरून १५६१ च्या सेतेंब्रामेरेनच्या तीन वर्सांत, निखटया पावलिस्तां-

§ Oriente Conquistado a Jesu Christo, Lisboa, 1710, tomo 1, conquista 1. div. 1, parag. 43.

नींच तीसवाडी जुंवावळीर २०७३७ लोक बाटैले. त्या भायर, दोमिनिकान आनी फ्रांसिस्कान पाद्रिनीं बाटैले ते वेगळेच. १५६० वर्सा माय म्हैनो लागत्यार, पावलिस्तांनीं आपलो पांय साष्टींत रिगैलो. थैं ताणीं पैलो मनीस बाटैलो तो **मंगेशकार कुठ्ठाळो बामण.** ताका ताणीं पेद्र मास्कारेञ्ज हें नांव दवलें. साष्टिच्या काम्राच्या १२ गांवां-भितल्लो कुठ्ठाळ हो एक गांव आसून, मास्कारेञ्ज हो त्या काम्राचो कुळकर्णी आसलो. 'ओरिएन्त' कारालया मत्तान कुठ्ठाळे हे सगळ्या कोंकणांतले मुखेल बामण.* कोंकणांतल्या हेर बामणांक तेच वाचूंक, बरौंक आनी हिशेब करूंक शिकैतात ; आनी तांकां सगळ्यांक **शणै** पदवी लागता अशें 'ओरिएन्त'कार सांगता.§ सगळे साष्टींत कुठ्ठाळ गांवांत क्रिस्तांव धर्माचें पैलेंवैलें मीस जालें आनी तांतूंत साष्ट बाटौंचेखातीर पाद्रिनीं देवाक गाराणें घालें. पाद्री आपणांक बाटौंक सोदतात हें कुठ्ठाळयांक सोंसना जालें. बाटौणेक आडमेळीं हाडूंक ते जायते वावुल्ले. ताणीं एक दीस थैंच्या विगाराक खूब लडेफोग घालो. परंत फिडल्यांचे सत्तेफुडें आनी आगळिकेफुडें तांचें शाणपण चलना जालें. १५६३ वर्सा, पाद्रिनीं साष्टिचें माथें जें मडगांव ताचेर घुरी घाली. हांगाची गांवकारी सगळी बामणांची. १५६३ आनी १५६४ वर्स मेळून थैं १२०० लोक बाटैले. फुडें, थैं इगर्ज बांदचें येवजिलें. परंत थैंचे बामण बळिष्ट. ते आयकना जाले. ते आडमेळीं हाडूंक लागले. तेन्ना खासा दों गास्पार द लियांव पेरैर हो आर्सेबिस्प थैं वचून ताणें थैंच्या बामणांच्या काळजांत रोंबिल्ल्या भाशेन, दामोदराच्या देवळाच्या सोंडयासामखार जमनींत एक बाण रोंबून तेच सुवातेर इस्पिरित सान्ताची इगर्ज बांदुंक जाय म्हणून तांकां कळैलें. हे भाशेन, बामणांची पर्वा करिनासताना, मस्तेन इगर्ज बांदून थैं १५६५ वर्सा पैलें मीस जालें. १५६७ वर्सा, रायतुरचो कपित दियोग फेर्नांदिस उ दु फोर्ति हाणें एका रातयांत वेरणेंचे म्हाळशेचें देवूळ धरून साष्टींतलीं सुमार ३०० देवळां जाळून भस्म केलीं आनी साष्ट बाटौंचें काम नेटान चलैलें.

बाटौणेच्यो ह्यो थोड्योशो पती हांवें तांत्रिकान सांगल्यो. हाचेवैल्यान, पुर्तुगेज पाद्रिंचो दोळो बामणांचेर कसो आसलो आनी तांकां बाटौंचेखातीर ते भुलसावणी, भुरकुटावणी, तड्कां, शटकपणां, मस्ती आनी आगळीक कशी उपयोगांत हाड्टाले म्हणपाचें उक्तें दिसता. सार सांगचेलें इतलेंच कि, पाद्रिंचे अदिकशे आनी सुरै फार खारवी, सुदीर आनी गावड्यांचेर पडनासताना बामणांचेरूच पडल्यात आनी तांचीच भास शिकूंक ते वावुल्यात हांतूंत दुभाव ना. †

'ओरिएन्त'कार सांगता कि, १५७६ वर्सा पावलिस्तांनीं साष्टींत कोंकणी भाशेची एक साळ घाल्ली. तांतूंत पैलेवैले आठ पावलिस्त ती भास शिकताले. तांचो मुखेल पाद्री आलेशांद्र वालिग्नान हाणें तांकां ताकीद दिल्ली कि, ती भास शिकपाबाजंत ताणीं दुसरें कसलेंच काम हातांत घेंवक फावना ; ताणीं आपले भितर कोंकणी बाजंत दुसरी

* Oriente Conquistado, tomo 1, conq. 1, div. 2, par. 61.

§ Oriente Conquistado, tomo 2, conq. 1, div. 1, par. 13.

† हिंदु, मडगांव, ता. १४ आगोस्त १९२६, पान २-३.

कसलीच भास उलौंक जायना; साष्टींतल्या लोकांकडेन नेमिल्ल्या वेळार ताणीं कांय वरां कोंकणी भाशेंत उलौंक जाय; ताणीं देवनगरी बरौंक आनी वाचूंक शिकूंक जाय. हे रितीन स म्हैन्यांत ते ती भास बरौंक आनी वाचूंक शिकले आनी ते भाशेंत क्रिस्तांव धर्माचो उपदेस करूंक लागले. तें पळौन गोंयकारांक अजाप जालें खैं. 'ओरिएन्त'कार म्हण्टा कि, 'हे भाशेची पैली अडचण म्हण्टात ती उच्चारांत आसं; कित्याक, तिचे वर्णावळींत आमचे वर्णावळीकूय अदिक वर्ण आसून, ते आमच्या वर्णांकूय वेगळे; ते उच्चारूंक जिबेक एके तरेचो नेट दिंवचो पट्टा. तरी आसताना, ज्या पक्षाक आमी साष्टींत आमच्या वर्णांनीं त्या वर्णांची तूट भरून काट्टांत त्या पक्षाक देसी लोकांच्या कानांक जिस्त लागणो, निजाचो, फावो तसो उच्चार आमचे भितल्ल्या जायत्याजाणांक करूंक समजता. दुसरी अडचण आमच्या कानांची. कित्याक, कानारी (कोंकणी) लोक चंड सरसरीत उलैतात आनी पावलाकणकणीं उतरां तोट्टात; हाचो परिणाम असो जाता कि, तांचें उलौप आमकां समजता त्यापरस आमचें उलौप तांकां अदिक सोपे-पणान समजता. उलैता आसताना अक्षरांचीं अक्षरां जरी ते खातात तरी जोडगिरां आनी हकार उच्चारूंक ते भौच जतनाय घेतात; आनी तशें ताणीं करूंक नाशिल्लें जाल्यार, उतरांचो अर्थ सामकोच बदलतलो आसलो. 'केळें' हें उतर 'ळ' बदला रोमान दोट्टी एल् (ll) घालून बरैतकूच एके जातचें 'खांवचें फळ' असो अर्थ जाता. तेंच एकोडें एल् (l) घालून बरैल्यार 'केलें' म्हणचे 'करणी केली' असो अर्थ जाता; आनी के अक्षरांत हकार घालून बरैल्यार 'खेलें' म्हणचे 'तोंडांत उडैलें' असो जाता...एवरोपेव लोकांक ही भास उच्चारता आसताना सगळी अडचण पट्टा ती जोडगिरांची.' * ह्या अवतरणावैल्यान, सोळाव्या आनी सतराव्या शेंकड्यांत पुर्तुगेज पाद्री कोंकणी भास शिकूंक कशे वावुरताले, तिचे खांची-गोंयडे ते कशे जाणं आसले आनी तिच्यो बारकायो कशे ध्यानांत घेताले म्हणपाचें समजुं येता. ह्या चंड निवळ्ळेल्या विसाव्या शेंकड्यांतूय गोंयच्या, मराठणांतल्या आनी सगळ्या हिंदुस्तानांतल्या खारव्यांक आनी गावड्यांक बरौंक-वाचूंक येना म्हणपाचें सगळो संवसार जाणं; अशें आसताना, चार शेंकड्यांआदीं, गोंयां तांच्याच पूर्वजांची भास पुर्तुगेज पाद्रिंनीं घेतली आनी तांचेकडसून ती ते शिकले म्हळ्यार कोणाकूच खरें दिसत ? गोंयां **पाद्री कोंकणी भास शिकले ती बामणांकडसून**; कित्याक, त्या वेळार एकले बामणूच बरौंक-वाचूंक जाणं आसले हें हांवें सांगचें लागना. मरे मिचेल ह्रो कसोय जाल्यार परको पाद्री. तो आमच्यो गोंयच्यो-घरच्यो-खबरी कसो जाणं जायत ? ताणें कितेंय बरैलें जाल्यार तो एक आथवो मनीस म्हणपापेल्यान ताची अपुर्बुद्द कोणाच्यान करुं नजं. परंत आठूय पार जांच्या मेंदूंत कोंकणी भास घोळटा ते **रघुनाथबाब गोंयकार** मराठी भाशेचो पाखो घालच्या नादांत कितेंय बरौंक लागल्यार सोसुं नजं. ते म्हण्टात, 'जेजुइतांनीं पळेलें कि फिर्गी भाशेंत धर्म पातळांवचें काम चंड कठीन. देखून, देसी लोकांचेच भाशेंत तो पातळांवचो यत्न करूंक जाय. परंत ती भास शिकतले म्हळ्यार तांकां व्याकर्ण खैंच मेळना.

* Oriente Conquistado, tomo 2, conq. 1, div. 2, par. 9.

म्हण्टकूच कोंकणांत **सकैल्या वर्गाच्या लोकांत** जी भास घोळटाली तीच वांकडी-तिकडी समजून घेवन थैंच्या **विद्येभायऱ्या (अशिक्षित) लोकांक** तेच भाशेंत ते क्रिस्ताचो निरोप सांगत भोंवक लागले .... **विद्येभायऱ्या लोकांत** जी भास घोळटाली तिचीं ताणीं अशुद्ध व्याकर्णां केलीं. आपुण कसले भाशेचें व्याकर्ण करतांत तेंय ते नकळ आसले.' वैर जें 'ओरिएन्त' काराचें अवतरण दिलां ताचेवैल्यान, पुर्तुगेज पाद्री आपुण गोंयां कसली भास शिकतांत म्हणपाचें भोव बरें जाणं आसले हें वाचप्यांक आतां सांगचें लागना. ते भाशेक ताणीं कानारी, ब्राह्मणी, ब्राह्मणी-कानारी, कोंकणी वा दुसरें कसलेंय नांव दिलें तरी ती **'गोंयकारांले दिसपट्टे घोळणुकेंतली भास'** हें ते पूर्णतायेन जाणं आसले. मराठीक तरी फाटल्या शंबर वर्साआदीं एकूच नांव खैं आसलें? तिका प्राकृत, मरहट्टी, मऱ्हाटी अशा तरेकतरा नांवांनीं लोक वळखताले. मागीर, कोंकणी भाशेकूच अदिक नांवां पडलीं म्हणून दुशण कित्याक? तशेंच, सोळाव्या शेंकड्यांत ते भाशेचें व्याकर्ण नासलें म्हणून तांतूंत अजाप कसलें? मराठी भाशेचें तरी त्या वेळार व्याकर्ण खैं आसलें? आनी खैंचे देसी भाशेचें आसलें? दोळे उगडून पळेल्यार, हिंदुस्तानांतल्या तुर्ताच्या सगळ्या देसी भासांत आमचे **कोंकणी भाशेचेंच व्याकर्ण पैलेंवैलें जालां** आनी जेजुइत पाद्री तोमास इस्तेव्हंव हाणें तें सोळाव्या शेंकडयाचे अखेरेक रचलां.* मराठिचें पैलें व्याकर्ण म्हण्टात तें एका पुर्तुगेजान १७७८ त फिर्डी भाशेंत केलां.§ जेजुइत पाद्री कोंकणांतल्या **विद्येभायऱ्या सकैल्या वर्गाची** भास शिकले आनी तांतूंत ते लोकांक क्रिस्तांव धर्म शिकौंक लागले अशे हे रघुनाथबाबांचे म्हणणेन, ते आपल्या पुर्विल्या जाण्टेल्यांचो मोटो व्हडलो, **मकलासी फावनाशिल्लो अपमान** करतात अशें म्हळ्याबगर रांव नजं. तीसवाडी, साष्ट आनी बारदेस हांगाचे सोळाव्या शेंकडयांतले बामण **विद्येभायरे आनी सकैल्या वर्गाचे** अशें रघुनाथ-बाबांनीं म्हळ्यार गोंयकारांक बरें दिसत मू?

कोंकणी ही रानवट लोकांची भास अशें दाखौंक रघुनाथबाबांनीं भौ. चिंतामण वि. वैद्यांचें एक अवतरण दिलां. तें अवतरण वंडकरून मराठणाक लागू आसत. तें आमचे स्वतंत्र आनी सजनी कोंकणी भाशेक लागू जायना. कोंकणी भास उलैणे **गोंयकार रानवट न्हंयत.** रघुनाथबाबांक ती भास नाका आसत जाल्यार, आनी तांकां तांक आसल्यार ताणीं खुशाल आपल्या मेंदूंतसून ती निखळावन उडौंची. परंत हेर सगळ्या कोंकणी उलैतल्यांक **रानवट, विद्येभायरे आनी उण्या वर्गाचे** म्हणूंक तांकां अधिकार ना.

रघुनाथबाब कोंकणी भाशेक बळयांच मराठी नांव दिवन म्हण्टात, 'गोंयां मराठींत अंतर घडून येंवक जायतीं कारणां जाल्यांत. गोंय एकसारके चार शेंकडे पुर्तुगेजांचे ताबींत पडलें. तें राज्यकारभाराचे नद्रेन मराठणाकडसून कुशीक उर्लें आनी मराठी भाशेंत

---

* नवयुग, मुंबै, नोवेंब्र १९१७, पा. ७८, ७९. (परिशिष्ट **अ** पळयात.)

§ Linguistic Survey, vol. 7, p. 18.

मराठणांत वेळोवेळ जें सुधरप जालें तें एकामेकांकडेन वेव्हाराची घोळणूक नाशिल्ल्यान गोंयाक कळ्ळें ना.' हाचेर जाप इतलीच कि, चारशीं वर्सां पुर्तुगेजांचो शेक चलता तो तीसवाडी, साष्ट आनी बारदेस ह्या तिनूच म्हालांचेर. फोंडें म्हालाचेर न्हंय. देखून त्या तीन म्हालांची गजाल आमी सोडूनूच दिवया. फोंडें म्हालाचेर पुर्तुगेजांचो शेक चलूंक लागल्यार आज फक्त १६३ वर्सां जातात. हे मुस्तींत राज्य चलैतल्यांची मस्ती दिसानदीस जिरिल्ली. ते सोळाव्या शेंकड्यांतले भाशेन धर्माच्या नांवार कोणाक चंडशी पिडणूक भोगैनासले. पुर्तुगालचो शाणो राजकर्णी प्रधान मार्केज द पोम्बाल हाणें, फोंडें म्हाल फिड्यांच्या हातांत पडचे आदीं दोन वर्सां म्हणचे १७६१ त, जेजुइतांक पुर्तुगेज साम्राज्यांतसून आनी त्या भरशीं गोंयांतसून आमडून घाल्ले.* ताचे आदीं ८६ वर्सां म्हणचे १६७५ त मायाचे ६ वेर शिवाजीन फोंडें म्हाल अदिलशाहेकडसून घेतिल्लो.§ १६६६ त घेतलो अशें रघुनाथबाब म्हण्टात तें खरें न्हंय. तो म्हाल घेतकूच, थैं धर्माजी नागनाथ हो मराठ्यांचो मुखेल देसाधिकारी कारभार चलैतालो; आनी त्या वेळार, **मराठ्यांले साडेतीन घटकांचे खिणयाळे सत्तेन अंत्रुजकारांक उबगंण हाडून, आदल्या मुसलमानी राज्याची माये-मोगान याद काडूंक लायली** म्हणपाचें, भाणस्तारी लागशिली हडकोळणेंची काळी फातर, क्रि. सन १६८८ वर्सांपासून आजतकत एकसारकीं २३८ वर्सां, मार्गान येत्या-वेत्या लोकांक ताळो पोकळ करून सांगता.† हे भाशेन, फोंडें म्हाल मराठ्यांल्या हातांत पडून मराठणाकडेन ताचो वेव्हार घोळूंक भोव बरी संद मेळिल्ली. त्याभायर, रघुनाथबाबांचे म्हणणे भाशेन, तो म्हाल पुर्विल्ल्या काळापासून मराठणाचो निजाचोच कुडको आसलो. अशें आसताना, फोंडेंचे मराठींत (?) मोटें व्हडलें अंतर पडूंक कारण कितें जालें ? ती कोंकणी कशी जाली ? म्हाका जाल्यार फोंडें म्हालांतल्या लोकांची भास गोड लागता. हांव जेन्ना जेन्ना अंत्रुजेंत पावतां तेन्ना तेन्ना बामणापासून कुळवाड्यामेरेन सगळ्यांची भास कान दिवन आयकतां आनी तांतूंतलीं कांय कांय सुरबूस उतरां आनी वाक्यां म्हजे भोंवडेचे पटयेंत मुजरत बरौन दवरून, वेळ येत तेन्ना, म्हज्या बरपांत तांचो मोटया कौतुकान आनी अभिमानान उपयोग करतां; ते भाशेंत एके तरेचें गीत घुमघुमता. साळोरेच्या सुराभाशेन तिचो नाद नाजुक, मंजुळ बरो जाता. असली ही घरांतली सुंदर देवता कुस्कुटावन, कांय फोंडेंकारांक **परके राबस मराठिचें पिशें** लागिल्लें पळौन अजाप जाता.

---

* An Historical Sketch of Goa by Rev. Denis L. Cottineau de Kloguen, Madras 1831, p. 75.

§ Shivaji and His Times by जदुनाथ सरकार, Calcutta 1919, p. 326.

† 'पुर्वि मुसलमानाच्या राज्यामध्येतरि अनंतउर्जेसि लोकास आंगभाडे घेत नव्हते; तेणेकरून व्यावहारिक लोके सुखे येत; तेणेकरुन राजगृहि हासिल होय; आता हे हिंदुराज्य जाहाले पासोन आंगभाडे घेउ लागले; तेणेकरुनि राजगृहि हासिलासि धका बैसला.' भारत-इतिहास-संशोधक-मंडळ, पुणें, वार्षिक इतिवृत्त, शके १८३५, पा. २१२--२१३.

'फिड्यांनीं मराठी भास सासणाची नाशी करून उडौंचे खातीर म्हादेवाचो अवतार घेतलो; तरी आसताना, हिंदुंनीं तरेकतरा अडचणींत जायत्या संकष्टांक तोंड दिवन, आपली आवै-भास राखली ' अशें रघुनाथबाब म्हण्टात. ही तांगेली म्हणणी व्हिसरै फ्रांसिस्क द ताव्र हाच्या १६८४ च्या (१६८५ न्हंय) एका आल्व्हाराक लागून आसं अशें ते दाखैतात. हांवें तो आल्व्हारा मुजरत वाचून पळेलो; परंत तांतूंत मराठिचें नांव-गिराणूय ना. ताव्राच्या आल्व्हारांत फुडलीं उतरां आसंत: 'Os naturaes dellas (destas terras) deponham o uso do *idioma natural*, e se appliquem todos a fallar a lingua portugueza.' हाचो अर्थ: 'ह्या मुलखांतल्या लोकांनीं **निजाचे देसी भाशेंतलो** वेव्हार सोडून दिवचो आनी सगळ्यांनीं पुर्तुगेज भास उलौंक लागचें.'* आतां तीसवाडी, साष्ट आनी बारदेस हांगाची निजाची देसी भास पळौंक गेल्यार **कोंकणी**; तेच भाशेंत १६८४ त थैंचे लोक उलैताले आनी आतांय उलैतात; **मराठींत उलैनात** म्हणपाचें वाचप्यांक सांगचें लागना.

'गोंयची आवै-भास मराठी न्हंय जाल्यार, थैंचे हिंदु लोक आपलो बरपी वेव्हार मराठींत कसो चलैतात?' असो रघुनाथबाबांलो प्रस्न आसं. हाची जाप अशी: **कोंकणीक आवै-भास म्हळ्यार हिंदुंच्या माथ्यार जायतें ओजें पड्टा.** तिका तेल-थेंबो घालचो पट्टा. तिचे केंस-कान वळौंचे पट्टात. तिका फुल-चामळ माळचें पट्टा. तिका न्हेसूंक-पांगरूंक दिवचें पट्टा. तिका जेंवक-खांवक घालचें पट्टा. तिचो जायतो ताथो-माथो करचो पट्टा. तिची कसालत थोडी न्हंय. तिचे खातीर खूब कष्ट काडचे पट्टात. तशी गजाल मराठिची न्हंय. तिगेले निजाचे पुत भायलेभायर तिची जाय तशी मशागत करतात. तिकाच आपली आवै-भास म्हणून तिचें उष्टें खातकूच, खाशेले आवैखातीर त्रास काडचेले चुकले. आंगावैलें ओजें धुकलें. जापसालदारकी उणी जाली. आयतें खांवक मेळ्ळें. आळशी लोकांक आनीक दुसरें कितें जाय? जीव वचना म्हणून हात-पांय बडौन संवसारातले दीस कशेय काडले जाले हो तांचो वेदान्त आनी हेंच तांचें राजकर्ण. परंत तें आवै-घातकें आनी मोटें पातकें राजकर्ण म्हणपाचें तांच्या ध्यानांत येना आनी सांगल्यारूय समजना.

पुर्तुगेज सरकारान गोंयां ज्यो मराठी साळो घाल्यात ताचें कारण ती भास गोंयची म्हणपाचें ताणें वळखलें खैं. तशेंच बुलेतींत पुर्तुगेज आनुसांचीं मराठी भाशांतरां छापतात ताचेंय कारण तेंच खैं. गोयां सरकारचो दुभाशी आसं तो कोंकणिचो दुभाशी न्हंय खैं. अशें रघुनाथबाब वाचप्यांक सांगतात. हांतूंतले पैले म्हणणेक जाप ही कि, गोंयां ज्यो मराठी साळो घाल्यात त्यो गोंयकारांली आवै-भास मराठी म्हणून घालूंक नात; तर मराठीक बुल्लुसलेले कांय हिंदु आपुण तीच भास शिकतले म्हणून हटाक पेटल्यात देखून घाल्यात. आतां वेंचणुकेच्या वेळार मराठींत मत्तां

---

* Ensaio Historico da Lingua Concani, Nova Goa, 1858, Cap. 16, p. 71.

दिंवक मेळचीं म्हणून ते वावुरतात. आनी तांतूंत तांकां दोतोर फ्रोयलानबाबांनीं ना जाल्यार दुसऱ्या कोणेंय एकाद्रे येस जोडून दिलेंय जाल्यार, कोंकणी भास जंववेर तांच्या मेंदूंत घोळटा तंववेर तांची आवै-भास मराठी जांवक पावना म्हणपाचें ताणीं ध्यानांत दवरचें. **मराठी आवै-भास जांवक एकूच उपाय** आसं तो हो कि हिंदुंनीं आपलो कोंकणी मेंदू साप कांतून, खरवडून उडौन, रिते जाल्ले सुवातेर मराठी घुडघुडें बसौंचें. परंत हें काम केन्नाच जायसारकें ना. देखून, **गोंयचे निजाचे आवै-भाशेन भियेंवचें लागना.** पुर्तुगेज सरकारान गोंयां जरी मराठी–पुर्तुगेज साळो घाल्यात तरी **मराठीक तें गोंयची आवै-भास समजना** म्हणपाचो म्हाका जो अणभव सुमार २७ वर्साफाटीं आयला तो वाचप्यांक कळैल्याबगर म्हज्यान रांव नजं. १८९९ वर्साच्या सुमाराक, कुंभारजुवेंचे बारांव तोमास मैरांव हे गोंयच्या साळांचे इंस्पेक्तोर आसले. त्या वेळार मराठी-पुर्तुगेज साळांनीं उपकारा पडचेखातीर, O Mestre Portuguez म्हणून एक पुस्तक हांवें बरेल्लें. तांतूंत भाशांतर करूंक शिकौंचेखातीर व्याकर्णाचे नेम, उतरांचे अर्थ आनी वाक्यांचे धडे घाल्ले. ताचे पुर्तुगेज प्रस्तावनेंत हांवें **अजाणपणान** मराठीक a lingua vernacula म्हणचे **देसी भास** हीं उतरां लाइल्लीं. बारांवानीं ती प्रस्तावना वाचतकूच, म्हजी **चूक** दाखौन म्हळें, '**गोंयची देसी भास कोंकणी**; ती मराठी कशी जायत ?' म्हाका तें खरें दिसलें. हांव ती गजाल अजून विसरूंक ना. हाचेवैल्यान, पुर्तुगेज सरकार आनी अधिकारी **मराठीक गोंयची आवै-भास समजनात** म्हणपाचें उक्तें दिसता. बुलेतींत आनुसांचीं मराठी भाशांतरां येतात ताचें कारण नित्तोच सांगिल्लो हिंदुंचो हट. गोंयच्या अडेच लक्ष क्रिस्तांवांक जाल्यार तीं भाशांतरां समजनात. तेन्ना, मराठी ही गोंयची आवै-भास कशी जायत ? गोंयां सरकारचो दुभाशी आसं तो कोंकणिचो दुभाशी न्हंय म्हणून सांगप म्हणचें मोटी व्हडली फटास मारप. दुभाशाक पुर्तुगेज भाशेंत Lingua do Estado म्हणचे 'संस्थानाची जीब' अशें नांव आसं. हे जिबेक पुर्तुगेज जिबेची म्हणणी तिचेपासून वेगळया परक्या जिबांक समजांवक येंवक जाय आनी परक्या जिबांच्यो म्हणण्यो पुर्तुगेज जिवेक समजांवक येंवक जायत. मागीर त्यो परक्यो जिबो कोंकण्यांच्यो आसूंत, मराठ्यांच्यो आसूंत, फ्रांसेजांच्यो आसूंत ना जाल्यार रुसांच्यो आसूंत. अशें आसून, एकाद्रे परके जिबेची म्हणणी पुर्तुगेज जिबेक कळौंक आयली ना जाल्यार, त्या दुभाशाक 'संस्थानाची जीब' ही पदवीच फावना. हा वेवैल्यान, पुर्तुगेज सरकारचो दुभाशी हो कोंकणिचो दुभाशी न्हंय अशें ह्मणपांत निखालुस अर्थ ना हें वाचप्यांक सांगूंक नाका.

रघुनाथबाब फुडें म्हण्टात, 'खरेपणानशीं कोंकणी ह्मणपाची स्वतंत्र भास केन्नाच नासली; ते भाशेचें पुस्तक कोणेंच हिंदी पुतान बरौंक ना.' हाचेर, तांचे वळखिचो डॉ. ग्रियर्सन कितें म्हण्टा तेंच आमी पळौंया. 'Konkani is said to have developed an indigenous literature before the Portuguese conquest. This conquest aimed at the introduction of

Christianity, and the old manuscripts were burnt by the invaders as containing pagan doctrines. The zeal of the missionaries caused the temples to be burnt and at the same time destroyed the old literature so that no traces are now left. They even tried to exterminate the language, and in 1684 a royal proclamation was issued forbidding the use of Konkani among the natives.' ¶ हाचो अर्थः 'पुर्तुगेजांचे जिखेआदीं कोंकणी भाशेंत देसी सरस्पंत घडिल्ली अशें म्हण्टात. पुर्तुगेजांनीं क्रिस्तांव धर्म रिगौंचो नेम धल्लो आनी पुर्विल्ल्या हाता-लिखतांत बावल्यां-भक्तिचो धर्म भल्ला म्हणपाच्या समजान ताणीं तीं जाळ्ळीं. पाद्रिंनीं पोटतिडकेन देवळां जाळूंक लायलीं आनी त्याच वेळार, पुर्विल्ली सरस्पंत नाशी केली; देखून आतां तिची कांयच नाट उरूंक ना. ते ती भासूय ना करून उडौंक वावुल्ले आनी १६८४ त एक सरकारी हुकुम काडून देसी लोकांभितंर ताणीं कोंकणिचो वेव्हार मना केलो'. हाचेवैल्यान पुर्तुगेजांचे जिखेआदीं म्हणचे पंद्राव्या शेंकडयांत कोंकणी भाशेंत बरेंल्लीं पुस्तकां आसलीं अशें म्हणुं येता. परंत एक्राद्रीं तीं नासलीं अशें धरून चल्ल्यों आनी सोळाव्या शेंकडयांत, पैलींवैलींच जेजुइत पाद्रिंनीं ते भाशेंत तीं रचलीं अशें म्हळें म्हणून खैंचेकडेन कितें भंगलें ? मराठी भाशेंत तरी स्वतंत्र सरस्पंत केन्नाच्यान घडूंक लागली ? कितलींशीं युगां जालीं ? मुकुंदराज कवीक मराठी सरस्पतिचो 'बापुय' म्हण्टात. परमामृत आनी विवेकसिंधु हीं ताचीं मराठींतलीं पैलींवैलीं पुस्तकां खैं. तेराव्या शेंकड्यांत तीं उजवाडाक आयलीं. आनी कोंकणी सरस्पंत सोळाव्या शेंकड्यांत घडूंक लागली. दोनूय सरस्पतिंच्या घडपाभितंर अंतर फक्त तीनशीं वर्सांचें. हाचेवैल्यान, कोंकणी सरस्पंत वर्सांनीं चिके धाकटी दिसली जाल्यारूय, त्याखातीर मारून मोटोसो आकान्त कित्याक ? धाकटी आसली म्हणून दिसानदीस ती वाडची ना म्हण्टा व्हय ? *

रघुनाथबाबांली तिसरी खिस्त 'स्वयंसेवका'च्या १९२६ च्या ज्यानेराच्या आंकांत १३६ तीं १४३ पानांचेर आयल्या. तांतूंत ते कोंकणी भाशेक पाद्रिंनीं **'रचिल्ली'** आनी **'तयार केल्ली'** भास म्हण्टात. अशें आसं जाल्यार, शिकपाचो यत्न केन्नाच करिनासताना रघुनाथबाबांच्या मेंदूंत साप नेण्टेपणापासून ती कशी रिगली? ह्या प्रश्नाची जी जाप ते दितीत तीच **कोंकणी भास** ही अडेची रचिल्ली भास नासून संवसारांतल्या हेर भासांसारकी **निजाचीच भास** आसं म्हणपाचें सिद्ध करूंक पुरोशी जायत. **भासो केन्नाच रचून जायनात** हें ताणीं ध्यानांत दवरचें.

कोंकणी भाशेची विटंबणा करच्या नादांत रघुनाथबाब आपणाल्या पुर्विल्ल्या व्हडविकेच्या जाण्टेल्यांक **विद्येभायरे** आनी **उण्या वर्गाचे** इतलेंच म्हणून वोगे

¶ Linguistic Survey, vol. 7, p. 166.
* हिंदु, मडगांव, ता. २१ आगोस्त १९२६, पा. २-३.

रावनात; तर ते आपले पवित्र जल्म-भुंयेचीय विटंबणा करूंक फुडें सल्ल्यात. **मराठे-सारके परके भाशेचो पाखो घेंवचेखातीर केदें आवै-घातकेपण आनी केदें देस-घातकेपण हें!** जे भुंयेक महाभारतासारक्या ग्रंथान व्हडविकेन लेखून हिंदुस्तानांतल्या जनपदांचे नामावळींत भौमानाची सुवात दिल्या त्या **गोमन्ताचे-गोंयाचे**–हात-पांय कातरून उडौन, ताका रघुनाथबाब थोंटकें मोडकें करूंक पळेतात! ते म्हण्टात, 'तुर्तांक पुर्तुगेजांचे ताबींत आशिल्ल्या तीसवाडी जुंव्याबाजंत गोंयचे हेर म्हाल पैलीं वेगळे आसून मराठ्यांचे ताबींत आसले आनी तांचे फाटीक इतिहासीक पाथावळ आसं इतलेंच न्हंय, तर, खासा गोंयाचें आनी ह्या म्हालांचें शाखाकूय नातें नासलें. उदाहरणाक आजचो फोंडें म्हाल हो निजाचोच मराठी म्हाल आसून तो फक्त १७६३ त पुर्तुगेजांक मेळ्ळो.' हाचेर हांव विचारतां कि गोंयचे हेर म्हाल पैलीं वेगळे आसून ते मराठ्यांचे ताबींत आसले म्हणपाक आधार कितें? मराठी राज्य उबारणो शिवाजी हो फक्कत तीनशीं वर्साआदीं ह्मणचे १६२७ त जल्मलो. ताणें फोंडें ह्माल घेतलो तो १६७५ त; आनी तोय थोडींच वर्सां मराठ्यांच्या हातांत आसलो. त्याआदीं, आमचे भुंयेचो आवांठ आनी विस्तार केदो आसलो म्हणपाचें रघुनाथबाब जाणंत तरी? १५५५ वर्सा, आब्रिलाचे ३० वेर, धाकटे गोंयच्या किल्ल्यांत व्हिसरै पेद्र मास्कारेञ्जस आनी अदिलशाही राजपुत अबदुल्ला (हाका फिर्डी इतिहासांत मेयालकांव ह्मळां) हांचे भितर जें लिखित जालें तांतूंत पंद्राव्या शेंकड्याचे अखेरेक **मुसलमानांच्या शेकातळा** गोंयचो विस्तार केदो आसलो म्हणपाचो मजकूर आयला. तांतूंत म्हळां कि ते मुस्तींत, दक्षिणेक चिताकुल्याचे (सदाशिवगडाचे) न्हंयेसाकून (हिका आतां काळी न्हंय म्हण्टात) उत्तरेक आचरेंचे न्हंयेमेरेन आनी पूर्वेक घांटासाकून पश्चिमेक समुद्रामेरेन **सगळें कोंकण गोंयच्या धनिपणातळा** आसलें; त्याभायर दाभोळ आनी ताच्या आवांठांतलो मुलुख होय हे शिंवे-मेरेंत आस्पावतालो.* हाचेवैल्यान, तुर्तांचे दापोली, खेड, चिपळूण, संगमेश्वर, रत्नागिरी, राजापूर, देवगड, मालवण, वेंगुर्लें हे णवूय तालुके आनी सावंतवाडी, कुडाळ, बांदें, पेडणें, बारदेस, भतग्राम, सतर, हेमाडबाग्शें, साष्ट, चंद्रवाडी, बाळ्ळी, काणकोण, शिवेश्वर आनी रघुनाथबाबांचो **फोंडें म्हालूय तीसवाडी जुंवावळीवैल्या गोंयच्या शेकातळा आसलो** म्हणपाचें सिद्ध जाता. मुसलमानांआदीं १३६६ पासून १४७०मेरेन सुमार १०४ वर्सां आमची भुंय **विजयनगराच्या कानडी** राजांच्या शेकातळा आसली. तांगेल्या एका तांब्या-पट्यांत आमचे भुंयेक '**गोवाभिधां कौंकणराजधानीम्**' म्हणचे '**गोंय नांवाचें कोंकणाचें राजपाटण**' अशें सणसणीत म्हळां.¶ त्याआदीं, १३१८ पासून १३६६ मेरेन सुमार ४८ वर्सां, आमची भुंय कांय काळ **दिल्लिचे सुलतान** कांयकाळ उत्तर कर्णाटकांतले **कानडी कदंब** आनी कांयकाळ **कलबर्गाचे**

* Archivo Portuguez-Oriental, Fasciculo 5, Nova Goa 1865, parte 1, documento 153, p. 268.

¶ JBBRAS., vol. 4, pp. 107 & 115.

बाहमनी सुलतान हांच्या शेकातळा आसली. १२६० पासून १३१८ मेरेन, उणींपुणीं साट वर्सां, ती **काठेवाडी द्वारकेकार*** **यादव राजांच्या** शेकातळा आसली. त्याआदीं, इकराव्या शेंकड्याच्या लागत्यापासून तेराव्या शेंकड्याचे मजगतीमेरेन, सुमार अडेचशीं वर्सां, आमच्या गोंयाचेर **कानडी कदंब राजा** राज्य चलैताले. ते मुस्तींत आमच्या कोंकणाक पुर्विल्ले कानडी भाशेंत (हळे कन्नड) ' कोंकणमोंभेत्तूरुमं ' म्हणचे **' ९०० गांवांचें कोंकण '** हे नांव आसून § ताचें राजपाटण कांय काळ साष्टींतलें **चंद्रपुर** (चांदर) आनी उप्रांत **गोपकपत्तन** (व्हडलें गोंय) आसलें. ह्या आमच्या कोंकणाक चेवलाचे दक्षिणेक कुंडलिका न्हंयेसाकून आरंभ जातालो. कदंबांआदीं आमची भुंय, आठव्या शेंकड्याच्या दुसऱ्या अर्दापासून इकराव्या शेंकडयाच्या आरंभाचीं कांय वर्सांमेरेन सुमार अडेचशीं वर्सां, **' सिंहलक्ष्माभृतांवर: '** (लंकेच्या राजांभितर उंच) अशा **सीलार† राजांकडेन** आसून **बाळ्ळी** हें तिचें राजपाटण आसलें. त्यावेळार तिच्या विस्ताराची वर्णना **' समुद्रतीर सह्यान्तदेस '** म्हणचे ' समुद्राची वेळ आनी सह्य पर्वताची अखेर हांचे मदलो देस ' अशी केल्या. ¶ सीलारांआदीं आमची भुंय, सव्या शेंकड्याचे अखेरेपासून आठव्या शेंकडयाचे मजगतीमेरेन सुमार देडशें वर्सां, **बादामिच्या कानडी चालुक्य राजांकडेन** आसली. हे भाशेन, सव्या शेंकड्याचे अखेरेपासून पंद्राव्या शेंकड्याचे अखेरेमेरेन सुमार णवशीं वर्सांचो तांत्रिक इतिहास हांवे वाचप्यांच्या म्हऱ्यांत मांडलो. सोळाव्या शेंकडयाच्या लागत्यापासून सुमार पावणेदोनशीं वर्सां, आमचे भुंयेचो कांय वांटो **मुसलमानी विजापुरी** शेकातळा आनी कांय वांटो **फिरंगी** शेकातळा आसलो. १६७५ त, **मराठो** म्हणून गाजिल्ल्या शिवाजी भोंसुल्यान विजापुरी सुलतानाकडसून फोंडें म्हाल घेतलो. परंत तो ताच्या वंशाकडेन चड काळ तगलो ना. **सोंदेकार कानडी राजा** सदाशिव नायक हो विजापुरी सुलतानांचो खंडकार आसून तोय ह्याच सुमाराक स्वतंत्र जांवक वावुरतालो. ताणें १६७९ त आपली सत्ता कोंकणांत समुद्राचे वेळेमेरेन पातळाइल्ली. शिवाजी भायर पट्टकूच, नायकान संभाजीकडेन कांयकाळ पोंठ घांसली आनी तांतूंत ताका येस आयलें. १६८५ च्या सुमाराक ताणें आपणाक राजा ही पदवी घेतली. १६८७ त दिल्लीचो मोंगल पात्शाय अवरंगझेब हाणें विजापुरी राज्य आपल्या शेकातळा ओडलें ; तेन्ना, नायकाकडेन आशिल्लो मुलुख ताचेच ताबींत दवरून ताका अवरंगझेबान आपलो खंडकार केलो. फुडें १६८९ त अवरंगझेबान संभाजीक वळवळावन जिवानशीं माल्लो त्याच सुमाराक, नायकान मराठ्यांच्या हातांतलो फोंडें म्हाल झोंबून घेतलो जांवये. कित्याक, १६९५ त इतालियान भोंवडेकार जेमेली कारेरी हो सोंदेकाराच्या मुलखांतसून भोंवडी करतालो; ताणें आपले भोंवडेचे वर्णनेंत

* 'द्वारवतीपुरवराधीश्वर'. JBBRAS., vol. 12, pp. 7 & 42.

§ JBBRAS., vol. 9, p. 297.

† सीलार वा शिलाहार राजा लत्तलपुरकार (लोटलेच्या) राष्ट्रकूट सम्राटांचे मुंडकार आसले. Bomb. Gaz., vol. 1, pt. 2, p. 537.

¶ JBBRAS., vol. 1, p. 217.

सौंदेकाराक मोंगलांचो खंडकार म्हळा; त्याभायर, फोंडेंचो किल्लो मोंगलांच्या हातांत आसून तांच्या मुलखाची सराद गोंय शाराक तेंकल्या अशें तो म्हण्टा.* हाचेवैल्यान, १६७५ पासून १६८९ मेरेन सुमार १४ वर्सां, फोंडें म्हाल मराठ्यांकडेन आसलो म्हळ्यार कामायता. उप्रांत १७३९ त, सदाशिव नायकाचो पुत बसवलिंग हाचेकडसून मराठ्यांनीं पर्थून फोंडें म्हाल घेतलो.† परंत हेय खेपे तो तांचेकडेन अदिक काळ तगलो ना. १७५०च्या सुमाराक, बसवलिंगाचो पुत इम्मडी सदाशिव हाचेकडेन मराठ्यांचें लिखित जावन फोंडें म्हाल ताणीं ताका पर्थून दिलो. हाचेवैल्यान, तो म्हाल सुमार ११ वर्सां मराठ्यांच्या हातांत उल्लो. हो सगळो इतिहास ध्यानांत घेतल्यार, सव्या शेंकड्याचे अखेरेपासून १७५० मेरेनच्या **साडे इकराशीं वर्सांच्या काळांत, मराठ्यांनीं सगळ्या गोंयाचेर न्हंय, तर निखट्या फोंडें म्हालाचेर सुमार २५ वर्सां राज्य चलैलां** अशें म्हणुं येता. आतां वाचप्यांनींच येवजून पळौंचें कि, २५ वर्सांचे मराठी सत्तेन जर फोंडें म्हाल निजाचोच मराठी जावन ताचे फाटीक मराठी पाथावळ लागता, तर मराठ्यांपरस ज्या मुसलमानांनीं, कानड्यांनीं, काठेवाड्यांनीं आनी लंखाकारांनीं त्या म्हालाचेर चंडकाळ शेक चलैला तांचोच वांटो तो कित्याक जांवचो न्हंय? त्या पुर्विल्ल्या राजांची गजाल आसुनीच. मराठ्यांभाशेन ते सगळे काबार जाले. तुर्ताक पुर्तुगेजांची सत्ता फोंडें म्हालाचेर मराठी सत्तेचे सुमार साडेसं पेटिनीं अदिक म्हणचे १६३ वर्सां चलता. तेन्ना ताका रघुनाथबाबांच्या न्यायान **निजाचोच पुर्तुगेज म्हाल** नाजाल्यार **पुर्तुगालचो वांटो** कित्याक म्हणचो न्हंय? वेगळ्यावेगळ्या राजांची सत्ता चल्ली म्हणून गोंयची आवै-भास वेगळी जायत अशें म्हणूंक पुरावो ना हें रघुनाथबाबूच म्हण्टात. तरी आसताना, अंत्रुजेचेर मराठ्यांनीं सुमार २५ वर्सां राज्य चलैलें म्हणून तो म्हाल आनी सगळें गोंय निजाचेंच मराठी, तांची इतिहासीक पाथावळ मराठी आनी थैंची आवै-भासूय मराठी हो हट मात तांच्यान सोडुं नजं. गोंयचो वीट आइल्ल्याभाशेन, रघुनाथबाब अंत्रुजेचें आनी गोंयाचें शास्त्राकूय नातें ना म्हण्टात. ताणीं उपकार करून, हडकोळणां वचून, थैंचे फातरीवैली तिसरी वळ मुजरत वाचची. ते वळींत तांकां ‘**गोमंतक प्रांत अनंत-उर्जदेश**’§ हीं उतरां वाचूंक मेळटलीं आनी आपणें मोटी चूक केली अशें दिसतलें.

‘आमी कोंकणांत रावतांत म्हणून आमची आवै-भास कोंकणी जाल्यार, वऱ्हाडी, हैदराबादी, बेळगांवी, नागपुरी अशो व्याकर्णसैत वेगळ्यो वेगळ्यो नव्यो भासो तयार करच्यो पडल्यो’ म्हणपाचें रघुनाथबाबांक मोटें **संकष्ट** पडलां. परंत ताणीं परक्यांची खंत काडपाचें कारण ना. वैल्यो परक्यो भासो, भासांचे योग्यतायेक पावल्यो आसतीत जाल्यार, आनी तांच्या पायांत नेट आसत जाल्यार, त्यो आपशींच फुडें सरतल्यो. रघुनाथबाबांचे चिंतेच्या म्हालवजार वाट पळौंक बसच्यो नात. ताणीं आपलेच कोंकणी आवै-भाशेची चिंता काडची आनी तांकता जाल्यार तिची सेवा करची. जो कोण

* Churchill's Travels, vol. 4, pp. 214, 216, 217. Bombay Gaz., vol. 15, pt. 2, pp. 131, 132.

† भारतवर्ष, पुस्तक २, अंक ४, पंतप्रधान यांची दुसरी शकावली, पृ. १५.

§ भारत-इतिहास-संशोधक-मंडळ, पुणें, वार्षिक इतिवृत्त, शके १८३५, पा. २१२.

संवसार-कुटुंबी जावन फुक्याचें उदारपण दाखौंक वेता ताका संवसाराचो संवसार चलौंक येना तें एक जालेंच; परंत खासा आपले घरचोय संवसार होगडावता हें रघुनाथबाबांनीं ध्यानांत दवरचें. संवसार आनी हांव एकूच हो वेदान्त सांगूंक सोपो, उलौंक बरो आनी आयकूंक गोड; परंत ऐन त्या वेळार '**तूं तो तूं; हांव तो हांव**' होच अणभव येता; आनी ह्याच न्यायान गोंयकारांनीं मराठी भाशेक आज कितलीय जरी आवै म्हळी तरी अखेरेक तांचे **खरे आवैचोच जयजयकार** जावन, **लटके आनी अडेचे आवैक** गोंयसून एकदीस **सासणाची मांद्री कवळची पट्टली** हांतूंत निखालुस दुभाव ना. '**उदकाकूय रगत दाट**' ह्या अर्थाची इंग्रजी म्हणणी आमचे आवै-भाशे संबंधान खरी जातली.*

कोंकणी भाशेचीं फकाणां मारच्या नादांत, पुंडलीकबाब बंटवाळ ह्या आवै-भक्ताच्यो रघुनाथबाब वचेऱ्यो, उडणायो आनी भिकारभासो करतात. ताणीं बरैल्या कोंकणी पुस्तकाखातीर तांकां लोक हांसले खैं; तांकां पिसो म्हळो खैं आनी हे भाशेन तांकां चणचणीत बरें थापट बसलें खैं. तांची भगल मारता आसताना, रघुनाथबाब तांकां '**साहित्यसम्राट**' ही मोटया भौमानाची पदवी दितात. हांतूंत रघुनाथबाबांच्या मनाचें मोटें उदारपण दिसता खरें. परंत तांचेच म्हणणे भाशेन **तांगेले पद्वेक वाळटी लागल्या खैं**. ताणीं ही वाळटी लागिल्ली पदवी जायत्या जाणांक दिल्या. परंत आपले **आवै-भाशेच्या मंगळकाऱ्यांत सगळें सांडून ताणीं कुसके आनी फुटके नाल्ल कित्याक वांटले? निजाच्याच मोटया मनाच्या गोंयकारांक ही करणी सोबना.** मराठी भास लागीं केली म्हणून **गोंयकारांनीं मराठणांतल्या लोकांची बारीक नदर आनी मोटवें मन केन्नाच घेंवचें न्हंय.** पुंडलीकबाबांक तांचे भाशेखातीर मंगळूरकार हांसले म्हणपाची रघुनाथबाबांची खबर खिणभर खरी मानल्यारूय (**म्हाका ती खरी दिसना**) तितल्यान मंगळूरकार आपले आवै-भाशेक उबगेले आनी ताणीं तिची सेवा करचेलें पवित्र काम सोडून दिलें अशें मात कोणें समजुंचें न्हंय. पुणेंचे भौ. विठ्ठल रा. शिंदे हांचो एक लेख २३ मार्स १९२६ च्या 'केसरीं' त आयला. ताणीं फाटल्या दोन वर्सांत बंगालासाकून मलबारामेरेन भोंवडी केली खैं. ते म्हण्टात, 'रा. ब. डॉ. चव्हाण हाणीं कोंकणी भाशेवैलीं आपलीं कांय उलौवां छापून उजवाडाक हाडल्यांत. तांतूंत मराठिचें कोंकणीकडेन नातें नासून कोंकणी ही स्वतंत्र आनी मराठी आदली भास जांवये अशें म्हळां. मंगळूर आनी कालेकुट हांगाच्या कांय बामणांक हालीं रा. ब. चव्हाणांभाशेनूच मराठीकडसून सुटून वेगळो संवसार चलौंची ओड लागिल्ली म्हाका दिसली' $. शिंदे हे आपुण **मराठे** म्हणून सांगतात. सगळ्या हिंदुस्तानांत मराठी भास पातळ्ळयार तांकां भांगराकूय हळुवें. कोंकणांतसून आनी मलबारांतसून ती हालता म्हळ्यार तांकां वायट दिसूंक फावो. परंत **तांच्या वायट दिसपाची आमी कोंकण्यांनीं कित्याक खंत काडची?** तांचें अवतरण वाचून

* हिंदु, मडगांव, ता. २८ आगोस्त १९२६, पा. २.

$ केसरी, पुणें, २३ मार्स १९२६, पान ११.

म्हाका मोटी खोस जाता ती ही कि, दक्षिण कर्णाटकांत आनी मलबारांत चारशीं वर्सांफाटीं **बृहद्गोमन्तक म्हणचे मोटेलें गोंय** वसैणे आमचे भाव आपले आवै-भाशेचे सेवेक पोटतिडकेन लागल्यात. शिंद्यांसारक्या मराठ्यान आनी मराठिच्या अभिमान्यान दिल्ली ही गवाय आयकतकूच रघुनाथबाबांनीं आनी तांचेसारक्या मनाच्या गोंयकारांनीं **मंगळुरांत आपली आवै-भास मेली म्हणून खातकुतल्यो जांवक दिंवच्यो न्हंयत आनी साकर वांटची न्हंय.** दक्षिण कर्णाटकांत हिंदु गोंयकारूच कोंकणिचे सेवेक लागल्यात अशें न्हंय; तर क्रिस्तांव गोंयकारूय मोटे भक्तीन कोंकणी सरस्पतिची पुजा करतात म्हणपाचें बारकायेन केल्ले चौकशेवैल्यान म्हाका कळ्ळां. रघुनाथबाबांनीं मर्दनगडार चडून तांकां खुशाल 'वाळटी लागिल्ले पिशे साहित्यसम्राट' म्हणचें. **ते तांची कुस्कुट पर्वा करिनात.**

पुंडलीकबाबांच्यो मस्कऱ्यो मारून जातकूच, रघुनाथबाब, **पवित्र यादस्तेचो गोंयचो विद्वान पुत दोतोर जुजे जर्सन द कुन्ज** हांचेर आपल्या तोंडाची नाळ पेटैतात. तांकां ते **बाटके क्रिस्तांव, हदुळगे** आनी **गोवानीज** हीं उतरां लावन इंग्रज सरकारान मुजरत बरौंक लाइल्या आनी विद्वानांक मान्य जाल्या तांच्या The Konkani Language and Literature (कोंकणी भास आनी सरस्पत) ह्या भोव बऱ्या निबंधाक ते **'चोपडें'** म्हणून कुस्कुटायतात. हाचेवैल्यान, खासा रघुनाथबाबांची योग्यताय केदी मोटी आसूंक जाय ती समजना. दो. जर्सनबाब हाणीं म्होरो आनी पुर्विल्लो इतिहास हांचे संबंधान केल्लो सोद आनी बरैल्लीं पुस्तकां रघुनाथबाबांक आपले सगळे जिणेंत निखटीं वाचूंक आनी पचौंक तांकत कि ना म्हणपाचोच दुभाव दिसता. आजिय, एवरोप आनी अमेरिक ह्या तीनूय खंडांत जर्सनबाबांनीं जोडिल्ली नामना खैं आनी रघुनाथबाबांनीं तांची केल्ली वकच्छाय खैं! दो. जर्सनबाब हे निखालुस धर्मकोल्ली नासून, मोटया मनाचे, गुणेस्त, विद्वान बामण गोंयां जल्मून ताणीं थैंचो उजळ लोकीक संवसारभर गाजैलो म्हणपाचें रघुनाथबाबांक समजुन येत तेन्ना आपणें **मोटें व्हडलें पातक केलें** अशें तांकां दिसल्याबगर रांवचें ना. १८८१ त जर्सनबाबांनीं बरैल्या कोंकणी भाशेच्या निबंधांत, १६७८ वर्सा देवनगरी अक्षरांनीं छापिल्लो **कोंकणी** लेख* दिल्लो. उप्रांत ३४ वर्सांनीं साताऱ्याच्या रा. ब. पारसनिसांनीं १९१५त 'नवयुगा'च्या दुसऱ्या वर्साच्या आठव्या आंकांत तो लेख 'मराठी' म्हणून दिलो; पर्त ताणीं आपले म्हणणेक आधार कांयच दाखैलो ना. तेन्ना, रघुनाथबाबांनीं अपुर्बायेन पागण घाल्या **'साहित्यसम्राटा'**न 'नवयुगा'च्या १९१६च्या आगोस्ताच्या आंकांत ७६८ तीं ७७२ पानांचेर, **गडगंज पुरावो** दिवन **तो लेख मराठी नासून कोंकणी** आसं म्हणपाचें सिद्ध केलें.† रघुनाथबाबांचे म्हणणेभाशेन, जर्सनबाब म्हण्टात म्हणून तो लेख कोंकणी इतलोच पुरावो दिवन **'साहित्यसम्राट'**वोगो रांवक ना. तर, ज्या Hortus Indicus Malabaricus (मलबारचें हिंदी पोरसूं) ह्या पुस्तकांत मुदलाक तो दिला तांतूंच तो **ब्राह्मणी** भाशेचो म्हळा म्हणपाचें लातीं भाशेंतलें घसघशीत बरें अवतरण दिलां.

---

* परिशिष्ट **ब** पळयात. † परिशिष्ट **क** पळयात.

त्या भायर, सोळा, सतरा आनी अठराव्या शेंकड्यांत **कोंकणी भाशेक** एवरोपेव लोक **ब्राह्मणी भास** § म्हण्टाले म्हणपाचेंय आधार दिवन सिद्ध करून दाखैलां. रघुनाथबाब आवै-भास म्हणून मराठिचो पाखो घालतात त्या मानान ती भास तांकां सारकी येनाशी दिसता. ती सारकी आइल्ली जाल्यार, ते अर्दुकडें कितेंय बरौंचे नासले. एकाद्रें, 'नवयुगां'तलो लेख तांकां सारको समजुनूय, '**साहित्यसम्राट**'क बळयांच पिशें लावन चणचणीत बरें थापट मारचेखातीर, वाचप्यांचो चुकिचो समंज करूंक ते वावुल्ल्यात जांवये. परंत हो तांचो बेत सामकोच कोंसळ्ळो म्हळ्यार कामायता. गोंयच्या वाचप्यांकडेन पेरिप्लुस आनी ग्रियर्सन नासतीत. परंत १९१६ तल्या 'नवयुगा'चे आंक आसल्याबगर रांवचे नात. फोंडें, मडगांव, पणजी, म्हापशें, सांगें, केपें, दिंवचल, सांकळी, माशेल, पेडणें हांगाच्या दरएकल्या पुस्तका-घरांत ते आसुंकूच जायत. ते मुजरत वाचतकूच, '**साहित्यसम्राटा**'चो लेख **आधारांनीं उपाट भल्लोलो** आसून रघुनाथबाबांनीं आपणांक हातार नाडले अशें वाचप्यांक दिसल्याबगर रांवचें ना. ते रघुनाथबाबांच्यो आवै-भाशेवैल्यो तीनूय खिस्ती पर्थून वाचतले आनी आपणांक खैं खैं कशे कशे फटैले म्हणपाचें बारकायेन पळेतले आनी फुडाराक तांच्या बरपाचेर ते पातयेंवचे नात. रघुनाथबाबांचें केदें लुस्कान हें! '**साहित्यसम्राटा**'चो लेख गडगंज आनी खऱ्या आधारांनीं इतलो भल्ला कि, खासा रा. ब. पारसनिसांक आनी हेर मराठी इतिहास-सोदप्यांक ताचे आड कांयच बरौंक तांकलें ना, हें वाचप्यांनीं ध्यानांत दवरचें.

'**साहित्यसम्राटा**'क पिशें लावपाचो बेष्टो यत्न करून जातकूच, रघुनाथबाब आपले नाळिच्या बिळांतसून कोंकणी भाशेचेर गुळो सोट्टात आनी कोंकणी कारखाने बंद जाल्याबगर गोंयाक बरे दीस येंवचे नात अशें म्हण्टात. **कितली नष्टी वान्सा ही!** परंत 'कावळयांच्या स्रापांनीं गोरवां मरनात' म्हणपाचें हांवें वाचप्यांक सांगचें लागना. **आमचे आवै-भाशेचे दिसानदीस जयजयकारूच जातले** हें ताणीं ध्यानांत दवरचें.

निमाणें, रघुनाथबाब अखेरची एक **सुरै फटास** मारून आपलो लेख सोंपैतात. ते म्हण्टात कि, तोमास इस्तेव्हंव ह्या सोळाव्या शेंकड्यांतल्या इंग्रज पाद्रीन मिस्र मराठिचें एक व्याकर्ण बरैलां आनी तो मराठिचो पैलो व्याकर्णकार आसं. मराठिच्या पैल्या व्याकर्णाचो वाद 'नवयुगां'त १९१७ वर्सा चलतालो. त्या वेळार, 'भारद्वाज' नांवाच्या एका मराठी बरप्यान क्रिस्तांव पुराणकार तोमास इस्तेव्हंव पाद्री हाणें सोळाव्या शेंकड्याच्या सोंपत्यार रचिलें **कोंकणी** भाशेचें व्याकर्ण हेंच मराठिचें पैलें व्याकर्ण अशें म्हळ्ळें. ही ताची म्हणणी, रघुनाथबाबांच्या '**साहित्यसम्राटा**'न 'नवयुगा'च्या १९१७ च्या नोवेंब्राच्या पैल्या आंकांत ७७ तीं ७९ पानांचेर एक लेख बरौन, आधार दिवन, चिरून तिस्त्यो करून उडैली आनी तोमास इस्तेव्हंव हो **मराठिचो पैलो व्याकर्णकार नासून कोंकणिचो पैलो व्याकर्णकार आसं** म्हणपाचें सिद्ध करून दाखैलें. $ '**साहित्यसम्राटा**'च्या मुद्द्यांआड कोणाच **निजाच्या वा अडेच्या मराठ्याक** अजून

§ Linguistic Survey, vol. 7, p. 163. $ परिशिष्ट **अ** पळयात.

एक अक्षरूय बरौंक तांकूंक ना. रघुनाथबाबांनीं तो लेख वाचला जांवये. परंत मराठिच्या मोगान, ते दाटून तें व्याकर्ण सगळें-मराठी न्हंय पणून अर्दें-मराठी म्हणून सांगतात. सगळें-मराठी म्हणूंक तांकां धीर जायनासो दिसता. खासा व्याकर्ण रचणो पाद्री मराठी आनी कोंकणी ह्या दोनूय भासांतलें अंतर भोव बरें वळखतालो; आनी ताणेंच आपल्या व्याकर्णाक Arte da *Lingoa Canarin* (**कानारी** म्हणचे **कोंकणी भाशेची विद्या**) अशें म्हळां जाल्यार तें मराठी वा अर्दें-मराठी म्हणूंक रघुनाथबाब कोण? भौमानेस्त रोकि कुरेंय आफोंसबाब मराठी क्रिस्तांवपुराणाक कोंकणी म्हण्टात म्हणून तांची ते अपुर्बुद्द करतात ; आतां खासा रघुनाथबाबूच **कोंकणी** व्याकर्णाक मिस्र मराठी म्हणूंक लागल्यात; तेन्ना तांची अपुर्बुद्द कोणें करची? वाचप्यांनीं 'नवयुगां'तलो लेख मुजरत वाचून पळौंचो;* म्हण्टकूच, रघुनाथबाबांची फटास तांकां घसघशीत दिष्टी पड्ली.

आवै-भाशेचो हो लेख जायतो रुंदावलो. आतां अदिक बरौंक हांव बसना. रघुनाथबाबांच्यो तीनूय खिस्ती आनीकूय विसकून पळौं येताल्यो; परंत तांतूंत म्हजो आनी वाचप्यांचो वेळ फुकट वचून त्या मानान चडशी नफा जांवची ना म्हणून त्या कामांत हांव पडना. चडकरून सगळ्या घसघशीत दिसण्या मुद्द्यांचो हांवें निर्णय केलो अशें म्हाका दिसता. मराठी भाशेक आवै-भाशेच्या पाटार बसौंच्या बोवाळांत रघुनाथबाबांनीं गोंयच्या इतिहासाक पांयांतळा माड्डावन गुड्डावन जिवानशीं माल्लोलो, तो निखटें कपळ कणकणावन, नाखाकडेन कांदो धरून, सापसाची धुंवरी दिवन वा खर-निंबर मात्रा जिबेर घांसून जिवो जायसो नासलो. ताका अमृताचीच गरज आसली. तें अमृत, म्हजे आवै-भाशेच्या प्रसादान, म्हजे हस्तकून वेळार ताच्या ताळ्यार पडून **ताणें आतां दोळे उगडल्यात**; आतां **फुडाराक ताचो जीव घेंवक कोणाकूच तांक जांवची ना म्हणपाची म्हाका खात्री आसा**.

निमाणें, गोंयकारांक सांगचेलें इतलेंच कि, तांचे भितल्ल्या ज्या कोणांक आपणांली आवै-भास मानना आनी जांकां परके भाशेचीच रूच लागल्या ताणीं खुशाल तिच्या नादाक लागचें. परंत तशें करता आसताना, जिचेपासून चड नफा जायत अशीच भास ताणीं वेंचून काडची. परकीच भास घेंवची आसली जाल्यार ती दाट्न दुबळी कित्याक लागीं करची? म्हाका दिसता, मराठीय परस तणतणीत आनी घट बरे इंग्रजी भाशेक आपलीशी करून तिचो अभ्यास ते पोटतिडकेन करतीत जाल्यार संवसारांतले विद्येची कोठी तांच्या फुड्यांत आपशींच उक्ती जातली. परंत ती भास शिकता आसताना, ताणीं आपली जल्म-भुंय इंग्लंडाचो कुडको म्हणून इतिहासाच्यो काणयो सांगपाची गरज ना. तशें केल्यार, तें उफाट्टें तांच्या आंगार भुजतलें म्हणपाचें ताणीं ध्यानांत दवरचें. इंग्रजी शिकपाची तांकां वान्सा नासून मराठिचोच मोग लागला जाल्यार, ती भास कितलीय दुबळी आसली तरी आपणांक जाय देखून आपुण ती शिकतल्यों अशें ताणीं खुशाल म्हणचें. तांचे वाटेक कोण वचना. परंत तशें म्हण्टा आसताना, ती

---

* परिशिष्ट **अ** पळयात.

आपली आवै-भास आनी गोंय हो मराठणाचो कुडको असल्या अडेच्या, आंगार येण्या, नसल्या आनी नष्ट्या वादांत ताणीं पडचें न्हंय. तांतूंत ते सदींच घोळाक पडले.

मराठी ही खरेपणानशीं म्हजी आनी म्हज्या अपुर्बायेच्या गोंयकार भावांची आवै आशिल्ली जाल्यार तिची माया करूंक म्हाका कोणें शिकौंची वा आग्रो करची गरज निखालुस नासली. आवैची भक्ति करपांत संवसारांतलो कोणूच पुत म्हाका फाटल्यान धुकलीत अशें म्हाका दिसना. जे भुंयेवैल्यो फातुल्ल्यो, रेंव आनी झाडकांचो सुको पालो-लेगीत अपरूप वस्तींवरी हांव लेखतां ते भुंयेची आवै-भास खरेपणानशींच मराठी आशिल्ली जाल्यार तिका हांव घिस्पटावन उडैन अशें केन्नाच जातलें आसलें? हांव तिका म्हज्या काळजाच्या देवाऱ्यांत देवतेभाशेन पुजेक लायतलों आसलों. परतं **म्हजें मन म्हाका सांगता कि, मराठी ही म्हजी आवै न्हंय. कोंकणी हीच म्हजी खासा आवै. देखून, निखट्या काळजाचोच न्हंय, तर म्हज्या सगळ्या देहाचो देवारो घडौन आज उणींपुणीं तीन तपां हांवें तो तिचे सेवेक ओंपला;** आनी म्हाका आस्ता आसं कि, म्हजे गोंयकार भावूय, ह्याफुडें **वाऱ्यावैले बायलमनशेक** आवै म्हणून पोटलून बसनासताना, आपणाचे खाशेले आवैक मायेचे नद्रेन पळौन तिचो फावो तसो ताथोमाथो करतले.

आवैक उपाशीं रडत घराभायर धांवडावन परकेक लागीं करची आनी तिका पोळयांचें जेवण घालचें अशें धंड मेंदुचो संवसारांतलो कोणूच मनीस सांगत अशें म्हाका दिसना. अशानशीं तशें कोणूय म्हाका सांगूंक येत जाल्यार, ताची तकली थाऱ्यार ना अशें समजून, ताचेकडेन वाद घालचे भाशेक 'दोनूय हारी आपणाकूच' अशें म्हणून हांव वोगो रावन. अखेरेक, मराठी वा संवसारांतली दुसरी कसलीच परकी भास, कितलीय कपलफोडणी केल्यार महासप्तमांतल्या लोकांची आवै-भास जायसारकी नासून, **कोंकणी भाशेचोच जयजयकार जातलो** म्हणपाचें भौनभौन सांगून म्हजी लिखणी हांव म्हजे आवै-भाशेचे दुसरे सेवेक लांवक चलों.*

* हिंदु, मडगांव, ४ सेतेंब्र १९२६, पा. २-३.

कोंकणी भाशेचें जैत—

२

भाशेचीं लक्षणां.

—शणै गोंयबाब.

भाशेचीं लक्षणां.

१९२५ वर्साचे अखेरेक, भौमानेस्त बाब रघुनाथ गणेशशणै तळवडकार हाणीं कोंकणी भाशेचेर आपणालो नाळखानो मोठ्या किंवाड्यान पेटैलो त्यावेळार, ताणीं आपले दारु-गुळ्याचे कोठयेंतलो एकूय गुळो बाकी दवल्लो ना, अशें लोकांक खिणभर दिसलें आनी त्या गुळ्यांचें तेज पुर्तुगेज साम्राज्यभर लकलकचे खातीर, तांची वर्णना पुर्तुगेज भाशेंत करूंक मडगांवच्या 'हिंदु'च्या विद्वान संपादकांनीं तांकां सुचैलें. परंत १९२६ त तांगेल्याच पत्रांत त्या गुळ्यांची धाय दिशांनीं पूड उबतकूच, पुर्तुगेजींत तांची वर्णना करचेलो बेत सामकोच फाटीं पडलोसो दिसता. फुडें १९२७ च्या माय म्हैन्यापासून खासा 'हिंदु'कार कांय नवे गुळे तयार करून कोंकणी भाशेचेर सोडूंक लागले. तशेंच तांगेल्या पाख्याचे कांय बरपी रघुनाथबाबांच्या गुळ्यांची पुड एकठांय करून आनी तिचे इल्ले इल्ले मुलशांव घडून ते सोडूंक लागले. परंत ह्या गुळ्या-मुलशांवांचो परिणाम कोंकणी भाशेचेर निखालुस जायसो ना म्हणपाचें तांच्या अणभवाक हाडल्याबगर म्हज्यान रांव नजं.

कोंकणी ही भास न्हंय म्हणपाचें सिद्ध करूंक, २६ जूल १९२७ च्या 'हिंदु'च्या आंकांत, ६ व्या पानार, 'हिंदु'कारांनीं **भाशेचीं कांय लक्षणां** दिल्यांत. तांतूंतलें पैलें लक्षण हें कि 'भाशेक लिपि आसूंक जाय; कोंकणीक आपली खासा लिपि ना आनी तिचे उच्चार हेर कसलेच लिपींत बरौंक येनात; देखून ती भास न्हंय.' ही तांगेली सगळ्यांत मोटी व्हडली फटास म्हणूंक जाय. **देवनगरी ही कोंकणिची लिपि** म्हणपाचें बरें भाशेन जाणं जावन ते दाट्रन अजाणपण किल्याक पांगुरतात तेंच म्हाका समजना. कोंकणीक लिपि ना जाल्यार **मराठीकूय लिपि ना** अशें म्हणुं येता. मराठी भास जे ल्रिपींत बरैतात ती तिणें आपणाल्या कुळारसून वरदक्षणेक हाडल्या अशें ते समजतात व्हंय? देवनगरी लिपिचेर जितलें मराठिचें हक आसं तितलेंच कोंकणिचें आनी हिंदुस्तानांतल्या हेर सगळ्या आर्य भासांचें हक आसं हें खरें उलैण्या जणएकल्या मनशान कबूल करूंक जाय.

'हिंदु'कार म्हण्टात कि, कोंकणिचे उच्चार हेर कसलेच लिपींत बरौंक येनात. परंत हेय म्हणणेंत निखालुस जीव ना. मराठी तरी संवसारांतल्या हेर लिपिंनीं बरौंक खें येता? रोमी अक्षरांनीं ती ते सारकी बरौन दाखैतीत व्हंय? ती त्या अक्षरांनीं बरैली जाल्यारूय, तिचे वेगळे वेगळे उच्चार दाखौंक आदींपैलीं कितल्योशो कुर्वो आनी चिन्हां तयार करचीं पडलीं; आनी इतलेंय जावन तिचे उच्चार धंड जातीत म्हणपाचें खरेपण सांगुं नजं. संस्कृत भास रोमी अक्षरांनीं बरौंक आजवेर एवरोपी विद्वानांनीं जायत्यो कुर्वो आनी चिन्हां घडल्यांत; तीं 'हिंदु'कारांनीं एकाद्री पळेल्यांत जातलीं. तरी आसताना तिचे उच्चार सारके बरे दाखौंक येनात. भाशेंचे खाशेले लिपींतूय तिचे उच्चार सारके बरौंक येनात; म्हण्टकूच, परके लिपींत ते बरौंक आयले नात जाल्यार

अजाप ना. मराठी 'सवड' ह्या उतरांत पैल्या दोन अक्षरांचो उच्चार **सगळो** जाता आनी निमाण्या अक्षराचो उच्चार **अर्दो** जाता. परंत हे उच्चार वाचप्याच्या फकत कपळांतूच आसतात; ते बरपांत दिष्टी पडनात. तेच भाशेन, 'काव्यांत=कवितेंत आनी काव्यांत=युक्तींत, पुण्यांत=पुणें शारांत, पुण्यांत=पातकाचे उफाट्टे दशेंत आनी पुण्यांत=पुण्यतायेचो अखेर' ह्या उतरांच्या* उच्चारांची वेगळिकाय आनी अर्थाची बारकाय वाचप्याक फकत तर्कान समजुं येता. ह्या उदाहरणांवैल्यान, **मराठीक खासा आपणाले लिपींतूय आपले उच्चार सारके बरौंक येनात म्हणून भास हें नांव फावना** हें 'हिंदु'कारांले म्हणणेन सिद्ध जायना व्हय? ताणीं दिल्ल्या लक्षणाभाशेन इंग्रजी हीय भास जायना. जे भाशेच्या साम्राज्याचेर सूर्य केन्नाच अस्तमना आनी जी मराठी सारक्या हजार भासुकल्यांक तोंडांत उडौन हूं म्हण्टा म्हणसर जिरैत ते बळिष्ट इंग्रजीकूय भास हें उतर फावना. इंग्रजींत a, e, i, o, u ह्या पांचूय स्वरांचे जे तरेकतरा उच्चार जातात ते चंडकरून वाचप्याच्या कपळांतूच आसचे लागतात; ते बरपावैल्यान समजनात. उदाहरणाक, age हांतूंत a चो उच्चार ए जाता; cat हांतूंत a चो उच्चार ॲ जाता; part हांतूंत a चो उच्चार आ जाता; pen हांतूंत e चो उच्चार ए जाता; verse हांतूंत पैले e चो सगळो अ आनी दुसरे e चो अर्दो अ सारको उच्चार जाता; write हांतूंत w चो उच्चार जायना आनी i चो उच्चार आय जाता; written हांतूंत i चो उच्चार इ जाता; pot हांतूंत o चो उच्चार ऑ जाता; port हांतूंत o चो उच्चार ओ जाता; but हांतूंत u चो उच्चार अ जाता; put हांतूंत u चो उच्चार उ जाता; duty हांतूंत u चो उच्चार यू जाता; rough चो उच्चार रफ जाता; though चो उच्चार दो जाता; through चो उच्चार थ्रू जाता. हे भाशेन, इंग्रजींत बरौंची रीत एक आसल्यार उच्चारची रीत वेगळीच म्हणपाचें उक्तें दिसता. पुर्तुगेज भाशेचीय अशीच गजाल. casa आनी semente ह्या उतरांनीं s चो उच्चार अनुक्रमान ज आनी स आसून ते वाचप्यांच्या कपळांतूच आसतात; ते अक्षरांवैल्यान समजनात. रोमी अक्षरांची निखटी वळख आसून पुर्तुगेज भास शिकूंक नाशिल्ल्या कोणेंय मनशान casa ह्या उतराचो **कास** असो उच्चार केल्यार 'हिंदु'कार ताची अपुर्बाय करतीत व्हय? फ्रांसेज आनी जर्मन भाशेचीय हीच गजाल. त्यो उच्चारांभाशेन केन्नाच बरौंक येनात. बरौंची रीत एक आसली जाल्यार उच्चार दुसरेच जातात. संवसारांत आज जितल्यो म्हणून भासो घोळणुकेंत आसत तितल्यांचीय हीच गत. मागीर एकले कोंकणी भाशेकूच दुशण कित्याक?

'कोंकणी सरस्पत एकरुपी ना. कोंकणांतल्या वेगळ्या वेगळ्या म्हालांनीं तिचें रूप वेगळें वेगळें दिसता. मंगळूरकारांलें बरप गोंयकारांक वाचूंक येंवचें ना आनी गोंयकारांलें उलौप मंगळूरकारांक बरौंक येंवचें ना. गोंयांतल्या गोंयांतूय हीच अवस्ता. देखून कोंकणीक भास हें नांव फावना' हो 'हिंदु'कारांलो दुसरो मुद्दो.† ह्या मुद्यांतलें

* महाराष्ट्र-साहित्य-पत्रिका, मुंबै, व. १, आं. ३, पा. २६०.

† हिंदु, मडगांव, २६ जूल १९२७, पा. ६.

भाशेचें लक्षण पळौंक गेल्यार, जिची सरस्पत एकरुपी न्हंय ती भास न्हंय अशें म्हणचें पड्टा. संवसारांतल्यो हेर भासो आनी 'हिंदु'कारांली खासा मराठी भास ह्या लक्षणाक कितलोसो पाळो दितात तो पळौंया. तांगेले चंड संवकळेचे आनी अपुर्बायेचे मराठी सरस्पतिचेंच रूप आमी बारकायेन चोंवया. मराठी सरस्पत सामान्यतायेन तेराव्या शेंकड्यांत जल्मा आयली असो समंज चलता. तेन्ना, जल्म-काळांत तिगेलें रूप कशें कितें आसलें तें सटकरून दोळ्यांत भरचे खातीर, ते वेळच्या दोगां चित्रिकांनीं काडिल्लीं तिचीं दोन चित्रां हांव वाचप्यांच्या फुड्यांत दवरतां; तीं ताणीं चिके बारकायेन पळौन कितें तें मत्त थारांवचें. देवगिरिचो यादव राजा सिंघण हागेलो जोतिशी चांगदेव हाणें चाळिसगांवा लागसार बांदिल्ल्या मठांत क्रि. स. १२०६ (शक ११२८) वर्साचें एक बरप आसं; तें डॉ. भाऊ दाजी लाड हाणीं १८६४त पैलेंवेलें उजवाडा हाडलें. तांतूंतलो कांय मजकूर असो :—

'इयां पाटणी जे कणे उघटे तेहाचा जो सिंदू जो राउला होता ग्रोह्का पासीं तो मढा दिन्हला ब्राह्मणाजेंदिकहे ब्रह्मोत्तरतं ब्राह्मणी दिन्हले ॥ ग्राहकापासिं दामाचा वीसोवा असु पाठी गिधव ग्राहकापासि ॥ पंच पोफली ग्राहकापासि पहिवहिले आधणे आदाणा चीलो मठा दिन्हला जेतिघाणे वाहति तेतियां प्रतिपलि पली तेला । जेमविजेने मढीचे नमाय नवावे मापा उगठा अर्ध अर्ध मापाचे हारिभूपाचे स्तूक तथा भूमिः चतुराघाट विशुद्ध ३०६ ग्राम बाले कामतामध्यत्र था कलपंडिताकालतु मीचउरा धामोजीची सोढीआ ॥'*

ह्या मजकुरा संबंधान डॉ. भाऊ म्हण्टात कि, संस्कृतापरस हाचो अर्थ लागूंक चंड कठीन. § तेराव्या शेंकड्यांतले मराठी सरस्पतिचें हें एक चित्र जालें. आतां दुसरें चित्र खासा ज्ञानेश्वरींतलें क्रि. स. १२९० तलें (शक १२१२) पळयात :—

'ऐसेनि गंभीरपणें । स्थिरावलेनि अंतःकरणें । आथिला तोचि जाणें ।
मानूं इये । ६१ । अहो अर्जुनाचिये पांती । जे परिसणया योग्य होती ।
तिहीं कृपा करूनि संतीं । अवध्यान द्यावें । ६२ । '$

ह्या दोन चित्रांच्या रुपांवैल्यान, **मराठी सरस्पतिच्या जल्म-काळांत** म्हणचे **तेराव्या शेंकड्यांतूय ती एकरुपी नासून भौरुपी आसली** म्हणपाचें सणसणीत सिद्ध जाता ; आनी **अजुनूय ती भौरुपीच आसं.** देशस्थांली मराठी चित्पावनांले मराठीकूय वेगळी. काराड्यांली मराठी घांटयांले मराठीकूय वेगळी. म्हारांले मराठीकूय चाम्हारांली मराठी वेगळी. खानदेसी मराठीकूय हैदराबादी मराठी वेगळी. कोल्हापुरी मराठीकूय वऱ्हाडी मराठी वेगळी. अशे मराठिचे भेद आनी तिगेलीं तरेकतरा रुपां सांगूंक गेल्यार जायतीं आसंत. 'हिंदु'कार मराठी भोव बरी शिकल्यात आनी पुर्तुगेज

---

* JRAS., New Series, vol 1, p. 416.
§ JRAS., vol. 1, p. 418.
$ ज्ञानेश्वरी, अ. १.

शिकिल्ले कांय क्रिस्तांव जशे 'गोंयचे पुर्तुगेज' जातात तशेच तेय **'गोमांतकस्थ महाराष्ट्रीय=गोंयचे मराठे'*** जाल्यात हें जरी खरें आसलें तरी एकाद्या खानदेसी गावढ्याची सरस्पत तांकां वळखूंक येत कि ना म्हणपाचो म्हाका मोटोच दुभाव आसं. हे भाशेन, तेराव्या शेंकड्यापासून अजूनमेरेन मराठी सरस्पत बरपांत तशीच उलौपांत एकरुपी केन्नाच जांवक ना आनी फुडाराकूय ती तशी जावपाची आस्त ना, हें उक्तें दिसता; आनी त्या खातीर, 'हिंदु'कारांल्या लक्षणा भाशेन **मराठीक भास हें नांव फावना** म्हणपाचें सिद्ध जाता. मराठी परस हजार वांटयांनीं बळिष्ट अशो इंग्लेज, फ्रांसेज आनी जर्मन भासो हांचो इतिहास 'हिंदु'कार वाचून पळेतीत जाल्यार, तांची पुर्विल्ली सरस्पत केन्नाच एकरुपी नासली आनी आर्विल्लीय सरस्पत एकरुपी ना म्हणपाची तांची खात्री जातली आनी तांगेल्या लक्षणाभाशेन त्योय भासो न्हयंत अशें ते म्हण्टले. पगंत संवसारांत तांची अपुर्बुद्द जातली. हाचेवैल्यान, सरस्पत एकरुपी आसल्याबगर भाशेक भास हें नांव फावना म्हणपाचो तांगेलो मुद्दो घसांयच करून कोंसळून पडा.

कोंकणी भास एकरुपी न्हंय म्हणपाचें सिद्ध करच्या नादांत 'हिंदु'कार म्हण्टात कि, म्हगेलीं जायतीं उतरां काणकोणकारांक ग्रेग भाशेसारकीं समजनात आनी मों. दालगादांचीं उतरां हेमाडबारशेंकारांक पुस्तूसारकीं उच्चारूंक येनात; उफाट्टें, मराठी उतरांचो उच्चार आनी अर्थ काणकोणकारांक आनी हेमाडबारशेंकारांक सारकेच वळखिचे आनी समजूंक सोपे लागतात.† म्हगेलीं उतरां आनी बरौंची रीत काणकोण धरून गोंयच्या आनी गोंया भायल्या लोकांक कशी कितें लागता म्हणपाचो म्हाका जितलो अणभंव आसं तितलो 'हिंदु'कारांक ना हें ताणीं आदींपैलीं कबूल करूंक जाय. मराठिचो पाखो घालचे खातीर, म्हगेली भास तांकां एकल्याक आनी तांगेल्या तटांतल्या बचकोभर 'गोंयच्या मराठ्यां'क ग्रेग, पुस्तू आनी आफ्रिकेंतले लांडी भाशेपरस समजूंक चंड कठीन लागतली आनी अद्रूण लागूंक फावो म्हणपाचें हांव कबूल करतां; परंत तांगेल्या इल्याशा तटाभायल्या लोकांकूय ती तशीच दिसता ही म्हणणी मात खरी न्हंय; आनी ह्या संबंधाचे सणसणीत पुरावे म्हजेकडेन आसंत. १९१२ वर्साच्या सुमाराक जेन्ना 'मोगाचें लंग्न' पैलेंवैलेंच उजवाडा आयलें तेन्ना गोंयचीं आनी गोंया भायलीं जायतीं तोखणायेचीं पत्रां म्हाका आयलीं. तांतूंत काणकोणच्या एका बामणान बरैल्लें पत्र म्हजेकडेन आसं. तांतूंत म्हळां कि, 'मोगाचें लंग्न' वाचता आसताना घरांतल्या बायलां-भुरग्यांनीं हांसून खंळखंळ केलो आनी सगळ्यांच्या पोटांत पेंडके आयले. म्हगेली भास ग्रेग भाशेसारकी कठीन लागिल्ली जाल्यार, ती आयकून काणकोणच्या सुपुल्ल्या भुरग्यांच्या लेगीत पोटांत हांशाचे पेंडके येंवचे नासले हें सांगपाची गरज ना. 'मोगाच्या लंग्ना' सारको फकाणी खेळ सोडून दिवन इतिहासासारको गटखळाचो विशंय घेतलो तरी म्हगेली भास कितली सोपी लागता म्हणपाचो अणभंव फाटल्या (१९२७ च्या) माय आनी जून म्हैन्यांत लोकांक आयला. त्या वेळार, मुंबै, बामणांले सभेंत, 'गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक'

* हिंदु, ३१ माय १९२७, पा. ४.
† हिंदु, २६ जूल १९२७, पा. ६.

ह्या इतिहासा संबंधान म्हजीं कांय उलौपां जालीं म्हणपाचें 'हिंदु'कारांनीं एकाद्रें आयकलां जातलेंच. ह्या दरएकल्या उलौपाक मुंबैसाकून गोकर्णामेरेनच्या कोंकणांतले जायते कोंकणे जमताले आनी सभेचें साल दरखेपे गच्च भरतालें. उलौप सुमार पावणे दोन वरां जातालें आनी एदोय वेळ ते लोक हाल-धोलनासताना चित्रासारके बसून म्हगेली म्हणणी सस्ततायेन आयकून घेताले. उलौप चल्लां आसताना एकलोय मनीस उबगून वा विट्रून साल सोडून भायर वचनासलो. हाचेवैल्यान, म्हगेले कोंकणी भाशेची उतरां, उच्चार आनी अर्थ तांकां कळनासलो अशें म्हणूंक कोणाकूच अंदाजा जांवची ना. म्हगेलीं उलौपां आयकूंक कांय मडगांवकारूय येताले. 'हिंदु'कारांनीं तांकांच मुजरत विचारचें आनी हांव म्हण्टां तें खरें वा लटकें म्हणपाचें समजून घेवचें. म्हगेलीं उलौपां अध्यक्षांक आनी आयकतल्यांक इतलीं बरीं लागलीं कि ताणीं तीं बेगीन छापून काडूंक जायत आनी तांचीं भाशांतरां मराठींत आनी इंग्रजींत अगत्य जांवक जायत म्हणपाचें मेकळेपणान उलौन दाखैलें. गोमन्तक छापखान्याचे धनी भौ. काशीनाथबाब नायक हाणीं तीं हालींच छापूंक घेतल्यांत आनी वळख-देख नाशिल्ले जायते लोक तीं छापून केन्ना भायर सरतलीं म्हणपाचें मोटे उमळशिकेन विचारतात.* हीं उलौपां पुस्तकाच्या रुपान उजवाडा येतकूच, कोंकणी भाशेची, गोंयाची आनी गोंयकारांची योग्यताय केदी मोटी आसं ती निखळ्या गोंयाचेच नद्रेक न्हंय तर सगळ्या संवसाराचे नद्रेक येतली हें 'हिंदु'कारांनीं ध्यानांत दवरचें.

कोंकणी भास गोंयातल्या गोंयां सगळेकडेन सारकी समजना. परंत मराठी भाशेचे उच्चार आनी अर्थ गोंयांतल्या खंच्याय म्हालांत सगळ्यांक सारके बरे समजतात; देखून, गोंयां कोंकणी भास शिकैनासताना मराठीच शिकौंक जाय अशें 'हिंदु'कारांल्या एका म्हत्वाच्या मुद्द्याचें सार आसं.† हो तांगेलो मुद्दो एकल्या गोंयाकूच न्हंय, तर सगळ्या हिंदुस्तानाक लावन तो ताका मान्य जाता जाल्यार पळेसारको आसं. हिंदी राष्ट्रसभेच्या उत्सवाक वर्सानवर्स देजेंब्र म्हैन्याचे अखेरेक हिमालयासाकून कुमारीमेरेनचे आनी कराचीसाकून ब्रह्मदेसामेरेनचे तरेकतरा दुदभासो आशिल्ले हिंदी लोक जमतात म्हणपाचें तांकां सांगचें लागना. तांतूंतल्या जायत्या जाणांच्यो दुदभासो एकामेकांक ग्रेग आनी पुस्तूसारक्यो समजूंक कठीन म्हणपाचें ते जाणंतूच. तशेंच, ते सभेचे माचयेर हिंदुस्तानांतल्या भासांपरस इंग्रजी भाशेंत जीं उलौपां जातात तीं सगळ्यांक सारकीं बरीं समजतात म्हणपाचो अणभव तांकां केन्नाय आयला जातलो; ना जाल्यार, ते सभेक गेल्या लोकांकडसून तरी ताणीं आयकला जातलो. हाचेवैल्यान, तांगेल्या मुद्द्याभाशेन, हिंदी भासो हिंदी लोकांक एकामेकांक कळनात म्हणून उंवाळून उडौन, सगळ्यांक समजणी **इंग्रजी भासूच हिंदुस्तानभर शिकौन तिका दुदभास करची** अशें म्हणचें पडलें. तशेंच, वैर सिद्ध केल्ले भाशेन, मराठी सरस्पंत सगळेकडेन सारकी चलनाशिल्ल्या कारणान, खासा मराठणांत ती सगळ्यांक सारकी कळना. तिचे परस इंग्रजी भास तांकां

* ह्या उलौपांचें पैलें खंड २३ वैतुंब्र १९२८ दिसा उजवाडा आयलें.

† हिंदु, २६ जूल १९२७, पा. ६.

अदिक बरी कळटा; देखून, थैंच्या सगळ्या साळांनीं मराठी बदला इंग्रजी शिकौन तीच थैंची दुदभास करूंक जाय अशें म्हणचें पट्लें. परंत सगळ्यां आदीं **अडेच्या सवाय मराठी** 'हिंदु' कारांक ही म्हणणी मान्य जांवची ना. कोंकणी भास गोंयांतसून ना-नपश्यात करून उडौंच्या कोल्लांत अतितायेचे कसलेय मुद्दे धिटायेन फुडें हाडूंक तांकां पर्वा दिसना; परंत तेच मुद्दे उफाट्टे मराठिच्या कांठ्यार बसतकूच ते खैंचे लिखणेन बरैले अशें तांकां जातलें.

'हिंदु'कार म्हण्टात कि, मराठी भास गोंयकारांक सारकी बरी समजता. परंत हाचो म्हाका दुभावूच आसं. गोंयच्या क्रिस्तांवांक जाल्यार ती निखाल्लस येना; आनी जे कोण हिंदु ती मोटया कष्टान शिकतात तांकांय तांतूंतलीं जायतीं उतरां समजनात. ते किराभाशेन पुणेरी उतरां तोंडान घोळैतात आनी बरैतात खरे; परंत तांचो अर्थ कितें जाता तो जायत्या जाणांक निखाल्लस समजना. उदाहरणाक, पुणेरी पत्रांतलीं 'आधुनिक, सकृद्दर्शन, एकसमयावच्छेद, सापेक्ष' आनी हेर अगडबंब कुंभकर्णी उतरां मराठी शिकिल्ल्या शंबरांतल्या णव्याण्णोय गोंयकारांक धंड समजतात कि नात तेंच सांगुं नजं. तांकां मराठिचे उच्चार सारके करूंक येतात हेय म्हणणेंत कांय जीव ना. डॉ. सर रामकृष्णशणै भाण्डारकारांसारक्या पुण्यांत सगळो जल्म घालैल्ल्या **कोंकणी** विद्वानाच्या मराठी उच्चारांत कोंकणी भाशेचे सूर मेकळेपणान आयकूंक येताले; म्हण्टकूच, सगळो जल्म गोंयां घालौन पुणेरी पत्रांतली उष्टी भास घोळैण्या हिंदुंचे मराठी उच्चार कशे जातात ते ताणीं लिपौंची गरज ना. कोंकणी सूर जशे मराठीक सोबनात तशेच मराठी सूर कोंकणीक सोबनात हें हावें सांगूंक जायशें ना.

कोंकणी भास आतांचेकूय अदिक एकरुपी करपाक उपाय आसं; आनी तो 'हिंदु'कारांसारक्या गोंयच्या विद्वानांच्या हातांत आसं. गोंयचे बुद्दिचे ते मेंदू आसंत; देखून, ताणीं आपणाले निजाचे दुदभाशेक जिवानशीं मारून, तिगेली सुवात मराठणांतले परके भाशेक दिवक नस्तेच मुद्दे फुडें हाडून, आपणाली बुद्द विद्वाटचे बदला, ते आपलें 'हिंदु' पत्र कोंकणी भाशेंत चलैतीत जाल्यार, पांच-धा वर्सांभितर ती भास अदिक एकरुपी जाल्ली तांकां दिसल्याबगर रांवची ना म्हणपाची म्हाका खात्री आसं. ह्या वेळार तांकां एक सुचौप करचेंशें दिसता तें हें कि, ह्या फुडें **'गोमांतकस्थ महाराष्ट्रीय'** म्हणचे **'गोंयचे मराठे'** हें तांकां सोबनाशिलें आनी चुकिल्ल्या अर्थाचें उतर ताणीं आपणाक लावन घेंवचें न्हंय. गोंयच्या क्रिस्तांवांक 'पुर्तुगेज' हें उत्तर सोबना म्हणून जशे ते हांसतात तशेंच तांकां 'मराठे' हें उतर सोबना म्हणून क्रिस्तांव हांसतात, हांसतले आनी हांसूंक जायत. 'हिंदु'कार आनी तांच्या तटांतले लोक हे 'गोंयचे मराठे' न्हंयत. तांकां मराठणांतसून धरून बांदून कोणें गोंयां हाडूंक नात. ते आनी तांगेले कदीम काळचे जाण्टेले गोंयचे भुंयेंत जल्मल्यात, थैंच्या चिखलांत रुजिल्ल्या भाताचें शीत जेवल्यात आनी थैंच्या वाऱ्या-उदकान वाडल्यात. ते निजाचे **गोंयकार, कोंकणे** म्हणपाचें ताणीं विसरचें न्हंय. आपणाल्या मेंदूंत दिसरात कसली भास वावुरता ती ताणीं येवजून पळौंची आनी तिचेच सेवेक पोटतिडकेन लागचें. खाशेले भाशेचो जीव

घेवन परक्यांली भास गोंयां मतिल्यार तांकां कसलीच पुण्यताय जोडची ना हें ताणीं ध्यानांत दवरचें.

'हिंदु'कारांल्या एका मुद्द्याक जाल्यार आत्साण-पात्साण निखालुस ना. तो सामकोच पचकवणी जाला. गोंयचो विस्तार आनी आवांठ केदो आनी किते म्हणपाची फोडणिशी हांवें 'हिंदु'च्या २८ आगोस्त १९२६च्या आंकार, दुसऱ्या पानार, इतिहासाचे गडगंज आधार दिवन केली म्हणपाचो उगडास तांकां आनी तांगेल्या वाचप्यांक आसतलोच.* अशें आसताना, बळयांच पिसाय पांगरून आनी नस्तोच वाद घालून, ते आपणाल्या वाचप्यांक आपले वांगडा सारक्या मार्गावेले आड रानांत धुकलतात; तेन्ना तांकां किते म्हणचें तेंच म्हाका समजना. पेडणें म्हाल पुर्तुगेजांच्या, इंग्लेजांच्या, भोंसुल्याच्या वा कोणाय देमणफट्याच्या शेकातळा आसलो तरी तो निजाचो गोंयचो —महासप्तमांतलो— हें तांगेल्या काना-कानसुलांनीं भोंनभोंन आड्डून हांवें सांगूंक जाय व्हय ! पेडणें म्हाल आनी सावंतवाडी संस्थान कोणायच्या शेकातळा आसलीं तरी **तांची दुदभास कोंकणी; मराठी न्हंय;** हें ताणीं आतां घट बरें ध्यानांत धरचें. 'हिंदु'कारां भाशेन सावंतवाडच्या लोकांनीं मराठींत पत्रां बरैलीं आनी शिगम्याच्या नाटकांत गणपतिचें सवँग येतकूच 'चारी वेदांमधें हा**गन**, साही शास्त्रांमधें हा**गन**, अठराही पुरानांमधें हा**गन**, भल्या-भल्यांच्या तोंडांमधें हा**गन**' अशें म्हळें म्हणून तांगेली दुदभास मराठी जायना. तांगेल्या मेंदूंत दिसरात जी भास घोळटा आनी घरा-दारांत तिनूय-त्रिकाळ जी भास ते उलैतात तीच तांची खरी दुदभास ; आनी ती कोंकणी बाजेंत हेर कसलीच न्हंय म्हणपाचें सगळो संवसार जाणं. ती भास ताणीं आनी 'हिंदु'कारांनीं लिपोंन दवरची गरज ना. 'हिंदु'कार शेजारच्या सगुणशेट पसरकाराकडेन **गोड** विकतें मागतात तेन्ना तांकां तो **गोड** म्हणुनूच तें विकतें दिता. तांगेल्या घरच्यो बायलो तें **गोड** म्हणुनूच पोळी-पिठांत घालतात आनी 'हिंदु'कार तें **गोड** म्हणुनूच खातात. हे भाशेन, सगुणशेटिल्या तोंडांत, 'हिंदु'कारांल्या तोंडांत आनी तांगेल्या बायलांल्या तोंडांत जें **गोड** म्हणून वावुरता तें ताणीं आपणाले हिशेबाचे पटयेर **अडेचें 'गूळ'** म्हणून घालतकूच तांगेली दुदभास मराठी जाली अशें समजल्यात ते ! तिटयावैले खुबे आनी तिसऱ्यो हाडून **'हीं काशाचीं फळें ?'** म्हळयार जितलें हांशाक म्हारग जाता तितलेंच आमी गोंयकारांनीं आमगेली दुदभास बळयांच मराठी वा पुर्तुगेज म्हळयार जाता हें 'हिंदु'कारांक जितलें बेगीन समजत तितलें बऱ्याक पडत अशें म्हाका दिसता. ते आनी तांगेले तटकार मराठिची नस्तीच पिसाय धरिनासताना, पोटतिडकेन कोंकणिचे सेवेक लागतीत जाल्यार निखटें पुणेंच न्हंय, तर सगळया मराठणाच्या मेंदूंतली मराठी भास निखळावन तांतूंत ते कोंकणी भास भरतले आनी मराठणाचें नांव बदलून **बृहद्गोमन्तक=मोटेलें गोंय** करतले म्हणपाचें म्हाका खरेंपण आसं. ताणीं नेटान त्या वावराकूच लागचें ; म्हण्टकूच तांकां येस आयल्याबगर रांवचें ना. गोंयच्या मेंदूंतली दुदभास निखळांवचें काम जांकां सोपें दिसता तांकां मराठणाच्या

* कोंकणी भाशेचें जैत, पा. २३–२६.

मेंदूंतली दुदभास निखळांयक कठीन वचत अशें म्हणुं नजं. तितले खातीर पुणें वा मराठण पुर्तुगेजांच्या शेकातळाच वचूंक जाय अशें ना. खासा 'हिंदु'कार आज मराठ्यांच्या वा इंग्रजांच्या शेकातळा नासतानाय मराठी भाशेन तांकां आपले बंदे करूंक नात व्हंय? तेच रितीन, कोंकणीच्यानूय मराठणाक आपलें बंदें करुं येत. ह्या कामाक 'हिंदु'कारां-सारके वावराडेच लोक जायत. आयतें-खायरे, अभिमाना-भायरे, आळशी, मेंगे आनी अबर्गत असल्यांचे हस्तकून मात हें काम जायशें ना.

निमाणें, सरकारान गोंयां कोंकणिच्यो साळो घाल्यार आपणाक खोसूच जायत अशें 'हिंदु'कार म्हण्टात. परंत ही खोस तांकां कोंकणिच्या माये-मोगान न्हंय, तर मराठिच्या कोल्लान जातली म्हणपाचें उक्तें दिसता. गोंयचे लोक कोंकणी भास देवनगरी अक्षरांनीं शिकूंक लागतकूच ते एक दोन वर्सां भितर 'मराठे' जातले म्हणपाचो तांकां मोटो विस्वास आसं.* आपणालें गोंय कशेय भाशेन मराठणाचें बंदें जावन ताणें पुणेंकारांलीं उष्टीं-खरकटीं उतरां तोंडांत घोळैल्लीं पळौन, 'हिंदु' पत्राच्या जल्माचें सार्थक जातलें अशें तांकां दिसता जांवये. परंत **ही वान्सा बऱ्याची न्हंय.** आपलें निजाचें उंच कोंकणेपण होगडावन मराठो जांवचें हांतूंत खऱ्या अभिमानाची इल्लीय आशी ना. तो दशा-होगडायणो अभिमान. असलो उंवाळळोलो अभिमान संवसारांत खैंचेचकडेन कोण धरिना. देखून, 'हिंदु'कारांनीं तो बेगीन सोडून दिंवचो. गोंयच्या भुरग्यांक कोंकणी भास शिकैल्यार ते ती भास सोडून मराठीक लागीं करतले असो 'हिंदु'कारांक खरेपणानशीं विस्वास आसलो जाल्यार, कोंकणी आड नस्ते नस्ते मुद्दे ते कित्याक फुडें करतात? म्हाका दिसता कि, तांगेलो तो विस्वास फक्त वैल्याचारांचो आसं. भितर्यां तांगेलें काळीज फुकफुकता; आनी हांतूंत नवल ना. कोंकणी भास शिकैल्यार गोंयकार 'मराठे' जातले हे म्हणणेंत निखालुस जीव ना म्हणपाचें तांगेल्या मनांतलो देव तांकां भितल्लेभितर फुतफुतून सांगता आसतलो; देखुनूच आज दोन तीन म्हैने मराठी खातीर सगळें आकास-पाताळ ते एक करूंक लागल्यात.

मराठी भाशेचें म्हत्व सुमाराभायर फुगौन दाखौंक 'हिंदु'कारांनीं २१ जून १९२७ च्या आंकांत, ५ व्या पानार मराठी ही वेपारी भास आसून गोंयचें पोट ते भाशेचेर आधारून आसं अशें म्हळां. गोंयचे हिंदु मराठींत सगळो वेपार-उद्योग करून तांदूळ-गोटो हाद्दात म्हणून क्रिस्तांवांक वेळार शीत-पेज आनी कडी मेळटा; परंत तेच हिंदु **गोंयाचेर खोंट मारून** पैस वेतीत जाल्यार, क्रिस्तांव उपाशीं पडून तांकां मराठी भास शिकल्याबगर दुसरी गत उरची ना अशें तांगेले म्हणणेचें सार आसं. मराठिच्या पिशा कोल्लान ज्या हिंदुंचे पांय आपले पवित्र भुंयेचेर—**आपले आवैचेर**—खोंट मारूंक खर्जुतात ते मुदलाक गोंयकारूच न्हंयत. ते एकाद्रे **'गोमांतकस्थ महाराष्ट्रीय= गोंयचे मराठे'** आसतले. असल्या **अपेशी** आनी **आवै-घातकी लोकांची पर्वा आमगेली भुंय निखालुस करिना.** तांगेली इत्सा आसल्यार, ताणीं एका खिणाचीय

* हिंदु, २६ जूल १९२७, पा. ६.

वाट पळेनासताना, आपणाली मराठी भास खांकेक मारून खुशाल गोंयाभायरें जांवचें. म्हण्टकूच, तांचेबगर आनी तांचे भाशेबगर आमचे भुंयेचें निखालुस अडचना आनी ती उपाशीं मरना म्हणपाचें तांच्या अणभवाक येतलें आनी आपणें खैंची पिसाय केली अशें तांकां जातलें.

मराठी ही खैंच्या काळांत वेपारी भास आसली म्हणपाचें 'हिंदु'कार म्हाका सांगतीत व्हंय? मराठे लोक वेपार करूंक जाणंत तरी? तांकां केन्नाच फावनाशिल्लें **वेपारी** हें नांव 'हिंदु'कारांनीं तांगेल्या आंगाक बळयांच दसैल्लें पळौन खासा मराठेच तांची अपुर्बाय करतले. तांदळांच्यो पांच-धा पांटल्यो सामखार मांडून, हळद-मिरसांग, कोंचिचें तेल, पेत्रोल आनी खोबऱ्याच्यो वाटयो विकल्यो म्हणून कोणूय वेपारी जायना. तो एक पसरकार म्हणुं येत. असले पसरकार मराठणांत गांवा कणकणीं आसले म्हणून तितले खातीर थैंचे लोक आनी तांगेली भास **वेपारी** जाली अशें म्हणुं नजे. खासा मराठणांतलो सगळो वेपार गुजीर, मारवाडी आनी कानडी हांगेल्या हातांत घोळटा म्हणपाची खबर 'हिंदु'कारांक एकाद्री नासतली. परंत मराठण रावलें कडेक. आमगेल्या खासा गोंयचोच वेपार कोणाल्या हातांत आसं तें ते जाणंत व्हंय? आमगेलें सगळें सणंग-सूत, तांदुळ-गोटो आनी मणेरी म्हाल मुंबैचे गुजीर, खोजे, मेमण आनी बोहरी आनी घांटावैले कानडी शिवलिंगप्पा हांचेकडसून येता म्हणपाची सगळ्यांचे जाणापरिची, घणघणीत गजाल तांच्यान लिपौन दवरुं येत व्हंय? तशेंच गुजरांची आनी कानड्यांची दुदभास मराठी म्हणपाचें तांच्यान सिद्ध करुं येत व्हंय? ना मू? मागीर गोंयची वेपारी भास मराठी म्हणपाच्यो कोल्याच्यो काणयों ते कोणाक सांगतात? तांगेल्या मनांत आपणाल्या वाचप्यांक खरी खबर सांगची आसली जाल्यार, **गोंयची वेपारी भास मराठी नासून गुजराथी आनी कानडी आसं** अशें सांगून, त्या भासांच्यो साळो गोंयां घालूंक सरकाराक आग्रो करचो. म्हण्टकूच तांतूंत गोंयकारांचें हित जातलें. गुजराथी भास जाल्यार गोंयकारांनीं मुजरत शिकची. गोंयच्या येत्या आनी वेत्या वेपाराक तिचो जायतो उपयोग जाता. ती भास पदराक आसल्यार, गोंयसून भायर वचणो गोंयकार केन्नाच उपाशीं मरचो ना. अशी गजाल मराठिची न्हंय. मराठीक बळयांच वेपारी भास म्हणून, गोंयच्या पसरकारांनीं आपले खाजीक आपणांल्या हिशेबाच्या पटयांनीं **गोडा बद्ला गूळ** बरैतकूच ती भास वेपारी जायना आनी भायर वचण्या कोणाच गोंयकाराचें पोट भरूंक ती उपकारा पडना.

गोंयकारांचो हिंदु धर्म मराठी भाशेचेर आधारून आसं आसोय 'हिंदु'कारांलो एक मुद्दो आसं. $ परंत तांतूंत कांयच जीव ना. ते आपणांली संध्या, पुजा आनी अनुष्ठानां मराठींत करिनात. तांगेले सोळा संस्कार मराठींत जायनात. हीं सगळीं कामां संस्कृतांत जातात. म्हण्टकूच, गोंयचो हिंदु धर्म मराठिचेर उमकळून रावला अशें म्हणपांत कसलें शाणपण आसं? देवळांतलीं कथा-पुराणां मराठींत करतात; देखून

$ हिंदु, २१ जून १९२७, पा. ५.

तांगेलो हिंदु धर्म मराठिचेर उमकळटा अशेंय ते म्हण्टात. परंत हीं 'आधुनिक सकृद्दर्शनी-एकसमयावच्छेदी-जेहत्तीं' कथा-पुराणां चलतात तेन्ना शंबरांतले णव्याण्णो आयकतले झेमेतात आनी सर्वलींतल्यो बायलो घरच्या संवसाराच्यो मोटयान गजाली करतात म्हणपाचें चित्र 'हिंदु'कारांच्या दोळ्यां सामखार घसघशीत उबें आसतलेंच हें अशें जांवचें कारण कितें म्हणपाची ताणीं केन्नाय येवजणी केल्या व्हय ? आयकतल्यांच्या मेंदूंतली भास कथा-पुराणां सांगतल्यांच्या तोंडांतले भाशेक जमिल्ली जाल्यार दोगांयची अंतस्कर्णां एक जावन, आयकतल्यांक त्या कथा-पुराणांची रूच लागतली आसली. परंत भास एक नाशिल्ल्या कारणान ती आयकतल्यांच्या कपळांत सारकी रिगना; आनी तितलेच खातीर दादले झेमेतात आनी बायलो फरफरतात हें ताणीं कबूल करूंक जाय. परके मराठी बदला निजाचे कोंकणी भाशेंत कथा-पुराणां सांगूंक लागल्यार, वैलें चित्र रोखडेंच बदलता कि ना तें पळयात. अडेचे भाशेक बळयांच निजाची भास म्हणून वेंग मारून कथा-पुराणांक बसला आसताना न्हिदो उसपुंच्यो हांतूंत कुस्कुट शाणपण ना. गोंयच्या इगर्जांनीं पाद्री कोंकणींत उपदेस करतात तेन्ना थैं जमिल्ले क्रिस्तांव तो थंडपणान आयकून घेतात म्हणपाचें 'हिंदु'कारांनीं जायते खेपो पळेलां जातलें. अशें जांवचें कारण कितें तें हांवें सांगूंक जायशें ना. सार घेंवचेलें इतलेंच कि, गोंयचो हिंदु धर्म मराठिच्या नाडयार चडौंक 'हिंदु'कार कितलेय वावुल्ले तरी थैं चडूंक तो तयार ना; तो सदींच संस्कृत आनी कोंकणी भासांच्या उंच शिंवासनार बसतलो.

फाटल्या आगोस्तांत (१९२७) गोंयच्या कायदे-मंडळाच्यो ज्यो सभा जाल्यो तांतूंत भौमानेस्त बाब कोस्त, सालिस द आंद्राद, गोमिस पेरैर आनी मिगेल मौर हे विद्वान क्रिस्तांव भावांनींय मराठिचो जायतो पाखो घेतलो खें. $ भौ. सालिसबाबांनी जाल्यार ती भास वेपारी आसं म्हणून सांगून आपणालें अजाणपण मात बेष्टें उजवाडाक हाडलें. 'हिंदु' पत्र ताणीं वाचिल्लें जाल्यार आनी तांतूंतली मराठी भास तांकां समजल्ली जाल्यार, ते भाशेक एक खिणभरूय ते आपणाल्या म्हन्यांत उबी करचे नासले म्हणपाचें म्हाका खरेंपण आसं; आनी अजुनूय 'हिंदु'कार तांकां आनी हेर क्रिस्तांव भावांक १७ माय १९२७ च्या 'हिंदु'चें २ रें पान वाचून दाखौन अंर्थ सांगतीत जाल्यार परत घातमारे मराठिचो पाखो घेवन आपणें **मोटी पिसाय** केली अशें ते सणसणीत उलौन दाखैतले. 'कायदेमंडळांनीं आनी सरकारी खत्यांनीं सगळो वेव्हार देसी भाशेंत जांवक लागतकूच कांय उलौपी मोने आनी कांय वाचपी कुड्डे जातले. जुवीज आपणांल्या त्रिबुनालावैल्यान मराठी उलैल्ले आयकूंक येतकूच कांय आदवोगादांक भायल्या मुलखाची वाट धरची लागतली. गोवेर्नादोराचे सुवातेर **पगडेकार** (?!) वा रुमालकार बशिल्लो दिसतकूच **क्रिस्तांवांक आपलीं चेपीं माण्डवी न्हंयेंत भिरकटांवचो वेळ येतलो**; आनी तशें घडलें ना जाल्यार **तीं चोळ्यातळा तरी लिपौंची चाल पडली.'** असलो मजकूर कोणएकल्या भोंवडेकारान 'हिंदु'कारांक धाडिल्ल्यावरी दाखैला; परंत असल्या अर्थाचो मजकूर 'हिंदु'च्या पैल्या वा दुसऱ्या वर्साच्या एका आंकांत खासा संपादक

$ हिंदु, २३ आगोस्त १९२७, पा. ४.

नात्यान ' हिंदु 'कारांनीं बरैल्लो म्हणपाचो म्हाका उगडास जाता. ज्या सालिसबाबांनीं कायदे-मंडळाचे सभेंत मराठी सरस्पतिची मोटी तोखणाय करून ती एक वेपारी भास आसं अशें म्हळ्ळें तांकांच भुजरत वैलो मजकूर वाचून दाखौन फोडणिशी करून सांगतकूच तांगेल्या तोंडाची नुरा कशी कितें जाता ती चिके बारकायेन ध्यानांत घेवन, तिची वर्णना ' हिंदु 'कार आपणाल्या फुडल्या आंकांत करतीत जाल्यार भोव बरें जायत. *

' हिंदु 'कारांच्या नष्ट्या आनी आत्मघातक्या वावरान गोंयची भास एकाद्री मराठी जांवक पावली जाल्यार तांगेले क्रिस्तांव भाव ते भाशेंत फाटीं उरतले अशें तांकां दिसता व्हंय ? जे लोक पुर्तुगालचे कोर्तींत आपल्या उलौपान आनी तांतूंतल्या भरखूम मुद्द्यांनीं निजाच्या पुर्तुगेजांकूय फाटल्यान धुकलतात ते लोक गोंयच्या **उण्या अद्रुष्टान** थैं मराठी भास घोळ्ळी जाल्यार ते भाशेंत निपुणाय जोडून खासा पगडेकारांल्या पगड्यांच्यो वाद्र्यो आनी तिस्त्यो करून उडौंचे नात अशें ' हिंदु 'कारांक दिसता आसत जाल्यार ती तांची मोटी चूक आसं. पगडेकारांली उष्टी भास तोंडांत घोळैण्या ' हिंदु 'कारांक पगडेकार म्हळ्यार धर्तरेवैले मोटे देव कशे दिसतात आसतले. परंत वेळ आयलो जाल्यार, तांगेल्या पगड्यांचीं कोंकीं आपणांल्या चेप्यांत गुटलावन तांचो साप घुस्मटमार करची तांक क्रिस्तांव भावांच्या मेंदूंत आसं हें पगड्यांक बुल्लुसलेल्या ' हिंदु 'कारांनीं विसरचें न्हंय. गोंयच्या हिंदुंचे तकलेंत जे तरेचो उंच मेंदू भल्ला तेच तरेचो उंच मेंदू क्रिस्तांव भावांचे तकलेंत भल्ला हें ' हिंदु 'कारांनीं ध्यानांत दवरचें.

' हिंदु 'कारांनीं कसाबपणान आपणाले निजाचे दुदभाशेचेर सोडिल्ले अरिष्टांचे गुळे हांवें म्हजे तांकीभाशेन फोडून उडैलेच. गुळ्यांभरशीं ताणीं पेटैल्ल्या हेर सुरसुऱ्यांचे वाटेक हांव वचना. फुगल्यो शेळेल्यो म्हण्टकूच सुरसुरीं करून पेटौंची वज भुरग्यांक आसता. ते भाशेन ताणीं तीं खुशाल पेटौंचीं. तांगेल्या ह्या भुरगेपणाच्या खेळान **कोंकणी भाशेचें कशेंच तरेन लुस्कान जायशें ना. ती आतां दिसानदीस वैर सरून एक दीस ' हिंदु 'कारूय कोंकणींत बरौंक लागतले म्हणपाचें आज हांव सांगून दवरतां.** †

* * *

वैल्या वादाक निमाणी जाप दिवन आपणालीच म्हणणी खरी आशिल्ल्याभाशेन दाखौंक ' हिंदु 'कार पुर्तुगेज सरकाराच्या आलासऱ्याक धांवतात. पुर्तुगेज सरकाराची कसलीच करणी ते चंडकरून केन्नाच तोखेनात म्हणपाचें तांगेले आजवेरचे बरपावळी-वैल्यान उत्ताडाक आयलां. तरी आसताना, त्या सरकाराचें वारें मराठिचेर एकाद्रे चुकुनूय पडल्यार, ती भास रोखडीच पावन जाल्ल्यावरी दिसून ' हिंदु 'कार सणसणीत सिद्धान्त काडूंक फुडें सरतात. १९२७ च्या देजेंब्रांत, सरकारान रेजिस्त सिव्हिलाची

---

* हो यत्न ' हिंदु 'कारांनीं अजून करूंक ना.

† हो लेख केपेंच्या ' भारत ' पत्रांत १९२७ च्या सेतेंब्र-वेतुंब्र म्हैन्यांच्या सुमाराक तीन आंकांत आइल्लो.

कांय माहिती मराठींत छापिनाफुडें, मराठी हीच गोंयची दुदभास ह्मणपाची सरकाराची खात्री जाली आनी कोंकणी दुदभास म्हण्टल्यांक ताणें भायलेभायर भोव बरी जाप दिली अशें 'हिंदु'कार म्हण्टात.* परंत त्याच सरकारान गोंयची दुदभास कोंकणी म्हणून तिचो रीग पुर्तुगालच्या इस्कोल कोलोनियालांत केला म्हणपाचें ते विसरतात.† त्या भायर, सरकारान कसलीय एकाद्री करणी करतकूच तिका शास्त्राचो आधार मेळ्ळो असो 'हिंदु'कारांलो समज आसं व्हय? तशें आसल्यार, पुर्तुगेज सरकारान गोंयां सोरो रिगौन, आज सवायचारशीं वर्सां तें तागेलें म्हात्म्य एकसारकें चडैता; देखून, सोरो हें गोंयचें अमृत जालें अशेंच म्हणचें पडलें. दुसरें, त्याच सरकारान हिंदुस्तानांतल्या सगळया हिंदूंक आजवेर कागदां-पत्रांत 'जेन्तीव' हें उतर लावन तांगेल्या देवळांक 'पागोद' म्हळां. म्हण्टकूच, हीं दोनूय उतरां 'हिंदु'कारांनीं पवित्र वस्तींभाशेन लेखून, तावजींत घालून गळ्यांत बांदचीं पडलीं. परंत तीं कानार पडनाफुडें, ते सुमाराभायर पिंर्जेळटात, फडफट्टात आनी गोंयच्या कायदे-मंडळाचे सभेंत ह्या संबंधान सणसणीत प्रस्न विचारूंक जाय म्हण्टात तें कितें? ¶ आपणाले खाजीर पट्टा ती सरकाराची करणी शास्त्राभाशेन आनी बादिकार जाता ती पाखंडा भाशेन असोच 'हिंदु'कारांलो समज ना मू?

* हिंदु, १३ देजेंब्र १९२७, पा. ५.

† हिंदु, ३१ माय १९२७, पा. ५.

¶ हिंदु, ३१ जूल १९२८, पा. ४.

कोंकणी भाशेचें जैत—

३

कोंकणिचो शुद्धकार.

—शणै गोंयबाब.

कोंकणिचो शुद्धकार.

कोंकणी आनी मराठी ह्या दोनूय भासांभितर अंतर जायतें आसं म्हणपाची खात्री आसतानाय, कोंकणिचो अपमान करचेखातीर, 'हिंदु 'कार तिका दाटून '**अशुद्ध मराठी**' म्हण्टात. 'इंग्रजी हिंदुस्तानांतले मराठी मास्तर गोयां येंवक नाशिल्ले जाल्यार, 'गोंयच्या मराठ्यां 'क आपणांली आवै-भास शिकूंक मेळटली आसली कि ना म्हणपाचो दुभावूच आसं....... गोंयच्या भुरग्यांक मराठी भास शिकौंक गोंयकार शणै दवल्ल्यार, तांगेली घरा-दारांत उलौंची भास '**अशुद्ध मराठी**' आशिल्ल्याकारणान, भाशेचे शुद्धतायेचे नद्रेन त्या भुरग्यांचें जें लुस्कान जातलें तें ध्यानांत घेतल्याबगर रांव नजं.' ही 'हिंदु 'कारांली म्हणणी.* हे म्हणणेभाशेन येवजूंक गेल्यार, संवसारांतल्यो जायत्यो भासो अशुद्ध म्हणच्यो पट्ल्यो. सगळ्यांआदीं हो फार मराठिचेच फाटीर चणचणीत बसतलो. तिका **अशुद्ध कोंकणी** म्हळ्यार तिगेली कूस सांवारूंक 'हिंदु 'कारांक काळीज जायत मू? 'घोडो, गाडो, रेडो' हीं शुद्ध कोंकणी उतरां मराठ्यांनीं 'घोडा, गाडा, रेडा' अशीं उच्चारचीं हें कोंकणी लोकांले नद्रेन अशुद्ध न्हंय? हेच पद्धतीन येवजूंक गेल्यार, 'इश्प्लिकासांव, एदुकासांव' हीं उतरां उलैण्या पुर्तुगेजांले नद्रेन '**एक्स्प्लेनेशन, एजुकेशन**' हीं उतरां उलैण्या इंग्रजांली भास अशुद्ध न्हंय? तिकाय 'हिंदु 'कारांनीं **अशुद्ध पुर्तुगेज** कित्याक म्हणची न्हंय?

कोंकणी भास ही जशी 'अशुद्ध मराठी' तशीच गोंयची भुंय हीय 'अशुद्ध मराठण' आशिल्ल्या भाशेन तांतूंतल्या गांवांचीं नांवां विद्रूप करून बरौंची खोड कांय 'गोंयच्या मराठ्यां' क लागल्या हें पळौन तांगेले पिसायेखातीर हांसूंक येता. ते पानवेलीक पनवेल, ताळगांवाक तळेगांव, बांदोड्याक बांदिवडें, शिरोड्याक शिरवडें, नागझरीक नाझगर, दिंवचलेक डिचोली, कोरगांवाक कोरेगांव, व्हडल्या गोंयाक थोरलें गोवें, म्हाड्ळाक महाडदळ, भाणस्तारीक भाणस्तरी, फोंड्याक फोंडा, पिर्योळाक प्रियोळ, आराब्याक आरोबा, मुरगांवाक मार्मगोवा, बारदेसाक बारदेश, साष्टीक सासष्टी आनी गोमन्तकाक गोमांतक म्हण्टात! निजाच्या माणकुल्या नांवांची अळशिकावणी दशा करून उडौंक तांकां कितें फावो तेंच समजना. ते गोंयकारांल्या कुळनांवांचेय फाटीक लागल्यात. तींय ते आपले भाशेन शुद्ध करतात. जोयशी, तेलिंग, परोब, देसपरोब, म्हांबरे हांचे बदला ते जोशी, तेलंग, प्रभु, देशप्रभु, महाबरे हीं उतरां बरैतात. गांवावेल्या आडनांवांतलो 'कार' काडून ताचे बदला 'कर' घालतात. शणै बदला शेणवी घालतात. दिसपट्टया वेव्हारांत आनी पुर्तुगेज दुकुमेन्तांत शणै हें भौमानाचें उतर घालूंक जे केन्नाच विसरनात तेच मराठी बरौंक लागतकूच आपणालें नांव दाटून उगडें बोडकें करून ताची दशा होगडायतात. विठ्ठल गोविंदशणै पानवेलकार ह्या

---

* हिंदु, ३१, माय १९२७, पा. ४.

भारीभुशणाच्या नांवाबदला ते विठ्ठल गोविंद पनवेलकर अशें बरैतात.‡ बाब हें भौमानीक उतर सोडून पंत आनी राव ह्या उतरांक ते वसवसतात. एका वेळार पुर्तुगेज लोकांचेरूय बाब हें उतर आपलो शेक चलैतालें आनी 'सिञ्जोर बाबा' म्हण्टकूच ते गर्वान फुगताले. अजुनूय तांगेले पिळगेक बाब हें उतर लायलें ना जाल्यार अपमान जाल्यावरी दिसता. अठराव्या शेंकड्यांत ह्या बाबान मराठी लोकांचेरूय आपलो छाप बसैल्लो म्हणपाचें ते-वेळच्या पत्रांवैल्यान उक्ताडा येता. चंडकरून रामचंद्रबाब सुखठणकार हांगेल्या नांवांतल्या बाबाचोच हो प्रताप जांवये. निखटया नांवांत तरी त्या लोकिकवंत आनी कर्तुत्वी पुरशाचो अणकार करपाची इत्सा त्या वेळार जायत्या मराठ्यांक जाल्ली; आनी त्या खातीरूच जनार्दनबाबा पेशवे, फत्तेसिंगबाबा गायकवाड, रघोजीबाबा भोंसले, दौलतरावबाबा शिंदे, हरिपंतबाबा पटवर्धन, बाळोजीबाबा कुंजर, रामचंद्रबाबा फडके, विठ्ठलरावबाबा पटवर्धन यादवाडकार, धोंडोपंतबाबा गोडबोले हीं आनी असलीं नांवां

‡ मराठी भाशेच्या अभिमानान 'गोंयचे मराठे' शणै ह्या भौमानीक उतराचीय वाट लांवक लागल्यात. मराठी भास शिकतकूच आपणालो मुदलचो मेंदू कांतून उडौन मराठ्यांल्या मेंदुनूच येवजूंक जाय असो तांगेलो समंज जालासो दिसता. मराठ्यांनीं दिसाक रात म्हळी आनी रातीक दीस म्हळो जाल्यार 'गोंयच्या मराठ्यां'नींय तशेंच म्हणूंक जाय; तशें म्हळेंना जाल्यार, मराठी भास सारकी बरी उलौंक येना म्हणून मराठी लोक तांकां चाळैतले आनी हांसतले म्हणपाचो तांकां थर्त भंय दिसता. कोंकणी भाशेंत शणै हें उतर बामणांल्या नांवांक उंच पदवे भाशेन लागता. तें केळोशी-कुठ्ठाळकार, साष्टीकार, बारदेसकार आनी पेडणेंकार ह्या चारूय पंगडांक भौच पुर्विल्या काळापासून लागत आयलां. अशें आसताना, ती एक **जात** आसा म्हणपाचें मराठणांतले लोक समजतात आनी मराठी वाक्यांत 'ब्राह्मण, शेणवीं' असो ताचो उपयोग करतात. गोंयच्या बाटक्या मराठ्यांनींय मराठी दांत्यार दळूंक बसतकूच तशोच होवयो म्हणूंक जायत. नाजाल्यार, ते मराठे, बृहन्मराठे आनी बृहद्दंडकारण्ये कशे जातीत? आनी मराठी ही तांगेली आवैभास म्हणपाचें सिद्ध जावन ते नांवा-लोकिकाक कशे चडतीत? मराठपणाची मुद्रा आपणाल्याकपळार खोल बरी दागून घेंवचे खातीर गोंयच्या कांय बामणांनीं आपलें उंच बामणपण होगडावन **सुदीर** जांवची तयारी केल्या; देखून, मराठी लोकांनीं तांगेली फाट थापटून 'बृहद्दंडकारण्यदेशाभिमानी' आनी 'बृहद्दंडकारण्यभाषाभिमानी' अशो नव्यो नव्यो खडपांसारक्यो अरिष्टांच्यो पदव्यो तांगेल्या गळ्यांत बांदूंक जायत आनी फुडेंफाटीं ते बांदतले हांतूंत दुभाव ना. गोंयच्या भुरग्यांनीं ल्हानपणापासून मराठी मेंदून येवजूंक जाय म्हणून 'हिंदु'चे संपादक भौमानेस्त दत्तात्रय व्यंकटेश पै हे गोंयचे भुंयवर्णनेच्या दुसऱ्या वांझ्यांत **शणै ही बामणांची एक पोटजात आसा** म्हणपाचें तांकां एत्रादर शिकौंक लागल्यात!* शाबास! असो मराठिचो अभिमान धरून आपुण कोण म्हणपाचें विसरल्यारूच आमगेलें गोंय मराठणांत विरगळून आनी एकजीव, एकरूप जावन सगळया संवसारांत माथें उबारतलें हांतूंत दुभाव ना!

* गोमंतकाचा भूगोल, भाग २, मडगांव १९३०, पा. ६६.

आज आमकां वाचूंक मेळटात. परक्यांचेर आपलें तेज घालपाची गोंयकारांली ही शक्त ह्या विसाव्या शेंकड्यांत दिसानदीस नाशी जावन उफाट्टे ते दरएक गजालींत परक्यांले बंदे जावपांत आनी कुड्डेपणान तांगेलो अणकार करपांत भुशण मानतात हें पळौन मोटो खेद जाता.

गोंयची 'अशुद्ध मराठी' शुद्ध करचेखातीर 'हिंदु'कार पुणेंकारांक कितलेशे कळकळुती येतात. कोंकणी 'पट्टाळो' हाचे बदला मराठींत 'पट्टाळा' करतकूच जालें अशें ते तांकां सांगतात. पुणेंकारांबाजेंत कोंकणिचें मराठी-करप जांवचें ना असो तांगेलो समज आसं. देखून ताणींच तें काम माथ्यार घेंवक जाय अशें 'हिंदु'कार म्हण्टात. आपले सारक्या गोंयकारांनीं कोंकणी उतरांक मराठी आंगलें घाल्यार 'ह्या लोकांक मराठिची वळखूच ना' अशें म्हणून पुणेंकार आनी हेर लोक चाळैतले म्हणपाचें तांकां भें दिसता.† हाचेवैल्यान, पुणेंकार आनी मराठणांतले हेर लोक हांचे संबंधान 'हिंदु'कारांक अजून मोटो उबारो आसं-सो दिसता. ते जायते शेकले-भाजले तरी आसताना तांगेल्या कपळाच्यो किडी अजून मरनात. गोंयच्या गावड्यांक शुद्ध करूंक ताणीं आनी हेर गोंयकारांनीं सातारचे जे ब्रह्मचारी पुंजाइल्ले तांगेल्या दांड्यांचो मार अजून तांचे फाटीर उदेला थैंच आसं; आनी इतले म्हणसर, कोंकणी भास शुद्ध करूंक ते पुणेंच्या गृहस्थांक पांयां पट्टात; परंत हेय गृहस्थ भितर्यां कशे तरेचे आसंत म्हणपाचो अणभंव तांकां येंवक नासो न्हंय. सातारच्या ब्रह्मचाऱ्यांक सांवारून धरचेखातीर पुणेंकारांनीं आनी तांगेल्या पाख्याच्या हेर मराठ्यांनीं **गोंयच्या खऱ्या पक्षाचो जो घुस्मटमार केलो** ताची वर्णना खासा 'हिंदु'कारांनींच आपणाल्या पत्रांत अक्रंवर करून दवल्ल्या; तिची जाय जाल्यार ताणीं आतां उटावणी करची. लंचखायरे म्हणून गोंयकारांची नसतीच बिर्मत घेतिल्ली ती सातारच्याच ब्रह्मचाऱ्यांनीं न्हंय ? गोंयच्या बायलांच्यो मस्कऱ्यो केल्ल्यो त्योय ताणींच न्हंय ? * आनी असल्या ह्या ब्रह्मचाऱ्यांक ऐन फजेतेच्या वेळार पोटलून धरून आलासरो दिल्लो तो पुणेंच्याच एका मुखेल पत्रान न्हंय ? ‡ तशेंच, त्या ब्रह्मचाऱ्यांच्या पाख्यान मेळ्यांचो मोग चलैन, 'हिंदु'कारांक तोंड धांपून धुमक्यांचो मार घाल्लो तो मराठणांतल्याच पत्रांनीं न्हंय ? ‖ परंत गावड्यांले शुद्धिचे वेळचीं पुणेंकारांलीं हीं कर्तुपां, मराठिच्या मोगान, 'हिंदु'कार आतां साप विसरून, **कोंकणिची शुद्धि** करूंक ते तांगेल्या पांयांर लोळटात हें एक नवलूच म्हणूंक जाय. तांकां पुणेंकारांकडसून आनीकूय घणे खावन पावलाकणकणीं ताजो अणभंव शिकचो आसं-सो दिसता.

कोंकणी भास मराठी करूंक 'हिंदु'कार पुणेंकारांची सायबाजात्रा करतात खरे; परंत ती तांकां निखाल्लुस येना जाल्यार ते तिची मराठी कशे करतीत ? पट्टाळो हें

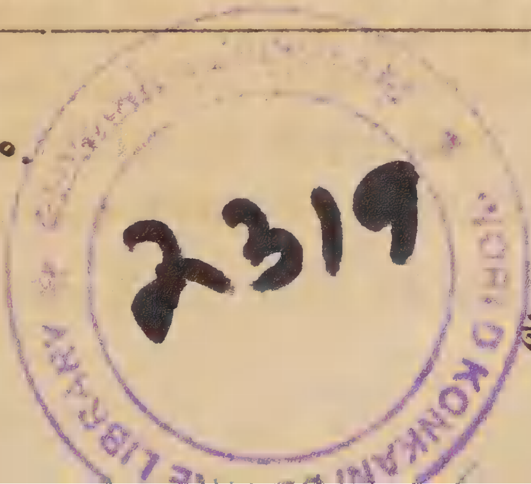
---

† हिंदु, ११ जून १९२९, पा. ५.

* हिंदु, ५ फेब्रेर १९२९, पा. ९–१०.

‡ हिंदु, २ वेंतुंब्र १९२८, पा. ६–७.

‖ हिंदु, ९ वेंतुंब्र १९२८, पा. ६.

उतरूच मुदलाक तांगेल्या मेंदूंत घोळना जाल्यार ते ताचो 'पद्दाळा' कसो करतीत? ही अडचण निस्तरांवक एकूच उपाय आसं तो हो कि, 'हिंदु'कारांनीं कोंकणींत पुस्तकां रचून तीं पुणेंकारांक आनी हेर मराठ्यांक आदीं शिकौंचीं. हे तरेन ते एक फावट कोंकणी भास शिकतकूच तांकां 'हिंदु'कारांले पद्धतीन 'तो पिसो भुरगो वेता' हाचें 'ता पिसा भुरगा वेतो,† ' 'ताच्या पोटांत जाता,' हाचें 'त्याच्या पोटांत जातें,' 'रामशणैलो चलो पेटलांत दुड दवरता' हाचें 'रामशणैला चला पेटलांत दुड्ड दवरतो,' 'फटकिरो फटगो इल्लेंशें फट उलैता' हाचें 'फटकिरा फटगा इवलेंशें फट उलवितो,' 'तो कितें उलैलो?' हाचें 'ता कितें उलविला?' अशीं शुद्ध मराठी वाक्यां करूंक भौच सोपें जातलें आनी मराठी भास लसलसून फसफसून माततली. हे पद्धतीन मराठी-बाजंत संवसारांतल्यो सगळ्यो भाशो अशुद्ध लेखून त्यो शुद्ध मराठी करूंक इल्लेय कळाव लागचो ना आनी सगळ्या संवसाराची आवै-भास मराठी जांवक पावतली. मराठिच्या हिताखातीर मराठ्यांक कोंकणी भास शिकैता म्हणसर, 'हिंदु'कार आनी तांगेले तटकार ह्याणीं कांय काळ मराठी ग्रंथकार आनी बरपी जांवचेलो आपलो हावेस चिके आळाबंदा ह्राडचो. हो तांगेलो हावेस आजवेर केन्नाच फळाक येंवक ना आनी फुडाराकूय फळाक येवपाचें निखालुस आदवसाण ना. मराठणांतले लोक भोव बरें जाणत कि, गोंयकारांली भास मराठीकूय वेगळी आसून ते जी कसली मराठी म्हणून बरैतात तांतूंत आपणालींच उष्टीं उतरां आनी उष्टे विचार चाबडाबन मांडिल्ले आसतात. तेन्ना, ताणीं उष्टायल्लें आपलेंच उष्टें पर्थून गिळून आपलें तोंड दाटून कित्याक भष्टांवचें? चंडकरून इतलेंच खातीर, कापावैली निखटी कुरैची तिकीट दिसनाफुडें गोंयच्या बरप्यांचे लेख मराठणांत कैराच्या पांटुल्यांत पट्टात जांवये. * अशें आसताना, 'हिंदु'कारांनीं मराठी साहित्यकारांक बेष्टेंच कित्याक शिणचें आनी तांचेर रागार-फुगार कित्याक जांवचें तें समजना. गोंयच्या मराठी बरपांत आपले शकमिचें, निजाचें इल्लेंय तेज आशिल्लें जाल्यार तें आपशींच मराठणाचे नद्रेंत भरून तागेले दोळे दिपकायतलें आसलें. तें कितलेंय सांदी-कोनशांत लिपौन दवरिल्लें जाल्यार आपल्याच वेगान उक्ताडा येतलें आसलें. 'म्हाका पळयात, म्हाका पळयात' म्हणून ताका मराठणाची पांयांपडणी करपाची गरज नासली. वज्राचो खडो खैंच्याय कैरा-वाऱ्यांत धांकिल्लो आसलो तरी तो घिसघिसून लोकांले नद्रेंत भरताच. ताका भिकाऱ्यांभाशेन 'बाबाऽऽ धर्म करात' म्हणून वाळवो पेंचची गरज पडना.

गोंयकारांली मराठी बरपावळ निजाच्या मराठ्यांक मानना हें जरी खरें आसलें तरी हालींच्या वर्तमानाक कांय पुणेंकार तांगेल्या मराठिच्या अभिमानाची आनी मराठी बरपाची सुमाराभायर तुस्त करूंक लागल्यात. कांय जाण म्हण्टात कि, खासा मराठणांतल्या

---

† बाणकोटी सुदीर शुद्ध मराठी उलौंचे खातीर 'तो' बदला 'ता' करतात. 'पद्दाळो'चें 'पद्दाळा' करपासारकेंच हें आसं.

* हिंदु, ११ जून १९२९, पा. ४.

लोकांपरस गोंयच्या हिंदूंक मराठिचो चंड अभिमान आसं.* हाचेवैल्यान, 'खासा पापाकूय पापाचो चंड अभिमानी' (E' mais papista do que o proprio Papa) अशी जी पुर्तुगेज म्हणणी आसं ती गोंयकारांक जिस्त लागू जाता अशें म्हणूंक जाय. दुसरे कांय म्हण्टात कि, गोंयकारांल्या तोंडांत दिसरात कोंकणी भास घोळटा आसतानाय तांगेली लिखणी निभेळ आनी तेजिष्ट बरी मराठी भास वियेता; आनी आपणांल्या मराठ्यांची सदींची उलौंची आनी बरौंची भास मराठी आसुनूय ती आपणांक शुद्ध बरी मांडूंक येना. ‡ हे भाशेन, खासा मराठणांतल्या निजाच्या मराठ्यांकूय **गोंयचे अडेचे आनी बाटके मराठे सवाय-मराठे** जाले अशें म्हणचें पडलें. परंत हे म्हणणेंत कुस्कुट जीव ना. बाबडे सादे-भोळे आनी मन-मेकळे गोंयकार असले हे फुलार चोबाळणेन फुलतात आनी जायते फावटीं पेंगटाचें सोडून माथ्याक रेवडावन बेष्टे हांशाक म्हारंग जातात. पुणेंकारांले म्हणणेंत तांगेल्या सुवराथाबाजंत खरेपणाची इल्लीय आशी आशिल्ली जाल्यार, मडगांवच्या 'हिंदु' पत्राक वर्सानवर्स 'दोळ्यांकडेन काळोख आयलोरे सायबा ! नाखाकडेन मात्सो कांदो धरात !' म्हणून कित्याक खासावीस जांवचें पडलें आसलें ? मराठणांतल्या पावणेदोन कोटी लोकां भितंर हजार देड हजार लोकूय तांगेले पटयेकार जांवक फावनात ? वैर सांगिल्ल्या चोबाळण्या पुणेंकारांनीं 'हिंदु'ची पर्वणी आनी पिर्डणी आयकूंक नाशी न्हंय. ते ताका पालंव दिंवक आजवेर कितलेशे वावुल्ल्यात म्हणपाचें 'हिंदु'कार चिके येवजून पळेतीत व्हंय ? पुणेंकार गोंयकारांची चोबाळणी करतात ती वोगीच न्हंय. तांतूंत तांगेलें सुवराथी राजकर्ण भर्ला. गोंयां आपणांल्या मराठी पत्रां-पुस्तकांच्या खपाक पेठ जोडून मराठी ब्रह्मचाऱ्यांक, **माष्टरांक,** खेळगड्यांक, हरदासांक, पुराणिकांक, मेडेजोयशांक आनी पिंगळ्यांक असुदाय चरूंक सासणाचें मळ मेळचें हीच तांगेली वान्सा. गोंयकारांल्या हिताची तांकां भोव चिंता. देखून, अपुर्बायेच्या **गोंयकारांनू, उठात ! एन्नादंर जागे जायात !** भोळो भावार्थ सोडून दियात. संवसारांतलीं तड्डकां पारखात. लोकांनीं भुरकुटायल्यार भुरकुटुं नाकात. तुमगेलें हित कित्यांत आसं तें पळ्यात. मराठीखातीर वोगीच तुमगेली शक्त होगडांव नाकात. तुमी तिचेखातीर कितलेंय नाख आदळ्ळें तरी ती तुमगेली जांवची ना. ते भाशेच्या मंदिरांत उकडयां बसपाचोय मान तुमकां केन्ना मेळचो ना. तिचो छंद धेंवचे भाशेक तुमी तुमगेले खाशेले आंवेचोच ताथो-माथो कित्याक करिनात ? तिका दोळे सुजैत कोनशांत कित्याक बसैतात ?

पुणेंकारांले चोबाळणेचें भितल्लें रूप कशे तरेचें आसं तें शिट्टक नद्रेच्या 'हिंदु'कारांनीं पारखूंक नाशें न्हंय. तांकां तांगेले हालवारे वैल्याचारांचे आनी पोले दिसतात. ते म्हण्टात, 'मराठे आज जरी गोंयच्या मराठिच्या भक्तांक आखुळटात-माखुळटात तरी तितल्यान गोंयकारांक ते आपले वांगडचे आनी सारके योग्यतायेचे लेखतात अशें समजल्यार चूक

---

* हिंदु, ११ जून १९२९., पा. ४.

‡ हिंदु, ३० आप्रील १९२९, पा. २.

जातली......मराठ्यांले नद्रेंत गोंय भरूंक ना.'* परंत हे म्हणणेंत 'हिंदु'कारांली एक भयांकृत चूक जाता. गोंयकारांक मराठी भास येना ही गजाल सूर्याच्या ओता इतली जरी घणघणीत आसली तरी तितलेखातीर मराठे तांकां आपले वांगडचे आनी सारके योग्यतायेचे लेखिनात असो आरोप तांचेर केल्यार 'हिंदु'कार आपली नसतीच बिर्मत घेतात म्हणून मराठे केंच करून तांचेर तिडकल्याबगर रांवचे नात. ते म्हण्टले, 'गोंयकारांक मराठी भास येना म्हणून आमी जर तांकां सकैल्या पांवड्याचे लेखचे तर आमकांय कोंकणी भास येना म्हणून ताणीं आमकां सकैल्या पांवड्याचे कित्याक लेखचे न्हंयत? जर्मनांक इंग्रजी भास येना म्हणून इंग्रजांनीं तांकां उणे योग्यतायेचे लेखल्यार इंग्रजांक जर्मन भास येना म्हणून तांकांय तसलेच योग्यतायेचे लेखूंक नाकात व्हंय? ह्या न्यायान, दुसऱ्याली भास आपणाले आवै-भाशे सारखी वा मुदलींच येना म्हणून संवसारांतले सगळे लोक एकामेकांपरस सकैल्या पांवड्याचे जावन उंच पांवड्यार बशिल्लो एकलोय मनीस खैंचेकडेन शास्त्राक दिश्टी पडचो ना.' मराठ्यांली ही म्हणणी लटकी कोण म्हणत? **आपणालो उंच, उजळ आनी व्हडविकेचो इतिहास विसल्लेल्या 'हिंदु'कारांक** ते आनीकूय म्हण्टले कि, 'ज्या गोंयकारांनीं एकसारकीं सवायदोनशीं वर्सां आमचेर सत्ता चलैली आनी संवसारांतल्या सात नवलांतलें नवल म्हण्टात तसलें सुंदर कैलास देवूळ वेरूळच्या दोंगरांत कांतौन आपले बुद्दिचें आनी बळग्याचें अक्षंवर यादस्तिक उबारून दवल्लें‡ तांकां आमी खैंच्या तोंडान आमचेकूय उणे योग्यतायेचे लेखूं? हो पुर्विल्लो इतिहास घडीभर कडेक दवरून अगदीं आर्विल्ली ताजी तट्टीत गजाल पळौंक गेल्यार, १७६१त पानपतच्या झुजा-मळार अहमदशहा अबदालीन मराठणाच्या गळ्यांतलें मंगळसूत्र तोडून हातांतलीं कांकणां फोडून उडैलीं † आनी शाहिराचे म्हणणे भाशेन 'धड आहेव न रांडकी न कैसें केलें भगवंतानें'$ अशी जे भुंयेची दशा केली ते भुंयेच्या गळ्यांत गोंयच्या ज्या पराक्रमी पुतान आपले तरवारिच्या बळग्यान सौभाग्याची गळसरी पर्थून बांदली, हातांत कोंपरामेरेन वज्रचुडे पर्थून भल्ले आनी कपळभर यशाच्या कुकमाचो तिळो घसघशीत बरो लायलो त्या जिवबादादा गोंयकाराक,|| तागेल्या भाव-बंदांक

* हिंदु, १३ आगोस्त १९२९, पा. ४.

‡ गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पा. २८-२९.

† **दक्खनची सौभाग्य-गळसरी तुटली** त्या समयाला । पा. ११२.
नव लाख बांगडी फुटली असा हाहाकार। दक्षिण बुडाली सती पडल्या महामूर।...
सोन्याची जळली भट्टी उरलें खापर ॥ पा. १२२.

ऐतिहासिक पोवाडे, भाग १ संपादक य. न. केळकर, पुणें १९२८, पानपतचा पोवाडा, शाहीर सगनभाऊ.

$ ऐतिहासिक पोवाडे, भाग १, शाहीर सगनभाऊ, पा. ४११-४१२.

|| शिंद्यांचे सरदार **जिवबादादा एक वीर भारती**। पा. २५५.
जिवबा बोले गर्जुन मोंगल काय आणिला जिन्नस । उडविन बाविस टोप्या झेंडे

आनी तांकां वियेल्ले भाग्यवंत आवैक–गोंयाक–आमचेपरस सकैल्या पांवड्याची लेखूक आमकां अंदाजा कशी जायत ! ' 'हिंदु'कारांनू, चिके कान दिवन **आयकात ही मराठ्यांली म्हणणी**. तुमी समजतात तितले ते बेइमान जांवक नात. तुमी तांची नसतीच बिर्मत धेंव नाकात आनी उतरा-पावलाक ' आमी उणे, आमी पिशे, आमी मेंगे, आमी अबर्गत, आमी सकैल्या पांवड्याचे ' म्हणून अपेसपणाच्यो होवयो दिसरात गांव नाकात. ह्या होवयांचो परिणाम गोंयचे तरणे पिडयेच्या मनार कितलो घातमारो जाता तें तुमी अजून बारकायेन चिंतून पळौंक नाशें दिसता. आंगांत एकाद्री पिडा नासताना ती आसं म्हणून एकाद्रो वैज कोणाकूय सांगत जाल्यार, तो बेष्टया संशयानूच वायटांत पडून, वेळ पांवचे आदीं हुंडी वाटायता हें तुमी ध्यानांत दवरात. तुमी वर्तमानपत्रकार हे गोंयचें बरें-वायट पळेणे वैज आसंत. गोंयकारांक खरेपणाचीच कसली पिडा भोगता आसली जाल्यार तिची बारकायेन चिकित्साय करून वायटाकारक भेष्टायनासताना, तुमी तांकां

नेऊन लाविन आकाशास । पा. २५८.

रावरंभा मोंगल आला खर्ड्याच्या वरता धडाधड तोफा सोडिता । **मोडली हुजरात । पळूं लागले समस्त** । परशुराम आले हातघाइस । **जिवबादादा भले शुर मर्द ऐका त्याची मात** । आले तोफेचे दणके देत । गोळ्या पाठिमागें गोळ लाविला हाती पळ आरडत । शिपायाची तंगडी उडुन जात ।........बुधवारच्या दिवशीं **ज्यानें मोंगल मोडिला । नेऊन खर्ड्यामधि कोंडिला ।......रातचा मोंगल पळुन गेला ।........येश आलें दौलतरायाला ।** पा. २६३-२६४. शाहीर बाळा लक्षुमण.

जिवबांची मर्दुमकी निराळी । मोंगलाची केली टवाली । पा. २२४ शाहीर प्रभाकर.

— ऐतिहासिक पोवाडे, भाग १, खर्ड्याची लढाई.

"श्रीमंत (दुसरे बाजीराव पेशवे)-बोलले कीं, '**त्यांस (परशुरामभाऊंस) जखम लागली आहे, खर्ड्याचे स्वारीस अघाडीस होते.** (लढाईचें) तोंड त्याणीं लाविलें.' त्याजवर गोविंदराव पिंगळे श्रीमंतांचे रुबरू बोलले कीं, उगीच पुढें दहापांचांनिशीं गेले. तिकडून (निजामाकडून) पांच सात असामी आले म्हणोन **मागें पळाले, तेव्हां जखम लागली.**"

— ऐतिहासिक-लेख-संग्रह, संग्राहक वासुदेव वामन शास्त्री खरे, भाग ११, लेख ४४७३, पा. ५६६२.

"खांसा स्वारी मोंगलावर झाली. भोंसले व परशुरामभाऊ व होळकर स्वारीबरोबर होते. **मुख्यत्वें दौलतराव शिंदे यांजकडील जिवबादादा बक्षी मोंगलाचा पराभव करून मशिरास घेऊन पुण्यास आले. मोठी फत्ते झाली.**"

— काव्येतिहास-संग्रह, पत्रें, यादी वगैरे, यादी ३३२, पा. ३०५.

ओखद दियात; परंत जी पिडा मुदलाकूच ना ती तांकां जाल्या म्हणपाचो तुमचो आनी तांचो लटको समज करून तांचो जीव तुमी घेंव नाकात. **‘समज तारता आनी समज मारता’** हीं उतरां तुमी तुमगेले गांठीक घट बरीं मारात. ‘मनीस समजाळ आसा. जसो जागेलो समज तसो तो जाता’§ ही श्रीकृष्णाची मोलादीक आनी अणभवीक म्हणणी तुमी तुमगेल्या काळजाच्या पट्यार खोल बरी कोत्रायात.

§ श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः । ३ । भगवद्गीता अ. १७.

कोंकणी भाशेचें जैत—

४

किर्कोळ मुद्द्यांची निस्तरावणी.

—शणै गोंयबाब.

किर्कोळ मुद्द्यांची निस्तरावणी.

मराठिच्या कांय अभिमान्यांची म्हणणी अशी आस कि, सोळाव्या शेंकड्यांत गोंयां रायतूरचे कोलेजींत इंग्रज जेजुइत कवी पाद्रि थॉमस स्टीफन्स हाणें जें नामनेचें क्रिस्तांव पुराण मराठींत रचलें तें थैं मराठी भास चंड घोळणुकेंत आसल्या बगर केन्नाच रचुं नजं आसलें. तांगेलो मुद्दो असो आस कि, त्या पुराणांतली भास आनी ओपारी ध्यानांत घेतकूच, तो कवी, मुकुंदराज, ज्ञानेश्वर, आनी एकनाथ ह्या कविंचे पंगतीक बसौंचे योग्यतायेचो आसून तो ती भास गोंयच्या बामणांकडसून शिकला; इतलेंच न्हंय, तर तें पुराणूय ताणें बाटिल्ल्या बामणांकडसून रचून घेवन आपल्या नांवान उजवाडा हाडलां. फाटल्या शेंकड्यांत कांय इंग्रज विद्वानांनीं मराठी पंडितांच्या पालवान मराठी ग्रंथ रचून आपल्या नांवान उजवाडा हाडले, तशेंच पाद्रि स्टीफन्सान आपणालें पुराण गोंयकार बामणांच्या पालवान रचून आपल्या नांवान उजवाडा हाडलें खैं. ह्या मुद्द्यावैल्यान ते असो सिद्धांत काडटात कि, सोळाव्या शेंकड्याचे अखेरेमेरेन गोंयां शुद्ध मराठी भास घोळटाली; परंत उप्रांत ती भंगून आतांची कोंकणी भास जल्मा आयली. पाद्रि स्टीफन्स गोंयच्या बामणांकडसून मराठी शिकलो हांतूंत निखालुस दुभाव ना. तशेंच, बाटिल्ल्या बामणांकडसून पुराणाची बुनेद मारून, पारे घालून आनी पाष्ट उबारून घेवन ताची रेखणी ताणें खासा आपल्या हातांनीं केली हेंय जायत्या वांटयांनीं खरें आसूंक जाय. परंत हाचेवैल्यान, गोंयां सोळाव्या शेंकड्याचे अखेरेमेरेन शुद्ध मराठी घोळटाली आनी उप्रांत कोंकणी भास जल्मा आयली हे म्हणणेंत निखालुस जीव ना. खासा स्टीफन्स कवी पुराणाचे प्रस्तावनेंत म्हण्टा कि, 'हें सर्व मराठिये भासेन लिहिलें आहे......पण **सुध मराठी मधिमा लोकासि नकळे** देखुनु......सोंपीं **ब्राह्मणाचे भाशेचीं** उतरें ठाईं ठाईं मिसरित करुनु कवित्व सोंपें केलें.'* हाचेवैल्यान सणसणीत सिद्ध जाता कि, पाद्रि स्टीफन्साच्या वेळार **गोंयां मराठी भास सगळ्याच लोकांक सारकी कळनासली.** तशेंच, मराठीपरस **बामणांली भास** म्हणपाची वेगळीच आसून ती **सगळ्या जातच्या गोंयकारांक समजताली**; देखून तांतूंतलीं उतरां मेकळेपणान जैं थैं घालून ताणें आपलें मराठी पुराण गोंयकारांक समजूंक सोपें केलें. हांतूंत सगळ्यांक समजणी **बामणांली भास म्हणचे कोंकणी भास** हें आनीक वेगळें सांगपाची गरज ना. आतांच्या कांय गोंयकार बामणांक मराठी शिकतकूच संगीत नाटकां रचपाचो जसो नाद लागता तसोच सोळाव्या शेंकड्यांतल्या तांगेल्या कांय पूर्वजांक मराठी पुराणां वाचतकूच ते भाशेंत होवयो करपाचो नाद लागतालो जांवये. परंत तितले खातीर तांगेली आवै-भास मराठी आसली म्हणपाचें सिद्ध जायना. फाटल्या शेंकड्याचे अखेरेक न्यायमूर्ति काशीनाथशणै तेलिंग निजाच्या इंग्रजायपरस भोव बरें इंग्रजी बरैताले म्हणपाचें खासा इंग्रजांनींच कबूल केलां. हाचेवैल्यान, तेलिंगांची आनी तांचे वांगडा सगळ्या गोंयकार बामणांची आवै-भास इंग्रजी म्हळ्यार हांशाक म्हारंग जातलें हें हांवें सांगपाची गरज ना.

* The Christian Puranna of Fr. Thomas Stephens, S.J., Mangalore 1907, Author's Preface, p. 93.

मराठिच्या अभिमान्यांची दुसरी एक म्हणणी अशी आस कि, तुर्ताक गोंयां मराठी भास जायती मातल्या, थैं गांवाकणकणीं मराठी साळो जाल्यात, थैं मराठी बरपी जायते आसत आनी दोन तीन मराठी वर्तमानपत्रांय चलतात; देखून, आतां गोंयकारांनीं मराठीकूच आवै-भास कशी लेखून तीच दिसनादीस घोळौंची. हाचेर तुर्ताचे गोवेर्नादोर-जेराल सिञ्जोर जेनेराल काव्हैर लोपिस हे कपळाच्यो शिरो तणतणावन आनी नाखार बोट धरून तांकां म्हण्टले कि, 'चीप रावात! तुमगेले मराठीयपरस आमगेले पुर्तुगेजिचें हक गोंयाचेर अदिक आस. पुर्तगेज भास एकसारकीं सवायचारशीं वर्सां गोंयाचेर सत्ता चलैता. पुर्तुगालचो वाल्मिकी लुइज द कामोंय्स हाका, गोंयचे माण्डविचें आनी जुंवारिचें पवित्र उदक न्हावन, माडां-फोपळिंचे थंड सांवळेक बसून रसाळ आंबे-पणस खावन, भांयगिणिचें गोड उदक पियेवन आनी बोचुड्डे-मडवळणिचें मंजूळ गीत आयकून, नामनेचें पुर्तुगेज कवित रचूंक स्फूर्त जाल्या. बार्बोज बोकाज कवी गंवडाळचे तारीर बसून सितेच्या कवडुल्याभाशेन पुर्तुगेजींत जायते काळ पर्वला. तोमास रिबैर कवी 'से'चे इगर्जेचे मोटे घांटिच्या लाळ्याकडेन दोळे लावन 'वाज गे घांटी, वाज सोनुले, वाज गुणुले, वाज' म्हणून पुर्तुगेजींत कितलोसो काकळुती आयला. गोंयचें सरकारी दप्तर पुर्तुगेजींत चलत आयलां. गोंयची न्याय-नीत पुर्तुगेजींत जाता. गोंयां गावलाकणकणीं पुर्तुगेज पाशाणा-बरपां मेळटात. गोंयचे दरएकले इगर्जेचे, इर्मितिचे आनी कपेलाचे कुशीक पुर्तुगेज साळ दिष्टी पडा. गोंयां देड-दोन दुजी पुर्तुगेज वर्तमानपत्रां आनी म्हैनाळीं भायर सरतात. गोंयचे माचिलांचे भोय आनी पणजी-रायबंद्राच्या तिटयावैलीं नुस्तेंकारांलेगीत भोव बरी पुर्तुगेज कातरतात. देखून गोंयकारांनीं पुर्तुगेज हीच आपणाली आवै-भास लेखून तिची पुजा करची. सि. लोपिसबाबांभाशेन इंग्रजी हिंदुस्तानाचे व्हिसरै लॉर्ड आयर्विन हेय मराठण, कर्णाटक, गुजराथ, सिंध, पंजाब, काश्मीर, बंगाल, मद्रास, मलबार आनी हेर प्रांतांक सांगतले कि, 'तुमी आतां तुमगेल्यो भासो पेल्यान धुकलून इंग्रजीकूच आवै-भास करात. कित्याक, ह्या पावणे दोनशीं वर्सांत हिंदुस्तानांत इंग्रजी भास इतली मातल्या कि, खासा ग्रेटब्रिटनायपरस थैं इंग्रजी उलैतल्यांचो, बरैतल्यांचो आनी समजतल्यांचो आंकडो अदिक मोटो आस. थैं काशीनाथशणै तेलिंग, नारायणशणै चंदावरकार, सेठ फिरोजशहा मेहता आनी बाबू सुरेंद्रनाथ बानर्जी हांचेसारके नामनेचे इंग्रजी उलौपी जाल्यात. थैं गांधी म्हात्म्यासारके रसाळ इंग्रजी बरपी आसंत. थैं देवी सरोजिनी नायडूसारकी कोगूळ इंग्रजींत गोड-म्होंवें कवित रचता. त्या भायर आज सगळया संवसाराची वेपारी भास इंग्रजी आस. देखून तिका आवै-भास केल्यार तुमी बऱ्याक पावशात.' हाचेर मराठिचे अभिमानी कसली जाप दितले ती आदीं दिवन मागीर ताणीं गोंयकारांक उपदेस करूंक फुडें सरचें.

मराठिच्या अभिमान्यांची तिसरी सांगणी अशी आस कि, 'तुर्ताक हिंदुस्तानांत एकचाराचें ल्हार फुगून वैर सल्लां. हिंदुस्तानाची एकलीच एक भास जाल्याबगर ताचो एकचार सारकोबरो जायसारको ना. हिंदुस्तानांत आदींच जायत्यो भासो आसत; तांतूंत आनीक नवी भर घालची न्हंय.' हो उपदेस खऱ्यांनींच भांगराचो आस. नव्या भासांची भर घालचे परस आसंत त्योय भासो ना करून उडौन तांचे सुवातेर सगळया हिंदुस्तानाची

एकूच भास जायत जाल्यार भांगरापरस हळडुवें जायत. गांधी म्हात्म्यांल्या मत्तान हिंदी हीच हिंदुस्तानाची भास जांवक फावोशी आसं. हें खरें आसल्यार, हिंदुस्तानांतले सगळ्यांत जाणटे आनी गिन्यानी मनीस आपापल्यो भासो पैस भिरकटावन उडौन हिंदिच्याच नादाक कित्याक लागनात? कवी रविंद्रनाथ टागोर आपणाली गीतांजली बंगालींत कित्याक रचतात? गांधी म्हात्मे आपणाली जीण गुजराथींत कित्याक बरैतात? केसरीकार टिळक आपणालें गीतारहस्य मराठींत कित्याक भायर फोट्टात? हाणीं हो उद्योग हिंदींत केल्यार बऱ्याक पडचें नासलें व्हंय? परंत उपदेस सदींच नेणट्या आनी अजाण मनशांखातीर आसता. जाणट्या आनी गिन्यानी मनशांक ताची निखालुस गरज लागना. मराठिच्या अभिमान्यांक हिंदुस्तानाच्या एकचाराची खरेपणान पोटतिडक आसली जाल्यार तांकां म्हजी पैली सांगणी ही आसं कि, ताणीं आपलें ढोंगीपण पेल्यान भिरकटावन हांव सांगतां ती करणी करून दाखौंची आनी मागीर आमकां कोंकण्यांक उपदेस करूंक फुडें सरचें. तरूच हांव तांगेली फाट मोटे तोखणायेन थापटीन. लोकिकवंत इस्पान्जोल नवलकथाकार मिगेल सेर्व्हान्तिस हाणें सोळाव्या शेंकड्यांत 'दों किशोत द ला मांश' ह्या सरदाराले धुवडेकडसून जे तरेचीं इस्पान्जोल पुस्तकां जाळून उडौंक लायलीं ते तरेचीं पुस्तकां मराठिच्या संवसारांत सुमाराभायर भल्ल्यांत; तांची ताणीं आदींपैलीं होळी पेटौंची. हे होळयेन संवसाराच्या गिन्यानांत इल्लीय तूट पडनासताना मराठी पुस्तकांच्यो आरमारी जायत्यो ल्हंव जातल्यो. मागीर जीं थोडीं-भोव म्हत्वाचीं पुस्तकां उरतीत तांचीं ताणीं हिंदींत भाशांतरां करून मूळ मराठी पुस्तकां ना करून उडौंचीं. ताणीं मराठी भाशेंत उलौप आनी येवजप सोडून दिवन हिंदी भाशेची संवंय लावन घेंवची. मराठी भाशेंत केन्नाच कोणाकडेन उलौंचे नात म्हणपाचो सपूत ताणीं घेंवचो. नव्या जल्मा येतल्या भुरग्यांक जमनीर पडना फुडें हिंदी भाशेंत आल्य करून तांगेल्या कानार मराठी उतर केन्नाच पडना जांवची जतनाय घेंवची. जणएकल्या मराठी मनशान हो नेम सुमार तीस वर्सां कडकडीत चलैतकूच, हिंदी ही एकाद्री तांगेली निजाची आवैभास जावन हिंदुस्तानाचो एकचार घडौपांत तांगेलें नांव सगळ्यांमुखार येंवये आनी तांगेल्या उपदेसाचो आनी देखिचो परिणाम हेर हिंदी लोकांचेर भोव बरो जावन सगळ्या **हिंदुस्तानाची एकलीच एक हिंदी भास जांवक** पांवये. मागीर हिंदुस्तानांतले लोक भाशेच्या निमतान तरी एकामेकांक उणे लेखून द्वेस मारौंचे नात. मराठणान हें काम मुजरत आपल्या माथ्यार घेंवचें.

गोंयच्या कांय बाटक्या मराठ्यांली म्हणणी अशी आसं कि, 'कोंकणी भाशेचीं जायतीं रुपां आसून गोंयांतूच तिच्यो छाप्पन भासो घडौं येतीत. गोंयच्या जाती-जातींतल्या आनी म्हाला-म्हलांतल्या कोंकणींत जायतें अंतर आसं. भाशेचे गजालींत क्रिस्तांव आनी हिंदु हांगेलें केन्नाच जमचें ना. तांगेल्या झगड्याक पालंव लिपयेपासून लागतलें. क्रिस्तांवांक रोमी लिपि जाय जाल्यार हिंदूंक देवनगरी जाय. तुर्ताक दरएकले जातींत अभिमान जागो जाला; म्हण्टकूच मेळत तो आपणाली भास फुडें करून धोंस घालतलो. जैं तीन कोटी लोकांली मराठी भास कशी वांचत म्हणपाचो हुस्को जाला थैं राजाचो आलासरो नाशिल्ल्या मूठभर लोकांली आनी धिकेंभर प्रांताची स्वतंत्र भास कशी जांवक

पावत ? देखून गोंयकारांनीं मराठीकूच माथ्यार उबारची. ' हे बाटके लोक चंड शाणे दिसतात. तांगेल्या बुडघुड्याचे सुकिल्ले कट्टेएद्या इल्ल्याशा मेंदूंत सगळ्या संवसाराचे बुट्टेचीं भोडां दिसरात खुबळटात आनी आतां फुडें कशें जातलें म्हणून तांगेल्या आंगाक कामागर्जे बगर चरचरीत शेळो घाम सुट्टा. ह्या बाटक्यांक म्हगेली सांगणी इतलीच आसं कि ताणीं राजवाक सोरोप समजून वोगीच खासावीस जांवचें न्हंय आनी जीव घालौंचो न्हंय. तांकां जीं संकष्टांकशीं दिसतात तीं चिटक्यामिटक्यांच्या पोरसांत कावळ्यांक भेष्टांवक दवरिल्ल्या तणाच्या हावक्यांपरस चंड भयांकृत न्हंयत. ताणीं कोंकणिच्या म्हऱ्यांत जीं संकष्टां उबीं केल्यांत तीं काल-पैरच्या अठराव्या शेंकड्याचे अखेरेमेरेन मराठीकूय भेष्टायताली आनी अजून भेष्टायतात.

मराठिचें सगळ्यांत व्हडलें अरिष्टांचें संकष्ट म्हळ्यार मराठणांतले संस्कृत पंडित. हांकां संस्कृत भाशेसामखार मराठी भास कुंब्यापाष्ट दिसताली. ते संस्कृताक सजनी बायलेची ओपार दिवन मराठिक गांवांवैले चेडये सारकी लेखताले.* ते तिका ना करूंक पळेताले. हो तांगेलो उद्योग ज्ञानेश्वराच्या वेळापासून एकसारको पांचशीं वर्सां चल्लिलो आनी तांचेकडेन पौठ घांसून मराठी कवींक सामखी पुरो-वाट जाताली. तरी आसताना, अखेरेक ताणीं त्या पंडितांक हार करून तांकां खैंचे खैं धिस्पटावन घाले आनी मराठिची घुडी वैर उबाली. तेराव्या शेंकड्याचे अखेरेक मराठिचें म्हत्व चडौंचे खातीर ज्ञानेश्वरान पंडितांक सांगचें पडलें कि, 'म्हगेलें उलौप मराठी खरें ; परंत अमृता असले संस्कृत भाशेकडेनूय वडा मारून तें तिका जिखीत अशे तरेचीं रसाळ उतरां हांव भितर घालतलों.' ‡ ही वडा ताणें खरी करून दाखैली. आज मराठणांतले पंडित लेगीत मराठी ज्ञानदेवीची संस्कृत म्हुर्त घडौंक लागल्यात. सोळाव्या शेंकड्यांत पंडितालें ध्यान संस्कृतावैलें मराठी वसल्यान ओढून घेंवक एकनाथाक जाल्यार ताळो पोंकळ करून खडपसूक जायसर वाद घालचो लागलो. तो म्हण्टा, 'संस्कृत ग्रंथकार मार कोण व्हडले कवी ? आनी मराठींत तांचो दुकळ पडला ? संस्कृत भास कोणें देवान केल्या ? आनी मराठी भास कितें चोरांच्या माथ्यार बसून आयल्या ?' § सतराव्या शेंकड्याचे मजगतीं मराठीक शिवाजी राजालो आलासरो मेळ्ळा आसतानाय, अठरावो शेंकडो लागल्यार श्रीधरस्वामीक पंडितांची सायबाजात्रा करून तांकां समजांवचे पडले. तो म्हण्टा, 'मराठी भास म्हणून तुमी तिका सोडून दिंव नाकात. कृष्णा आनी वेणी ह्या न्हंयांच्यो

---

* **प्राकृतवाणी वेश्या** व्याप्य समस्तान् विराजते लोके । श्रीरामचंद्र निपजति सद्धन्यास्ते **सती** हि **गीर्वाणी** । Compendium of Molesworth's Marathi and English Dictionary by Baba Padmanji, Bombay 1863, प्रस्तावना, p. 10. note.

‡ माझा मऱ्हाठाचि बोल कौतुकें । परि अमृतातेंही पैजां जिंके । ऐसीं अक्षरें रसिकें । मेळवीन । १४ । अ. ६. ज्ञानेश्वरी.

§ संस्कृत ग्रंथकर्ते ते महाकवि ?। मा प्राकृतीं काय उणीवी ? । संस्कृत वाणी देवें केली ? । प्राकृत काय चोरापासूनि आली ? । —एकनाथ.

धडो वेगळ्यो आसल्यो तरी तांतूंतले उदक सारकेंच. संस्कृत म्हळ्यार उंसाचो रोस आनी मराठी ही ताची साकर.' ‡ अठराव्या शेंकड्याचे मजगतीं मराठी साम्राज्याचो सूर्या कडकट्टालो ; तरी आसताना, मराठी भाशेचे नष्टे दीस सरूंक नासले. तिचेकडेन पळौन संस्कृत पंडित अजून बोंचो मुड्डिताले आनी आंवंय आंवंय करून अळशिकून नाख खळबटायताले. तेन्ना ती तांगेल्या दोळ्यांत घस्स करून भरचे खातीर मोरोपंतान एक उपाय काडलो. तिका ताणें माथ्याच्या आंबाड्यासाकून पांयांच्या नाखटामेरेन संस्कृत जरी-बुटयांची पैठणी न्हेसैली. अशें आसतानाय तिगेल्या रुपाक पंडित भुलना जाले. निमाणें, तांगेलो समंज घालचे खातीर तो म्हण्टा, ' वाल्मीक रुशीन रामाली जीण संस्कृतांत रचली आनी हेर कविंनीं मराठींत रचली म्हणून कसलेंच लुस्कान जायना. सुतान गुथिल्ली मोतयांची माळ रसमान गुथिल्ले माळेपरस कान्तीन इल्लीय उणी दिसना. थिकां बसैल्या भांगराच्या वाडग्यांत गायचें दूद जितलें रुचीक लागता तितलेंच पळसाच्या दोण्यांत लागता.' *

' कोंकणी भाशेचीं जायतीं रुपां आसंत ; तिच्यो छाप्पन भासो जातीत आनी तिका लागून जाती-जातींत झगडीं माततलीं' म्हणपाचे पिर्डणेक हांवें फाटीं सणसणीत जाप दिवन मराठी भासूय ह्या अडचणींतसून अजून निभांवक ना आनी केन्नाच निभांवचेली आस्त ना अशें सिद्ध केलां. तरी आसताना हे **निसूक बाटके मराठे आपणालेंच रडकुळें पेंपारें वाजैतात**; तेन्ना तांगेल्या तोंडाक लागून उपकारना हेंच खरें. बाटक्यांनीं दाखैल्ल्या अडचणींक भियेवन आमी कोंकण्यांनी जंर आमगेली आवै-भास सोडची आनी मराठीक पोटल्लन धरची तंर मराठीकूय त्योच अडचणी भेष्टायतात म्हणून मराठ्यांनीं आपणाली भास मारून उडौन हिन्दी भाशेक कित्याक लागीं करची न्हंय ह्या प्रस्नाची जाप ते म्हाका दितीत व्हंय ? हिंदुस्तानाक स्वराज्य मेळ्ळ्यार धर्मा-धर्मांत आनी जाती-जातींत झगडीं माततलीं म्हणून परके इंग्लेज, पुर्तुगेज आनी फ्रांसेज हांगेली सत्ता सूर्य-चंद्र आससर हिंदुस्तानाचेर चलची हे म्हणणेंत जितलें शाणपण आसं तितलेंच आपणाले आवै-भाशेखातीर धोंस जातलो म्हणून परक्यांले भाशेक लागीं करपांत आसं. भावांकडेन झगडचें पड्डा म्हणून हे बाटके आपणाल्या घरा-दाराचें आनी भाटा-बेंसाचें हक सोड्डून दितीत व्हंय ?

‡ प्राकृत भाषा म्हणोनी । अव्हेर न करावा पंडितजनीं । जैशीं कृष्णा वेणीचीं तिरें दोन्ही । परी उदक जाण एकची ॥ संस्कृत इक्षुरस अपार । त्याची प्राकृत हे साखर ।—श्रीधर.

* रामाचें रचिलें चरित्र मुनिनें वाल्मीकिनें संस्कृतीं । नाहीं हानि कदापि अन्य कविंहीं तें वर्णितां प्राकृतीं । मुक्तांचा रचिलाचि हार वहिला जो रेशिमाच्या गुणें । तो कार्पासगुणेंकरून करितां काय प्रभेला उणें ? । पीतां गोक्षीर कार्तस्वरमणिचषकें देतसे जेविं गोडी । सारङ्गाला पलाशद्रुमदलपुटकें सेवितां ते न सोडी । —मोरोपंत.

कोंकणी भाशेचें जैत—

५

परिशिष्टां :

(अ) 'मराठी भाषेचा आद्य व्याकरणकार.'
(ब) क्रि. स. १६७८ त छापिल्लो पैलो कोंकणी लेख.
(क) 'हिंदुस्तानांत मुद्रणकलेचा प्रवेश.'
(ड) 'कोंकणी व मराठी.'

—शणै गोंयबाब.

परिशिष्ट "अ."

'मराठी भाषेचा आद्य व्याकरणकार.'

'मराठी भाषेच्या आद्य व्याकरणकाराचा मान फादर स्टिफन्स यासच देणें रास्त होय; कारण, त्यानें मराठी भाषेचें व्याकरण केलें व तें त्याच्या मरणानंतर इ.स. १६४०त छापिलें गेलें' असें 'विविधज्ञानविस्तारा'च्या १९१७ तील जुलै महिन्याच्या अंकांत २८९ पृष्ठावर रा. 'भारद्वाज' यांनीं म्हटलें आहे. सदर्हु व्याकरणाची प्रशंसा केलेला एक इंग्रजी उताराही त्यांनीं तेथें दिला आहे. तो वाचून पाहतां, मि. साल्दान्ज यांनीं मंगळूर येथें १९०७ सालीं प्रसिद्ध केलेल्या क्रिस्तांव पुराणांतील तो आहे असें समजलें. मि. साल्दान्ज यांनीं त्या पुराणाला स्टिफन्स कवीचें लहानसें चरित्र जोडलें आहे. त्यांत कवीच्या उपलब्ध असलेल्या एकंदर लेखांची व ग्रंथांची यादी दिली आहे. ह्या यादींतील चवथ्या सदरांत वरील व्याकरणाची माहिती देतांना मि. साल्दान्ज यांनीं सदराचा मथाळा A Grammar of the Konkani Language (कोंकणी भाषेचें व्याकरण) असा स्पष्ट घातला आहे.* असें असून रा. 'भारद्वाज' यांनीं तें व्याकरण मराठी भाषेचें असल्याबद्दल मुद्दाम आपला गैरसमज करून कां घेतला तें समजत नाहीं.

खुद्द ग्रंथकारानें त्या व्याकरणाला 'मराठी भाषेचें व्याकरण' असें नांव दिलेलें नाहीं. ग्रंथकाराला मराठी भाषा चांगली येत होती असें त्याच्या क्रिस्तांव पुराणावरून दिसतें व 'मराठी' हा शब्दही त्याच्या पूर्ण परिचयाचा होता हें त्याच पुराणाच्या प्रस्तावनेंत व पहिल्या अध्यायाच्या १२१–१२५ ओव्यांत त्यानें तो शब्द वापरला आहे ह्यावरून सिद्ध होतें. पुराणाच्या शेवटच्या अध्यायांत, 'येतुकेयाचें ससार वेंचुनु। काढिली टिका गांठुनु। भासा **मराठी** मिसळुनु। केला ग्रंथु। ११८।' असें ग्रंथकार म्हणतो. ह्यावरून, त्यानें केलेलें व्याकरण मराठीचेंच असतें तर अस्सल नांव सोडून देऊन भलतेंच नांव देण्याला त्याला काय कारण झालें हा प्रश्न उद्भवतो. परंतु असा प्रश्न उद्भवूं देण्याची मुळींच जरुरी नाहीं. ग्रंथकारानें आपण रचतों तें व्याकरण कोंकणी भाषेचेंच ह्या पक्क्या समजुतीनें तें रचलें आहे व त्याला 'मराठी भाषेचें व्याकरण' असें नांव न देतां Arte da Lingoa Canarin (कानारी भाषेची विद्या) हें नांव दिलें आहे.† येथें कानारी ह्या शब्दावरून तें व्याकरण कानडी भाषेचें आहे असें मात्र कोणी समजूं नये. सोळा, सतरा व अठराव्या शतकांतील पुर्तुगेज व इतर युरोपियन ग्रंथकार कोंकणांतील लोकांना कानारी असें म्हणत असत व त्यांच्या भाषेला **कानारी, ब्राह्मणी** किंवा **ब्राह्मणी कानारी** असें म्हणत असत. अझूनही पुर्तुगेज लोक गोमंतकांतील क्रिस्तांवांना कानारी हा शब्द लावतात. कोंकणी लोकांना व त्यांच्या भाषेला हा शब्द लावण्याचें कारण पुर्तुगेज लोकांना हिंदुस्तानची भूवर्णनात्मक माहिती नव्हती असें नव्हे; तर, ते हिंदुस्तानांत पोंचले तेव्हां दाभोळपासून सदाशिवगडपर्यंतची कोंकणपट्टी विजापूरच्या अदिलशाही अमलाखालीं असून कर्णाटकाचा बराच मोठा भाग त्या अमलांत समाविष्ट होता;

---

* The Christian Puranna, Biographical Note, p. 37.
† Grammatica da Lingua Concani, Nova Goa 1857, p. 1.

एवढ्यावरूनच, सगळ्या अदिलशाही मुलुखाला व तेथील प्रजेला त्यांनीं कानारी म्हणजे कर्णाटकी हें नांव लावलें व तेंच दोन तीन शतकेंपर्यंत कायम राहिलें. सोळाव्या शतकाच्या पूर्वार्धांतील सुप्रसिद्ध पुर्तुगेज इतिहासकार जुवांव द बार्रुस ह्या हिंदुस्तानच्या पश्चिम किनाऱ्याचें वर्णन करितांना एके ठिकाणीं म्हणतो, 'कोंकणांतील लोकांना तेथील लोक कोंकणी असें म्हणतात; तथापि आमचे लोक त्यांना कानारी असें म्हणतात.'‡ ह्यावरून, राज्यकर्त्या पुर्तुगेज लोकांच्या रूढीस अनुसरून त्यांच्या आश्रयास असलेल्या इंग्रज पाद्री स्टिफन्सनें आपल्या कोंकणी व्याकरणाला 'कानारी भाषेची विद्या' असें नांव दिलें तर त्यांत नवल नाहीं.

वरील व्याकरणाची पहिली आवृत्ति गोमंतकांत रायतूर (पुर्तुगेज लोकांनीं अपभ्रष्ट केलेलें रूप राशोल) येथें १६४० त निघाली. ती छापण्यापूर्वी, क्रिस्तांव धर्माविरुद्ध त्यांत कसलाच मजकूर नसल्याबद्दल इंकिजिसांवाच्या सभेनें आपली खात्री करून घेऊन तें प्रसिद्ध करण्यास कांहीं मान्यतापत्रें दिलीं आहेत; त्यांतील १४–१२–१६३९ च्या पत्रांत त्या व्याकरणाला Arte da Grammatica em Lingua Canarin Bramana (ब्राह्मणी कानारी भाषेच्या व्याकरणाची विद्या) असें म्हटलें आहे.† ग्रंथकारानें हें व्याकरण पुर्तुगेज भाषेंत लिहिलें आहे व मि. साल्दान्ज यांनीं केलेल्या प्रशंसेला तें सर्वथा पात्र आहे. पुर्तुगेज भाषा जाणणाऱ्या प्रत्येक कोंकणी गृहस्थानें तें अवश्य वाचावें. कोंकणी ही माझी मायभाषा असल्यामुळें मीं तर ह्या व्याकरणाचें भक्तिपूर्वक अध्ययन केलें आहे; आणि हिंदुस्तानांतील इतर कोणत्याही देशी भाषेला न मिळालेला व्याकरणग्रंथाचा **पहिला** मान पाद्री थॉमस स्टिफन्स ह्या इंग्रज जेजुइत कवीनें आमच्या मायभाषेला जोडून दिला म्हणून त्याच्याविषयीं माझ्या मनांत अत्यंत कृतज्ञता वसत आहे.

'हल्लीं या व्याकरणाच्या दोनच प्रति शिल्लक आहेत' असें रा. 'भारद्वाज' म्हणतात. परंतु तें खरें नव्हे. मि. साल्दान्ज यांनीं दिलेल्या माहितीप्रमाणें ह्या दोन प्रति म्हणजे **पहिल्या आवृत्तीच्याच** होत. ¶ ह्या व्याकरणाची दुसरी आवृत्ति, गोमंतकांत, पणजी येथें, १८५७ सालीं, पुर्तुगेज सरकारचे त्यावेळचे विद्वान् चिटणीस, प्रख्यात इतिहास-संशोधक व कोंकणी भाषेचे उद्धारक, मरहुम सिन्जोर कुन्ज रिव्हार यांनीं प्रसिद्ध केली; आणि माझ्या मतें गोमंतकांतील प्रत्येक विद्याभिलाषी गृहस्थाच्या संग्रहास ह्या व्याकरणाची निदान एक तरी प्रत असल्यावांचून राहणार नाहीं.

---

‡ 'A todo o maritimo que contamos até a serra Gate (घांट), que vai ao longo da costa, com que elle faz huma comprida e estreita faixa de terra, chamam elles Concan (कोंकण), e aos povos propriamente Conquenijs (कोंकेणी), posto que os nossos lhe chamam Canarijs (कानारी).' Da Asia, Lisboa 1777, Decada 1, parte 2, livro 9, capitulo 1, pp. 295-6.

† Grammatica da Lingua Concani, p. 1.

¶ The Christian Puranna, Biographical Note, p. 37.

वर दिलेल्या माहितीवरून पाद्री थॉमस स्टिफन्स हा मराठीचा आद्य व्याकरणकार नसून **कोंकणीचा आद्य व्याकरणकार** आहे हें सिद्ध होतें.

आतां मराठीचा आद्य व्याकरणकार कोण ह्या विषयीं विचार करूं. अनेकभाषा-कोविद डॉ. ग्रियर्सन ह्यांच्या Linguistic Survey of India ह्या सर्वमान्य ग्रंथावरून ह्या प्रश्नाचा निकाल लागतो. ह्या ग्रंथाच्या सातव्या खंडांत मराठी भाषेचीं व्याकरणें व वाचनपुस्तकें यांची यादी दिली आहे. त्यांत सर्वांच्या शिरोभागीं Grammatica Marasta, a mais vulgar que se pratica nos reinos de Nizamxa e Idalxa (निजामशाही व अदिलशाही ह्या राज्यांतील बहुजनांच्या वहिवाटींत असलेल्या मराठीचें व्याकरण) ह्या पुस्तकाचें नांव दिलें आहे. १७७८ सालीं ह्याची पहिली आवृत्ति निघाली व १८२५ सालीं पुर्तुगालची राजधानी लिज्बोव एथें दुसरी आवृत्ति निघाली.|| परंतु हें रचणाराचें नांव प्रसिद्ध नाहीं. पुस्तकाची भाषा पुर्तुगेज आहे ह्यावरून रचणारा बहुधा पुर्तुगेज गृहस्थ असावा असें अनुमान करण्यास हरकत नाहीं. विशेष माहिती सप्रमाण पुढें येईपर्यंत ह्याच गृहस्थाला मराठीचा आद्य व्याकरणकार म्हणावें लागतें.*

|| Linguistic Survey of India, Calcutta 1905, Vol. 7, Introduction, p. 18.

* नवयुग, मुंबै, नोवेंब्र १९१७, वर्स ५, आंक १, पा. ७७-७९.

परिशिष्ट "ब"

क्रि. स. १६७८ त छापिल्लो पैलो कोंकणी लेख.

स्वस्ति श्रीशालिवाहन शक १५९७ राक्षस स(सं)वत्सर चैत्र बहुळ १० कोची राजपाटंणीं बैसिके रंगभट्ट तथा विनायक पंडित आपूभट्ट तेग वैद्य तानिं कोचिचा(च्या) कुमदोर आंड्रिकि फ्रांड्रे* त्याचा(च्या) निरोपान ह्या मलबार देशा(शां)तु आशिले(ल्ले) ओषधमात्र वृक्ष वालि झाडखंड ओळखतेल्या मनुष्या(ष्यां)क मुसारो देवूनु ते ते गांवांतु पेट्टवून तिं तिं वोखद(दां) आणवून त्यां त्या झाडांचें फल फूल पान बी(बी)ज समस्त त्या त्या रुतुकाळावरि स(सं)पादून तिं तीं चितारिली(लीं). त्या उपरांत आमि आमगेल्या वैद्यग्रंथाचा(च्या) निघंटा प्रमाणिं त्यां त्या ओषधाचे गुण वा अनुभवान जो जो गुण आमका(कां) कळेलो तो वा त्यां आ(ओ)खदांचीं नावं(वां) पळेउनु आजि दा(दो)नि वर्ष(र्सां) सकाळि(ळिं) सा(सां)जे आमिं लागि रावूनु हा(हो) लिव्रु स(सं)पादून दिला तें लटिक अशि म्हणुंचाक नज अशि म्हणु आमि आमंची निसाणि कर्णु दिली. ते(तें) सत्य म्हणु मानुचें जाइद म्हणु नागर बरपान ह(हें) बरवूनु दिलां. श्रीः

रंगभट्ट. विनायक प(पं)डित. आपुचे ओप.†

* Henricus van Rheede.

† Hortus Indicus Malabaricus adornatus per Henricum van Rheede, van Draakenstein, Anno cIↃ IↃc Lxxviii (1678).

परिशिष्ट "क"

हिंदुस्तानांत मुद्रणकलेचा प्रवेश.

'नवयुगा'च्या दुसऱ्या वर्षाच्या आठव्या अंकांत रा. ब. दत्तात्रय बळवंत पारसनीस ह्यांनीं 'मराठी मुद्रणकलेचा संशोधक कोण?' ह्या विषयावरील लेखांत, इ. स. १६७८ सालीं छापिलेला 'पहिला मराठी लेख' दिलेला आहे. तो वाचून पाहतां, त्यावर मराठी भाषेचा शिक्का मारणें चुकीचें व अन्यायाचें आहे, असें वाटतें. लेखांतील कांहीं थोडे शब्द वगळले असतां एकंदर भाषासरणी कोंकणी आहे हें उघड दिसतें. असें असून कोंकणीलाच मराठी असे म्हणावयाचें असेल तर नाइलाज आहे.

माझे देशबंधु, प्रसिद्ध पौरस्त्य पंडित व नाणकशास्त्रज्ञ प. बा. डॉक्टर जुजे जर्सन द कुन्ज ह्यांनीं १८८१ सालीं 'कोंकणी भाषा आणि वाङ्मय' (The Konkani Language and Literature) ह्या विषयावर एक उत्कृष्ट निबंध लिहिला आहे. त्यांत ४३ व्या पृष्ठावर A परिशिष्टांत, रोजच्या व्यवहारांतील कोंकणी भाषेचा नमुना दाखविण्यासाठीं वरील लेख दिला आहे.* ह्यावरून तो लेख अस्सल कोंकणी असल्याबद्दल पस्तीस वर्षांमागेंच सिद्ध झालें आहे, असें म्हणण्यास हरकत नाहीं.

'मलबारांतील हिंदी बागाईत' (Hortus Indicus Malabaricus) ह्या नांवाच्या ज्या पुस्तकांत वरील लेख छापिला आहे त्या पुस्तकांत आरंभीं त्या लेखाचा लॅटिन तर्जुमा असून त्याच्याखालीं पुढील मजकूर आहे :—

Traductum ex *lingua Bramanum* per subscriptum Vinaique Pandito in linguam Lusitanicam & ex lingua Lusitanica in Latinam per me Christianum Herman de Donep, Secretarium civilem civitatis Cochinensis.

ह्याचा अर्थः—खालीं सही केलेल्या विनायक पंडिताकडून (वरील लेखाचा) **ब्राह्मणी भाषेंतून** पुर्तुगेज भाषेंत तर्जुमा केला गेला व मी ख्रिस्तियन हेरमन दे दोनेप, कोची शहरांतील मुलकी खात्याचा चिटणीस याजकडून पुर्तुगेज भाषेंतून लॅटिन भाषेंत तर्जुमा केला गेला.

ह्या उताऱ्यांतील **ब्राह्मणी भाषा** हा प्रयोग लक्षांत ठेवण्यासारखा आहे. सोळा, सतरा व अठराव्या शतकांत पुर्तुगेज व इतर युरोपियन ग्रंथकार कोंकणी भाषेला ब्राह्मणी भाषा ह्याच नांवानें बहुधा ओळखत असत. प्रसिद्ध पुर्तुगेज इतिहाससंशोधक कुन्ज रिव्हार हे आपल्या कोंकणी भाषेच्या ऐतिहासिक निबंधांत म्हणतात, 'सोळा व सतराव्या शतकांत ज्या पुर्तुगेज धर्मोपदेशकांनीं कोंकणी भाषा उर्जित दशेला आणली ते तिला सामान्यपणें ब्राह्मणी किंवा कानारी भाषा असें म्हणत असत. हिंदु लोकांत ब्राह्मणांनाच लिहिणें वाचणें येत असे; म्हणून त्यांच्यावरून ब्राह्मणी भाषा हा प्रयोग व्यवहारांत आला हें उघड आहे. आतां, कानारी भाषा हा प्रयोग उत्पन्न होण्याचें कारण, कोंकणप्रांत

---

* परिशिष्ट ब पळयात.

कर्णाटकाच्या हद्दीबाहेर असला तरी, पुर्तुगेज लोक कोंकणांतील रहिवाश्यांना कानारी असें म्हणत असत ; ह्यावरून त्यांच्या भाषेला ते कानारी भाषा असें म्हणूं लागले. *

इंग्रज जेजुइत कवि थॉमस स्टिफन्स ह्यानें गोमंतकांतील रायतूरच्या पाठशाळेंत असतांना, इ. स. १६१४ त बायबलाचें ओंवीबद्ध मराठी भाषांतर केलें. हें भाषांतर गोमंतकांत 'क्रिस्तांव पुराण' ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहे. पुराणाच्या प्रस्तावनेंत कवि म्हणतो, 'हें सर्व मराठिये भासेन लिहिलें आहे...पण सुध मराठी मधिमा लोकासि नकळे देखुनु, ह्या पुराणाचा फळु बहुतां जनांसि सफळु होउंसि, काय केलें, मागिल्यां कवेस्वरांचीं बहुतेकें अवघडें उतरें सांडुनु सांपुचेयां कवेस्वरांचिये रितुप्रमाणें आणियेकें सोंपीं **ब्राह्मणांचे भासेचीं** उतरें ठाईं ठाईं मिसरित करुनु कवित्व सोंपें केलें.'† ह्या उताऱ्यावरून **मराठी भाषेपासून ब्राह्मणांची भाषा वेगळी** असा कवीचा अभिप्राय उघड दिसतो. ही ब्राह्मणांची भाषा म्हणजे दुसरी तिसरी कोणतीच नसून गोमंतकांतील ब्राह्मणांची अर्थात् गौड ब्राह्मणांची भाषा जी कोंकणी तीच होय. गोमंतकांत प्रचारांत असलेल्या कोंकणी भाषेंतील शब्द आपल्या पुराणांत मिसळले असतां तें लोकांस सुगम होईल असा कवीचा हेतु दिसतो ; व तो पूर्णपणें सिद्धीसही गेला आहे ह्यांत संशय नाहीं. आज गोमंतक, कारवार, मंगळूर इत्यादि प्रांतांतील क्रिस्तांव लोकांना मराठीचा गंधही नसतां वरील पुराणाचा अर्थ बराच लागतो ; ह्याचें कारण त्यांत ब्राह्मणी म्हणजे कोंकणी भाषेंतील शब्दांची रेलचेल आहे, हेंच होय.

ह्या सर्व विवेचनावरून 'मलबारांतील हिंदी बागाइतां'त १६७८ सालीं छापिलेला देवनागरी लेख मराठी नसून ब्राह्मणी उर्फ कोंकणी आहे हें संशोधकांस सांगणें नकोच.

कोचीचा डच सुभेदार हेनरीकूस फान ऱ्हीड (आंद्रिकि फ्रांड्र) ह्याच्या आज्ञेवरून रंगभट्ट, विनायक पंडित व आपुभट्ट ह्या तीन वैद्यांनीं इ. स. १६७५ सालीं, 'मलबारांतील हिंदी बागाईत' हा ग्रंथ संपादून दिला ह्याविषयीं सदहू लेख हें एक सर्टिफिकेट आहे. आतां हे तिघे वैद्य कोण व कोठले ? ह्या संबंधानें एथें थोडासा विचार केला असतां अस्थानीं होणार नाहीं असें वाटतें. सर्टिफिकेटांतील भाषा कोंकणी आहे, ह्यावरून तें लिहिणारे वैद्यराज दक्षिणेंतील गौड ब्राह्मण आहेत, ह्यांत मुळींच शंका नाहीं. कोचींतील द्रविडांना कोंकणी भाषा येत नाहीं. गोमंतकांतील द्रविडांचीही तीच स्थिति आहे. ते तिला आपली मायभाषा असें समजत नाहींत. त्यांना परप्रांतांतून गोमंतकांत येऊन स्थाईक झाल्यावर बराच काळ लोटला असेल. परंतु कोंकणी भाषेच्या खास मन्दिरांत राहून अझून ती त्यांना शुद्ध बोलतां येत नाहीं. यदाकदाचित् त्यांनीं ती बोलण्याचा यत्न केलाच, तर ब्राह्मणेतरांप्रमाणें 'वैतलें,' 'येयलें' इत्यादि त्यांचे शब्दप्रयोग ऐकून हसूं येतें. तेव्हां द्रविडांकडून कोंकणी भाषेची अपेक्षा करणें व्यर्थ आहे. दुसरी एक

* Ensaio Historico da Lingua Concani, Nova Goa 1858, C. 3, page 40.

† The Christian Puranna, Author's Preface, p. 93.

गोष्ट लक्षांत ठेवण्यासारखी आहे ती ही कीं, सर्टिफिकेट लिहिणाऱ्या तिघां वैद्यांपैकीं विनायक पंडिताला पुर्तुगेज भाषा चांगली येत होती; त्यानें त्या सर्टिफिकेटाचा पुर्तुगेज भाषेंत तर्जुमा करून दिला. ह्यावरून अडीचशें वर्षांमागच्या सोंवळ्या काळांतही म्लेंच्छ भाषेचा विटाळ न मानण्याएवढा उदारपणा गौड ब्राह्मणांमध्यें होता ह्याबद्दल कौतुक वाटतें. गोमंतकांतील द्रविडांची गोष्ट पाहिली तर ह्या ओंवळया विसाव्या शतकांतही पुर्तुगेज भाषेला शिवणें त्यांच्या जिवावर येतें व तिच्यापासून ते अलिप्त राहतात.

सर्टिफिकेट लिहिणारे तिघेही वैद्य गौड तर खरेच; परंतु त्यांच्या भाषेच्या मोडणीवरून ते गोमंतकस्थ वैष्णव ब्राह्मण असावे असें वाटतें. सोळाव्या शतकांत पुर्तुगेज लोकांनीं गोमंतकांत धर्मच्छळ मांडिला त्या वेळीं तेथील बरीच मंडळी पहिल्यानें मलबारांतील कालिकोट शहरीं गेली, व तेथून मग कोची व इतर ठिकाणीं जाऊन स्थाईक झाली. फ्रेंच प्रवासी फ्रांसिस्क पिरार्द हा १६०१ वर्षाच्या सुमारास हिंदुस्तानांत आला होता. तो आपल्या प्रवासवृत्तांत एके ठिकाणीं म्हणतो 'मी पुष्कळ वेळां कालिकोटच्या ब्राह्मणांना बोलतांना ऐकिलें; ते म्हणतात कीं, गोमंतक बेट आमचें होतें; म्हणून, तें घेणारे पुर्तुगेज लोक हे आमचे कट्टे शत्रु होत. ह्या ब्राह्मणांपैकीं जे तेजस्वी असून ज्यांच्या आंगांत स्वाभिमान आहे त्यांना पुर्तुगेज लोकांची सत्ता चालते त्या ठिकाणीं राहणें आवडत नाहीं. कारण, पुर्तुगेज लोक त्यांना वाईट रीतीनें वागवितात व तुच्छ मानितात. ह्यासाठींच त्यांच्यापैकीं पुष्कळ लोक कालिकोट येथें रहावयास गेले व तेथें ते सांप्रत विशेष सुरक्षित व स्वतंत्र आहेत.'*

धर्मच्छळाची आठवण ताजी असेपर्यंत गोमंतकांतून निघालेले ब्राह्मण पुर्तुगेज लोकांचा तिरस्कार करीत असत हें स्वाभाविक आहे. परंतु कालगतीनें त्यांची तिरस्कारबुद्धि नष्ट होऊन ते कोचीस जाऊन राहिल्यावर त्यांचा व पुर्तुगेजांचा सलोखा झाला असावा असें दिसतें. कारण, कोचींतील पुर्तुगेज वसाहतीचें पुढें पुढें ह्याच ब्राह्मणांशीं मोठें व्यापारी दळणवळण सुरू झालें, व १६६३ त डच लोकांनीं ती वसाहत बळकावल्यावर ते ब्राह्मण डच लोकांशीं व्यापार करूं लागले,¶ असें कोची एथील डच पाद्री जाकोबुस कान्तेर फिशर ह्यानें १७२० च्या सुमारास लिहिलेल्या एका ग्रंथावरून समजतें. हा ग्रंथकार त्या ब्राह्मणांचें वर्णन करितांना म्हणतो, 'त्यांच्यांत स्मार्त व वैष्णव असे दोन भेद आहेत... ब्राह्मणांनीं व्यापारधंदा किंवा नोकरी करितां कामा नये; परंतु व्यापारधंद्याविषयींचा निर्बंध त्यांच्याकडून पूर्णपणें पाळला जात नाहीं. त्यांच्यापैकीं बरेच लोक वैदिकी करितात व त्यांना राजेलोकांचा आश्रय आहे; तसेंच कांहीं पंडित किंवा वैद्यराज आहेत.'‡

---

* Viagem de Francisco Pyrard de Laval, Nova Goa 1858, parte 2, c. 2, p. 32.

¶ Letters from Malabar by Jacobus Canter Visscher, Madras 1862, letter No. 22, p. 132.

‡ Letters from Malabar, pp. 132, 135.

आज 'कोचीमध्यें जी लोकसंख्या आहे, तींत गौडसारस्वत किंवा कोंकणी लोक म्हणून ज्यांस म्हणतात, त्यांचा भरणा विशेष आहे,' असें केरळकोकिळकार म्हणतात.¶ परंतु १८९.८ सालीं त्रावणकोर व कोचीचे रेसिडेंट नामदार रीससाहेब ह्यांनीं केलेल्या एका भाषणावरुन कोची एथें स्थाईक झालेले गोमंतकस्थ ब्राह्मण **कोंकणी ब्राह्मण** ह्या नांवानें तेथें **अधिक परिचित** आहेत असें दिसतें.|| ईश्वरी संकेतानें गोमंतक सोडून वनवासास लागलेले आमचे देशबंधु केवळ स्वाभिमानाच्या व हिंमतीच्या जोरावर पुढें आले व आज कोचीच्या राज्यांत मानमान्यतेंत ते बरेच वर चढले आहेत, हें ऐकून आम्हा गोमंतकस्थांना आनंद होतो.

वरील विवेचनावरून, गोमंतकांतील ब्राह्मण मलबारांत केव्हां, कसे व कां पोंचले व तेथें त्यांचा उत्कर्ष कसा झाला इत्यादि प्रश्नांचा उलगडा होतो. असो.

आतां हिंदुस्तानांत मुद्रणकलेचा प्रवेश केव्हां झाला ह्या संबंधानें विचार करूं. हा विचार करितांना, प्रथम पुर्तुगेज लोकांचा इतिहास आपण धुंडाळिला पाहिजे. कारण, युरोपियन संस्कृतीचे तसेच विकृतीचे हिंदुस्तानांतील पहिले अग्रेसर पुर्तुगेज लोकच होत, हें इतिहासप्रसिद्ध आहे.

इ. स. १६९६ सालाच्या सुमारास, पुर्तुगेज जेजुइत पाद्री फ्रांसिस्क दे सौंज ह्यानें 'जेजू क्रिस्तानें जिंकलेली पूर्वदिशा' (Oriente Conquistado a Jesu Christo) ह्या नांवाचा एक मोठा ग्रंथ लिहिला आहे; त्यावरून हिंदुस्तानांत मुद्रण कलेचा प्रवेश केव्हां झाला हें निश्चितपणें समजतें. सदरहू ग्रंथकार म्हणतो कीं, इ. स. १५५६ सालीं सप्टेंबरच्या १३ तारखेस, पुर्तुगालहून आलेलीं चार गलबतें गोमंतकाच्या बंदरांत पोंचलीं; त्यांचा सरनाईक (कापितांव-मोर) दों जुवांव दे मिनेजिस हा होता. गलबतांतून आलेल्या धर्मोपदेशक मंडळींत जुवांव दे बुस्तामान्ति हा छापखानेवाला होता.‡ तसेंच, दुसरे एके ठिकाणीं, सां फ्रांसिस्क शावियेर (सुप्रसिद्ध सेंट झेवियर) लोकांना धर्मोपदेश कसा करीत असे तें वर्णन करितांना हाच ग्रंथकार म्हणतो कीं, लहान मुलांच्या सोईसाठीं शावियेरानें ख्रिस्तीमताचें एक पुस्तक रचिलें होतें; तें गोमंतकांत १५५७ सालीं छापिलें गेलें. §

'ओरिएन्त'कारानें दिलेली वरील माहिती लक्षांत घेऊन, लोटलीचे* विद्वान क्रिस्तांव ब्राह्मण सिञोर जुजे आंतोनिय इज्माएल ग्रासीयस हे मुद्रणकलेविषयीं लिहिलेल्या

¶ केरळकोकिळ, पु.१२,अ.५, पृ.१०१. || केरळकोकिळ, पु.१२,अ.५,पृ.११०.

‡ Oriente Conquistado, tomo 1, conquista 5, div. 2, par. 22.

§ Oriente Conquistado, tomo 1, conq. 1, div. 1, par. 23.

* **लोटली** हा गांव गोमंतकांत साष्ट महालांत आहे; तो विद्वान् ब्राह्मणांविषयीं प्रसिद्ध आहे. गेल्या शतकांतील नामांकित इतिहाससंशोधक फिलिप नेरी शावियेर हा क्रिस्तांव ब्राह्मण तेथेंच जन्मला. इ. स. ७४८ पासून ९७३ पर्यंत सतत सवादोनशें वर्षें महाराष्ट्र, कर्णाटक व इतर देशांना आपल्या सत्तेखालीं वागविणाऱ्या **महाप्रतापी राष्ट्रकूट सम्राटांची जन्मभूमि हीच होय.** (गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, मुंबै १९२८, पैलें खंड, पा. २८–३८).

आपल्या एका सर्वमान्य ग्रंथांत म्हणतात, 'सुधारणेचें मोठें साधन जो छापखाना तो युरोपांतून प्रथम जेजुइत लोकांनीं येथें आणिला..........आणि अविश्रांत संशोधनाचे अंतीं आम्ही म्हणूं शकतों कीं, हिंदुस्तानचा मोठा प्रेषित सां फ्रांसिस्क शावियेर ह्यानें रचलेलें व त्याच्या मरणानंतर पांच वर्षांनीं म्हणजे १५५७ सालीं छापलेलें प्रश्नोत्तररूपी ख्रिस्तीमत हेंच त्या छापखान्यांतून प्रगट झालेलें पहिलें पुस्तक होय.'* पुढें १५६१ त, जुवांव किंकेनिय ह्या मुद्रणकारानें 'परमार्थसार' (Compendio Espiritual) ह्या नांवाचें एक पुस्तक छापिलें. नंतर १५६३ त, सुप्रसिद्ध पुर्तुगेज वैद्यराज गार्सिय द ओर्त ह्याचें *Colloquios dos Simples e Drogas Medicinaes* नांवाचें औषधि वनस्पतीविषयींचें पुस्तक छापिलें गेलें.|| ह्यानंतर उत्तरोत्तर पुष्कळ लहान मोठीं पुस्तकें छापिलीं गेलीं.

'नवयुगा'च्या पहिल्या वर्षाच्या चवथ्या अंकांत, २८७ पृष्ठावर, Giovanni Gonsalvez याचें ख्रिस्तीमत हें पहिलें छापलेलें तामिळ पुस्तक असून त्यानें प्रथम १५७७ सालीं तामिळ अक्षरें पाडलीं, असें म्हटलें आहे. ह्या गृहस्थासंबंधानें 'ओरिएन्त'-कारानें थोडीशी माहिती दिली आहे. तो म्हणतो, 'जुवांव गोंसालव्हिस हा लोहारकामांत व विशेषेंकरून घड्याळें करण्याच्या कामांत प्रवीण होता. तो तीं आश्चर्यकारक कुशलतेनें करीत असे. हिंदुस्तानांत मलबारी अक्षरांच्या आकृति पहिल्यानें त्यानें पाडल्या व त्यांच्या द्वारें पुष्कळ पुस्तकें छापिलीं गेलीं. तो स्पेन देशांतला रहिवासी होता. त्यानें जेजुइत पंथांत २५ वर्षें घालविलीं व शेवटीं गोमंतकांतील सां पावलाच्या पाठशाळेंत तो १५७९ त मरण पावला' § ह्या उताऱ्यांत, गोंसालव्हिसानें **मलबारी** अक्षरांच्या आकृति पाडल्या असें म्हटलें आहे; त्यावरून तीं तामिळ भाषेचींच अक्षरें असतील असें नक्की म्हणवत नाहीं. तामिळ अक्षरांच्या आकृतींविषयीं 'ओरिएन्त' कार दुसरे एके ठिकाणीं म्हणतो, '१५८२ सालीं, गोमंतकांत पाद्री जुवांव द फारीय हा मरण पावला. तामूल भाषेचीं अक्षरें कोरून व ओतून पेरकारीच्या किनाऱ्यावर (Pearl-fishery Coast) मुद्रणकलेचा आरंभ करणारा हा पहिला पुरुष होय.'†

ह्याप्रमाणें, हिंदुस्तानांतील मुद्रणकलेच्या प्रवेशाविषयीं मला मिळाली तेवढी माहिती वाचकांपुढें ठेवली आहे; ती त्यांना ग्राह्य होईल अशी आशा आहे. $

* A Imprensa em Goa nos Seculos 16, 17, 18, Nova Goa 1880, pp. 3, 5.

|| A Imprensa em Goa, p. 7.

§ Oriente Conquistado, tomo 2, conq. 1, div. 2, par. 33.

† Oriente Conquistado, tomo 2, conq. 1, div. 2, par. 69.

$ नवयुग, मुंबै, आगोस्त १९१६, वर्स ३, आंक १०, पान. ७६८--७७२.

परिशिष्ट "ड"

कोंकणी व मराठी.

'विविधज्ञानविस्तारा'च्या जुलै १९२६ च्या अंकांत २८९-३०१ पृष्ठांवर रा. रा. विठ्ठल रामजी शिंदे, बी.ए., ह्यांचा 'कोंकणी व मराठी' हा लेख प्रसिद्ध झाला आहे. त्यांत, कोंकणी भाषा मराठीहून भिन्न व स्वतंत्र नाहीं, हें दाखविण्याचा प्रयत्न केला आहे. असें करतांना, हजार बाराशें वर्षांपूर्वी ती भाषा कोंकणांत प्रचारांत असणें संभवनीय नाहीं; ती भाषा कोंकणांत प्रांतिक अथवा स्थानिक भाषा नसून **उपरी आणि जातीय भाषा** आहे; ती तेथें फार तर हजार बाराशें वर्षांपूर्वी गेलेल्या **उपऱ्या लोकांची** आहे; हे उपरे लोक म्हणजे 'नवीन कदंब' वंशाचा संस्थापक पहिला मयूरवर्मा ह्यानें इ.स.६।७व्या शतकांत आणलेले ब्राह्मण असावेत व **ते काठेवाडांतले सारस्वत** असावेत; इत्यादि मुद्दे उपस्थित केले आहेत. परंतु हे बहुतेक मुद्दे **अनुमानांच्या** व **गृहीतांच्या** पायावर उभारलेले असल्यामुळें अगदींच डळमळीत झाले आहेत हें पुढील विवेचनावरून स्पष्ट होईल.

रा. शिंदे आपल्या लेखाच्या पांचव्या कलमांत म्हणतात, 'कोंकणांतच ही भाषा आढळते एवढ्याच आकुंचित अर्थानें ती भाषा हल्लीं प्रांतिक गणली जात आहे. पण मूळांत ही भाषा कोंकणी नव्हती. म्हणजे कोंकण प्रांताशीं हिचा पूर्वापर संबंध नाहीं. हजार बाराशें वर्षांपूर्वी ही भाषा कोंकणांत प्रचारांत असणें संभवनीय नाहीं. त्या वेळीं हा सारा किनारा कानडीनें हस्तगत केला होता, हें इतिहासावरून व उपलब्ध शिलालेख व ताम्रपटांवरून दिसतें ...... केवळ मध्ययुगीन संस्कृति जरी विचारांत घेतल्या, तरी ठाण्यापासून खालीं गोकर्णापर्यंत ...... कानडीचें साम्राज्य होतें.' आतां हें विधान कितपत खरें आहे तें पाहूं.

बाराशें वर्षांपूर्वी म्हणजे सुमारें आठव्या शतकांत कोंकणांत राष्ट्रकूटांचे मांडलीक शिलाहार ह्यांचा अम्मल चालू होता. शिलाहारांचा मूळपुरुष शणफुल्ल ह्यानें इ.स.७६५च्या सुमारास राष्ट्रकूट राजा कृष्णराज याजकडून समुद्रतीर आणि सह्याद्रि यांच्यामधील देश म्हणजे कोंकण जोडलें.* त्याचे **वंशज दक्षिण कोंकणांतील शिलाहार** ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहेत. ह्या वंशांतील शेवटचा पुरुष रट्टराज ह्याचा शके ९३० (इ. स. १००८) वर्षांचा एकच ताम्रपट उपलब्ध आहे. तो **संस्कृतांत** आहे. कानडींत नाहीं.‡ ह्यावरून दक्षिण शिलाहारांच्या दरबारांत कानडी भाषा चालत होती असें म्हणण्यास आधार नाहीं.

---

* Early Hist. of the Dek., Bambay 1884, p. 93 & note 3.

‡ रट्टराज शिलाहाराचा इ. स. १०१० चा दुसरा एक ताम्रपट १९२८ च्या जुनांत प्रसिद्ध झाला आहे. तोही **संस्कृतांत** आहे. (The Indian Historical Quarterly, Calcutta, vol. 4, No. 2, pp. 203-20).

शणफुल्लाच्या वंशजांचा अम्मल कोंकणांत चालू असतानाच, शिलाहार पहिला कपर्दि ह्यानें शके ७३५ च्या (इ. स. ८१३) किंचित् अगोदर, सांप्रतच्या ठाणें व कुलाबा जिल्ह्यांत राष्ट्रकूटांचा मांडलीक ह्या नात्यानें आपला अम्मल चालू केला.* ह्याचे वंशज **उत्तर कोंकणांतील शिलाहार** ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहेत. ह्या शिलाहारांचा अम्मल सुमारें तेराव्या शतकाच्या मध्यापर्यंत टिकला. मुंबईजवळच्या साष्टी बेटांतील लेण्यांत ह्यांच्या अमदानींतील जे तीन लेख आहेत ते, व त्यांचे इतर शिलालेख व ताम्रपट **संस्कृतांत** कोरलेले आहेत. ह्यावरून त्यांच्याही दरबारांत कानडी भाषा चालत होती असें म्हणतां येत नाहीं.

नवव्या शतकांत, खानापुर तालुक्यांतील हळसीच्या कदंब राजांनीं दक्षिण शिलाहारांकडून गोमंतकाचा कांहीं भाग बळकावून चांदर (चंद्रपुर) ही आपली राजधानी केली व पुढें अकराव्या शतकाच्या पहिल्या चरणांत त्यांनीं सर्व दक्षिण कोंकण हस्तगत करून तेथें आपला पूर्ण अम्मल बसविला. हा अम्मल सुमारें चौदाव्या शतकाच्या मध्यापर्यंत चालत होता.¶ ह्यांच्या अमदानींतील जे शिलालेख व ताम्रपट उपलब्ध आहेत ते **बरेचसे कानडींत** व **थोडे संस्कृतांत** आहेत.

तेराव्या शतकांत कोंकणांत देवगिरीच्या यादवांचा अम्मल सुरू होऊन इ. स. १३१८ त त्याची समाप्ति झाली. यादवांचीं शासनें **कांहीं संस्कृतांत व कांहीं कानडींत** आहेत.

कदंब व यादव यांचे कानडी लेख बहुधा कर्णाटकांत आढळतात. त्यांचे कोंकणांतील बहुतेक लेख **संस्कृतांत** लिहिलेले आहेत.

ह्या विवेचनावरून आठव्या शतकाच्या आरंभापासून तेराव्या शतकाच्या अखेरीच्या पर्यंत सहाशें वर्षांच्या काळांत केव्हांही, कोंकण किनाऱ्यावर कानडीचें साम्राज्य होतें असें म्हणण्यास ताम्रपट व शिलालेख तयार नाहींत, हें उघड दिसतें. दुसरें, दरबारांतील भाषा संस्कृत, कानडी किंवा दुसरी कोणतीही असली, तरी तेवढ्यावरून लोकांच्या बोलण्यांतील भाषाही तीच असली पाहिजे असें म्हणण्यांत अर्थ नाहीं. महाराष्ट्रावर आज सुमारें १०८ वर्षें इंग्रजांचा अम्मल असून तेथील दरबारी भाषा इंग्रजी आहे, व प्रस्तुत तिचेंच साम्राज्य जिकडे तिकडे चालत आहे. परंतु तेवढ्यावरून पुढल्या हजार बाराशें वर्षांनंतरचा कोणीही संशोधक म्हणूं लागेल कीं, १९ व्या शतकांत महाराष्ट्रांत मराठी भाषा प्रचारांत असणें संभवनीय नाहीं, तर तें योग्य होणार नाहीं. ह्याच न्यायानें, रा. शिंद्यांच्या म्हणण्याप्रमाणें, हजार बाराशें वर्षांपूर्वी सारा कोंकणकिनारा कानडीनें हस्तगत केला होता असें जरी क्षणभर गृहीत धरिलें, तरी तेथें तद्देशीय लोकांची मायभाषा जी **कोंकणी** ती प्रचारांत नव्हती असें म्हणणें वाजवी होणार नाहीं.

पांचव्या कलमाच्या शेवटीं रा. शिंदे म्हणतात, 'मौर्य, कदंब, चालुक्य इत्यादि उत्तरेकडील राजवटयांचा पसारा इ. स. पूर्वी निदान २०० वर्षांपासून पुढें ह्या (कोंकण)

* Ind. Ant., vol. 9, p. 39.

¶ गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पैलें खंड, पा. ४०-४१, ८८.

किनाऱ्यावर होऊं लागला. तोंपर्यंत द्राविडी भाषांच्या साम्राज्याच्या केंसालाही धक्का नव्हता; व पुढेंही कित्येक शतकें राजकीय साम्राज्य ढांसळलें तरी भाषाविषयक द्राविडच अम्मल जनतेमध्यें चालू होता. थोडक्यांत सांगावयाचें म्हणजे **कोंकणी ही कोंकणांत प्रांतिक अथवा स्थानिक भाषा नसून उपरी आणि जातीय भाषा आहे हें सिद्ध होतें.'** ह्या विधानांतील तात्पर्य एवढेंच कीं, सुमारें २१२६ वर्षांपूर्वी व त्यानंतर कित्येक शतकें कोंकणकिनाऱ्यावर द्राविड भाषा चालत होती; म्हणून कोंकणी ही तेथील स्थानिक भाषा नसून **आगन्तुक आलेली परकी भाषा** आहे. परंतु हें विधान जेवढें कोंकणकिनाऱ्याला लागू आहे, तेवढेंच महाराष्ट्रालाही लागू आहे. महाराष्ट्रांत तरी मूळचे आर्य लोक व त्यांची आर्यभाषा कोठें होती? कोंकणी भाषा ही जर कोंकणांत उपरी म्हणावयाची, तर **मराठी भाषा ही महाराष्ट्रांत उपरी कां म्हणूं नये,** ह्याचें कारण रा. शिंदे सांगूं शकतील काय?

कोंकणी ही कोंकणांत उपरी भाषा आहे हें दाखविण्याकरितां रा. शिंदे सातव्या कलमांत आणखी सांगतात कीं, 'तिचा संबंध उत्तरेकडील कोणत्या तरी प्राकृताशीं पोंचतो; आणि विशेषेंकरून तिच्यांत कांहीं फार जुनीं संस्कृत रूपें मराठीहूनही जास्त आढळतात.' ह्या विचारसरणीनें **मराठी भाषाही महाराष्ट्रांत उपरी** होत नाहीं काय? तिचाही संबंध उत्तरेकडील कोणत्या तरी प्राकृताशींच पोंचतो. कोंकणीपेक्षां तिच्यांत फार जुनीं संस्कृत रूपें थोडीं असलीं म्हणून काय बिनसलें? फार झालें तर, कोंकणीपेक्षां मराठी ही दक्षिणेंत अर्वाचीन एवढें म्हणतां येईल.

कोंकणी ही कोंकणांत उपरी आहे असें सांगून, ही भाषा कोणत्या राष्ट्राची, असा प्रश्न रा. शिंदे आठव्या कलमांत करितात; व ती मराठ्यांची अर्थात् मराठी आहे असें ठरविण्याकरितां ते बरेच वादग्रस्त मुद्दे पुढें आणितात. पहिल्या प्रथम ते रट्ट, राठोड किंवा राष्ट्रकूट, मोरे, कदंब इत्यादि 'क्षत्रियवंशांना **मराठे** हेंच एक सामान्य नांव देणें मुळींच अयोग्य होणार नाहीं,' असें सांगतात. पण ह्याला आधार काय तो ते देत नाहींत. वरील वंशांपैकीं **रट्ट, राठोड किंवा राष्ट्रकूट ह्यांना कोंकणी,*** **मोऱ्यांना काठेवाडी, व कदंबांना कानडी कां म्हणूं नये** ह्याचें कारण ते सांगतील काय? ह्या क्षत्रिय वंशांची सत्ता कांहीं काळ कोंकणावर चालत होती म्हणून त्यांच्यावर **मराठेपणाचा शिक्का** मारला म्हणजे, कोंकणांतील भाषा जी कोंकणी ती मराठ्यांची भाषा किंवा मराठीची शाखा होईल काय? रा. शिंदे दुसरें एक विधान करितात कीं, 'सारस्वतांपेक्षांही पूर्वी हजार पांचशें वर्षें दक्षिणेंत मराठे आले.' पण ह्याला आधार काय? मराठ्यांपूर्वी कोंकणांत सारस्वत ब्राह्मण आले होते असें म्हटल्यास, तें रा. शिंदे साधार खोडून टाकतील काय? आठव्या कलमांतील एकंदर विचारसरणी बहुतेक पोकळ पायावर उभारलेली असल्यामुळें, रा. शिंद्यांनीं काढलेला सिद्धांत, म्हणजे 'कोंकणी ही

---

* राष्ट्रकूट हे गोमंतकांतील साष्ट महालांतील **लोटली** गांवचे असून **अस्सल कोंकणी होते; मराठे नव्हते.** त्यांनीं सवादोनशें वर्षें मराठ्यांचा एकंदर देश आपल्या ताब्यांत ठेवला होता. (गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पैलें खंड, पा. २८–३८.)

मराठीचीच शाखा ठरते व तिचा स्वतंत्रपणा नष्ट होतो,' ह्यांत कांहींच भरींवपणा राहात नाहीं. मी रा. शिंद्यांना खात्रीपूर्वक सांगतों कीं, **कोंकणी ही एकट्या सारस्वत ब्राह्मणांचीच भाषा नसून ती चारही वर्णांची आहे.** आज गोमन्तकांतील सगळ्या जाती ती भाषा बोलतात. जगांतील कोणतीही भाषा घेतली, तरी तिच्यावर त्या त्या देशांतील सुशिक्षितवर्गाचीच छाप विशेष बसलेली असते; त्याप्रमाणें कोंकणी भाषेवर सारस्वत ब्राह्मणांची छाप बसली असल्यास त्यांत नवल नाहीं. परंतु तेवढ्यावरून ती **त्यांच्याच जातीची भाषा असें म्हणण्यांत अर्थ नाहीं.** ती सारस्वतांनीं कोंकणांत प्रथम आणिली नाहीं. तर कोंकणांत जे मूळचे रहिवासी होते त्यांची अनार्य भाषा व सारस्वतांची आर्यभाषा ह्या दोहोंच्या मिश्रणानें ती बनली आहे, असें म्हटलें असतां मोठी चूक होईल असें मला वाटत नाहीं.

सारस्वत ब्राह्मण हे कोंकणांत अगदीं अलीकडे आले आहेत असें सिद्ध करण्या-करितां रा. शिंदे ९ व्या व १० व्या कलमांत त्यांचा संबंध मयूरवर्मा नांवाच्या एका कदंब राजाकडे लावूं पाहातात. ते म्हणतात, 'मयूरवर्मा नांवाच्या एका मांडलीक राजानें सुमारें इ. स. ६।७व्या शतकांत **नवीन कदंब** वंशाची गादी गोव्यांकडे स्थापिली. तो वैष्णवपंथी होता. त्यानें राजपुतान्यांतून सुमारें दोन हजार ब्राह्मण आणविले, अशी दंतकथा आहे. सारा कोंकण प्रांत परशुरामानें समुद्र हटवून निर्माण केला व तो त्यानें ब्राह्मणांस दान दिला ....पण ते आचारभ्रष्ट व कृतघ्न झाल्यानें पुन: दुसरे ब्राह्मण आणविले...... हे दुसरे ब्राह्मण कदाचित् मयूरवर्म्यानेंच आणिले असावेत, व ते काठे-वाडांतले सारस्वत असावेत. परशुरामानें आणिले, ही केवळ पौराणिक कल्पना असावी.' मागें सांगितल्याप्रमाणें गोमन्तकाच्या कांहीं भागांत कदंबांनीं आपली गादी स्थापिली ती फक्त नवव्या शतकांत. त्यापूर्वी नाहीं. ह्या गोष्टीला ताम्रपटाचा आधार भरपूर आहे.* तथापि त्यांनीं गोमन्तकांत राजपुतान्यांतून किंवा काठेवाडांतून ब्राह्मण आणविले ह्या म्हणण्यास शिलालेखांचा किंवा दंतकथेचाही आधार नाहीं. शिवाय, गोमन्तकांतील ब्राह्मण, आपणांस कदंबांनीं कोंकणांत आणिलें, असें मुळींच समजत नाहींत.

कर्णाटकांत कदंबांचीं तीन घराणीं होऊन गेलीं. त्यांपैकीं पहिल्याचा मूळपुरुष मयूरशर्मा असून, बादामीचा चालुक्य राजा पहिला कीर्तिवर्मा ह्यानें इ. स. ६ व्या शतकाच्या उत्तरार्धांत त्याचा वंशवृक्ष उपटून टाकिला.† ह्या मयूरशर्म्यानें कर्णाटकांत कोणी ब्राह्मण आणविले होते ह्याला शिलालेखांचा किंवा दंतकथेचाही आधार नाहीं. दुसरें घराणें धारवाड जिल्ह्यांतील हानगळच्या कदंबांचें. ह्याचा मूळपुरुष मयूरवर्मा. हा तीन डोळ्यांचा व चार हातांचा असून, त्यानें अहिच्छत्रांतून १८ ब्राह्मण आणून कुंतल देशांत स्थापिले, असा हानगळ तालुक्यांतील करगुदरी गांवांतील इ. स. ११०८ च्या शिलालेखांत उल्लेख आहे.‡ ह्या घराण्याचा विश्वसनीय इतिहास अकराव्या शतकाच्या

* गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पैलें खंड, पा. ४१.
† Ind. Ant. vol. 8, p. 24 I.
‡ Ind. Ant. vol. 10, pp. 251—254.

मध्यापासून मिळतो. उत्तर व दक्षिण कर्णाटकांतील हविग, कोट, सकलापुरी व शिवळी हे ब्राह्मण ह्या मयूरवर्म्याकडे आपला संबंध जोडतात, व त्यानें सातव्या शतकाच्या अखेरीस आपणांस उत्तर हिंदुस्तानांतून कर्णाटकांत आणिलें, असें समजतात.* सह्याद्रिखंडाच्या ७ व्या अध्यायाच्या ५९-६१ श्लोकांत असें लिहिलें आहे म्हणतात कीं, सुमारें इ.स.७००व्या वर्षी मयूरवर्म्याचा बाप शिखिवर्मा ह्यानें अश्रद्धेमुळें पतित झालेल्या परशुरामनिर्मित ब्राह्मणांची जागा भरून काढण्यासाठीं हविगांना कर्णाटकांत आणिलें.§ मयूरवर्म्याला दुसऱ्या एका लेखांत मुक्कण्ण कदंब म्हणजे तीन डोळ्यांचा कदंब हें नांव दिलेलें असून, त्यानें अहिच्छत्रांतून अग्निहोत्रानें पवित्र झालेले ३२ गोत्रांचे १२००० ब्राह्मण आणून, त्यांना म्हैसुरांतील स्थानुगुढपुर (आतांचें ताळगुंद) एथें अग्रहार देऊन स्थापिलें, असें म्हटलें आहे.‡ कदंबांचें तिसरें घराणें म्हटलें म्हणजे खानापुर तालुक्यांतील हळसीचें. ह्या घराण्यांतील पुरुष नवव्या शतकांत दक्षिण कोंकणाच्या कांहीं भागांत अम्मल चालवीत होते, हें वर सांगितलेंच आहे. ह्यांचा मूळपुरुष जयंत किंवा त्रिलोचन म्हणजे तीन डोळ्यांचा कदंब. ह्यानें दक्षिणेंत ब्राह्मण आणल्याची आख्याइका नाहीं. तथापि हा व हानगळचा मयूरवर्मा ह्यांच्या वर्णनसादृश्यावरून ते एकच असावेत असा कांहीं विद्वानांचा तर्क आहे. कसेंही असो. तीन डोळ्यांच्या व चार हातांच्या कोणी तरी कदंब राजानें दक्षिणेंत ब्राह्मण आणलेच असतील तर ते हविग व त्यांचे पोटभेद होत. **सारस्वत नव्हत.** कारण हविग ब्राह्मणच तशा प्रकारच्या दंतकथेशीं आपला संबंध जोडीत असून, सारस्वत ब्राह्मणांत तिचा मुळींच अभाव आहे. ह्यावरून मयूरवर्म्याच्या आधारावर सारस्वत ब्राह्मण कोंकणांत सहाव्या किंवा सातव्या शतकांत आले असें म्हणणें, व त्यावरून कोंकणी ही उपरी लोकांची भाषा असून ती मराठीपासून भिन्न व स्वतंत्र नाहीं असा सिद्धांत काढूं पाहणें व्यर्थ आहे.

११ व्या कलमांत रा. शिंदे म्हणतात, 'ज्या प्राकृतांतून मराठीचा उद्भव झाला त्याच प्राकृतांतून कोंकणीचाही झाला, ही गोष्ट दालगादो ह्यांनाही कबूल आहे. ह्या सर्व ऐतिहासिक परिस्थितीचें अवलोकन केल्यावर कोणालाही, कोंकणी ही मराठीपासून भिन्न आहे किंवा स्वतंत्र आहे, असा आग्रह धरतां येणार नाहीं.' ह्यांत एकाच प्राकृतापासून कोंकणीचा व मराठीचा जन्म झाला ह्या मुद्द्यावरून, कोंकणी ही मराठीपासून भिन्न नाहीं व स्वतंत्र नाही, असा रा. शिंद्यांचा आग्रह दिसतो. परंतु त्यांचाच मुद्दा गृहीत धरून मी त्यांना असें विचारतों कीं, आई एकच असली म्हणून तिच्या एकंदर मुली सारख्या रूपाच्या, रंगाच्या व स्वभावाच्या असून त्यांचा जीवही एकच असावा लागतो कीं काय ? मी त्यांना खात्रीनें सांगूं शकतों कीं, त्या मुली कदाचित् जुळ्या जन्मलेल्या असल्या तरी त्यांच्यांत थोडें तरी अंतर असल्यावांचून राहात नसतें. मग निरनिराळ्या काळीं गर्भसंभव होऊन जन्मलेल्या मुलींत मोठेंच अंतर राहील, हें सांगण्याची जरुरी

* Bombay Gaz., vol. 15, pt. 1, p. 117. South Canara Manual by J. Sturrock, I.C.S., Madras 1894, vol. 1, pp. 145-6.

§ Bombay Gaz., Vol. 15, pt. 1, p. 117, note 1.

‡ Ind. Ant., vol. 10, p. 250.

नाहीं. वस्तुस्थिति अशी असतां, कोंकणी ही मराठीपासून अभिन्न आहे असा दुराग्रह धरण्यांत काय बरें अर्थ आहे ?

१३ व्या कलमांत रा. शिंदे, 'कोंकणी ही भाषा कोंकणांतल्या मूळ रहिवाशांची नसून, तेथें फार तर हजार बाराशें वर्षांपूर्वी गेलेल्या **उपऱ्या लोकांची** आहे' असें म्हणतात. कोंकणी भाषा ही कोंकणांत **उपरी** ठरवावयाला ती कोणा तरी **उपरी लोकांच्या** गळ्यांत बांधल्यावांचून गत्यंतर नाहीं, ही रा. शिंद्यांची अडचण उघड दिसते; आणि त्या अडचणींतून पार पडण्यासाठीं, **सारस्वत ब्राह्मण हे कोंकणांत अगदीं अलीकडे आगन्तुक आलेले परकी लोक आहेत असें ते म्हणतात.** परंतु हा मुद्दा सिद्ध करतांना ते बरेच घोंटाळतात, हें चाणाक्ष वाचकांच्या लक्षांत आल्यावांचून राहणार नाहीं. ९ व्या व १० व्या कलमांत त्यांनीं ते ब्राह्मण सहाव्या किंवा सातव्या शतकांत कोंकणांत आले, असें दर्शविण्याचा प्रयत्न केला. परंतु पुढें १७ व्या कलमांत, ते ब्राह्मण १३ व्या शतकांत कोंकणांत उतरले असावे, असें ते प्रतिपादन करितात. ते म्हणतात, 'संयुक्तप्रांत, बहार, आणि बंगाल ह्या प्रांतांवर इ. स. १३०० शतकांत मुसलमानांनीं अनेक स्वाऱ्या करून तेथील लोकांचा अनन्वित छळ केला......म्हणून ते लोक उत्तरेस नेपाळांत, व दक्षिणेंत ओरिसा प्रांतांत जीव घेऊन पळाले. त्याच धांदलींत गौड सारस्वत ब्राह्मणही त्याच मार्गानें **प्रथम** गोदावरीच्या तीरावर आणि नंतर कोंकणांत उतरले असावे.' ते भविष्य काळाच्या 'ल' प्रत्ययावरून आणखीही अनुमान काढितात कीं, 'मराठीचा आणि सारस्वत ब्राह्मणांचा समागम इ. स. १२०६ आणि १२९० च्या दरम्यान घडला असावा, व त्यानंतर हे लोक, ही नवीन अर्धवट संपादलेली ज्ञानेश्वरीच्या काळची जुनी मराठी घेऊन, कोंकणांत गेले असावेत.' नंतर शके ९६१ (इ. स. १०३९) वर्षी श्रीपति नांवाच्या ज्योतिष्यानें लिहिलेल्या 'रत्नमाला' नांवाच्या ग्रंथांत 'वेगोवित्तर' हा शब्द असून त्याच अर्थाचें कोंकणींत 'वेगुवि' (?) हें क्रियाविशेषण आहे ह्या आधारावर, रा. शिंदे २१ व्या कलमांत म्हणतात कीं, 'इ. स. १०४० त जे सारस्वत ब्राह्मण व मराठे गोदावरीच्या आसपास मिळूनच होते, तेच वरील कलम १७ मध्यें दर्शित केल्याप्रमाणें इ.स.१२०६–१२९० च्या दरम्यान विभक्त होऊन, सारस्वत हे कोंकणांत शिरून त्रावणकोरपर्यंत खालीं उतरले.' हीं अवतरणें वाचल्यावर, रा. शिंद्यांच्या विधानांत पहिल्या प्रथम जो एक ठळक विसंगतपणा दिसतो तो हा कीं, जे सारस्वत ब्राह्मण १३ व्या शतकांत मुसलमानांच्या जुलमामुळें बंगाल सोडून **प्रथमच** गोदावरीच्या तीरावर आले, ते अकराव्या शतकाच्या पूर्वार्धांत (इ. स. १०४० त) म्हणजे सुमारें २०० वर्षे अगोदर गोदावरीच्या आसपास मराठ्यांशीं मिळून कसे असूं शकतील? दुसरें, बहार आणि बंगाल ह्या प्रांतांतून ओरिसाच्या बाजूनें दक्षिणेंत गेलेले गौड सारस्वत ब्राह्मण पहिल्यानें महाराष्ट्रांत जाऊन नंतर कोंकणांत शिरण्याचें कारण काय असावें? त्यांच्या कोंकणांत जाण्याच्या रस्त्यावर महाराष्ट्र देश आड येत होता काय? रघुवंशांत कालिदासानें रघुराजाच्या दिग्विजयाचा रस्ता दिला आहे; त्यांत तो राजा हिंदुस्तानच्या पूर्वसमुद्रावरील उत्कल (ओरिसा) व कलिंग (उत्तर सरकार) येथील राजांना जिंकून नंतर दक्षिणेंत उतरला

व कावेरी नदी ओलांडून पाण्ड्यांच्या राज्यांत (मदुरा व तिनेवेल्ली तालुक्यांत) शिरला; तेथून तो मलबारांत गेला; नंतर मुरला नदी (गंगावली असावी) उतरून तो अपरान्तांत (कोंकणांत) गेला, असें म्हटलें आहे.‡ महाभारतांत वनपर्वांत पाण्डवांच्या तीर्थयात्रेचें वर्णन केलें आहे; त्यांत, ते पाण्डव हिंदुस्तानच्या पूर्व किनाऱ्यावर कलिंग देशांत गेले व तेथून समुद्रकांठचीं तीर्थें करीत समुद्रास मिळणाऱ्या गोदावरीच्या मुखाजवळ आले; नंतर दक्षिणेंत उतरून द्रावीड देशांतील समुद्रकिनाऱ्यावर गेले; तेथें अगस्त्यतीर्थाला जाऊन, तेथून पश्चिम किनाऱ्यावर एकामागून एक तीर्थें करीत ते शूर्पारकाला म्हणजे उत्तर कोंकणांतील वसई जवळील सुपाऱ्याला गेले, व नंतर काठेवाडांत प्रभासाला गेले, असें म्हटलें आहे.§ ह्यांत रघुराजाच्या किंवा पाण्डवांच्या रस्त्यांत महाराष्ट्राचा किंवा दण्डकारण्याचा मुळींच उल्लेख नाहीं. असें असून, ते ओरिसाच्या वाटेनें खालीं दक्षिणेंत उतरून तेथून नेमकेच कोंकणांत पोंचले. त्याचप्रमाणें, त्यांच्याच रस्त्यानें कोंकणांत जाणाऱ्या सारस्वत ब्राह्मणांना पहिल्यानें महाराष्ट्रांत गेल्यावांचून थेट आपल्या मुक्कामास पोंचतां येण्यासारखें नव्हतें काय? तें मुद्दाम ज्ञानेश्वरकालीन महाराष्ट्राला भविष्यकाळाच्या 'ल' प्रत्ययाचा अहेर करून त्याच्या मोबदला त्याच काळची जुनी मराठी **अर्धवट** संपादण्यास तेथें गेले होते काय?

रा. शिंदे 'वेगुवि' ह्या शब्दाचें, 'वेगोवित्तर' ह्या शब्दाकडे जें नातें लावतात, त्यांत तर मुळींच तथ्य नाहीं. पहिल्याप्रथम 'वेगुवि' हा शब्दच कोंकणींत नाहीं. 'वेगीं' 'बेगीं' किंवा 'बेगीन' म्हणजे लवकर असा एक शब्द आहे; परंतु तो 'वेगोवित्तर' ह्या शब्दापासून झाला असें म्हणण्यापेक्षां, 'वेगेन' ह्या संस्कृत शब्दापासून झाला असें म्हणणें सयुक्तिक नाहीं काय? रा. शिंदे म्हणतात त्याप्रमाणें इ. स. १०४० त सारस्वत ब्राह्मण गोदावरीच्या आसपास मराठ्यांशीं मिळून असूं शकतील. परंतु ते कोंकणांतून तेथें जाणें शक्य नाहीं काय? 'वेगोवित्तर' ह्या शब्दाच्या आधारावर ते महाराष्ट्रांतून कोंकणांत उतरले असा सिद्धांत कां काढावा?

इ. स. १२०६--१२९० च्या दरम्यान सारस्वत ब्राह्मण महाराष्ट्रांतून कोंकणांत उतरले असें रा. शिंदे म्हणतात. परंतु त्यापूर्वी सुमारें तीनशें वर्षे ते उत्तर कोंकणांत दृढमूल झाले होते एवढेंच नव्हे, तर तेथें त्यांनीं एक वसाहत स्थापिली होती, व उत्तरशिलाहारांच्या दरबारांत त्यांचें प्राबल्य मोठें होतें हें शिंद्यांना दाखवून दिलें तर? इसवी सनाच्या दहाव्या शतकापासून पुढल्या दोनशें वर्षांतील शिलाहारांचे ताम्रपट व शिलालेख जर ते लक्षपूर्वक वाचतील, तर त्यांत त्यांना, शिलाहारांचे महामात्य, युद्धखात्याचे मंत्री, मुख्य भाण्डारी, दुय्यम भाण्डारी, राजगुरु, ज्योतिषि, महाकवि वगैरे सर्व सारस्वत ब्राह्मणच होते, असें दिसून येईल. न्यायमूर्ति काशीनाथशणै तेलिंग

‡ रघुवंश, सर्ग ४, रघुदिग्विजय, श्लोक २९–५८.

§ महाभारत, वनपर्व, अ. ११४, श्लो. ३; अ. ११७, श्लो. १८; अ. ११८, श्लो. १, ३, ४, ८, १५,

व इतर विद्वानांनीं त्यांना '**दाक्षिणात्य**' म्हणजे दक्षिणेकडील असें म्हटलें आहे.* आतां ते दक्षिणेंतील कोणत्या प्रदेशांतून आले हें आपण पाहूं. त्यांचा प्रदेश शोधून काढणें फारसें प्रयासाचें काम नाहीं. कारण त्यांचीं उपनांवेंच त्यांच्या प्रदेशाचा शोध लावितात. तीं उपनांवें म्हणजे **पै, पैप्रभु, प्रभु** व **नायक** हीं होत. गोमन्तकांतील व मलबारांतील सारस्वत ब्राह्मणांत हीं उपनांवें जितकीं विपुल आढळतात तितकीं दक्षिणेंतील दुसऱ्या कोणत्याच ब्राह्मणांत आढळत नाहींत. **पै किंवा पइ, पै प्रभु, पै कामत, पै बुडबुडे, पै आंगले, पै पाळंद्रीकार (पाणंदीकार), पै काकोडे, पै काणे, पै रायतुरकार, पै धुंकट, पै भले, पै थोंटे, पै लोटलीकार, पै सांबारी इत्यादि उपनांवें तर एकट्या सारस्वत ब्राह्मणांतच आढळतात,** व त्यांचीं गोत्रें वत्स, कौंडिन्य, अत्रि, भारद्वाज, जामदग्न्य, कौशिक इत्यादि अनेक आहेत. त्यांचे कुलदेव रामनाथ, म्हाळसा, नरसिंह, शान्तादुर्गा इत्यादि आहेत.

दहाव्या शतकाच्या सुमारास गोमंतकाच्या कांहीं भागांत राज्य चालविणाऱ्या गुहल्लदेव कदंबाच्या प्रधानमंडळांत पै उपनांवाचेच गोमंतकस्थ ब्राह्मण होते असें गोमंतकांतील सावैवेरें एथील एका अप्रकाशित ताम्रपटावरून कळतें. ह्या ब्राह्मणांचीं नांवें दाम पै, माव पै, मह्ल पै, खल्ल पै, सल्ल पै इत्यादि होतीं.† ह्यावरून उत्तर शिलाहारांच्या दरबारांत असलेले पै वगैरे उपनांवाचे ब्राह्मण गोमंतकांतूनच तिकडे गेले होते ह्यांत संशय राहत नाहीं.

उत्तर कोंकणांतील महासामन्ताधिपति व महामण्डलेश्वर शिलाहार पहिला अपराजित ह्याच्या इ. स. ९९७ च्या ताम्रपटांत जीं अधिकाऱ्यांचीं नांवें दिलीं आहेत तीं सर्व सारस्वत ब्राह्मणांचीं आहेत. **संगलैयपैय** हा अपराजिताचा महामात्य असून त्याचा मुलगा **अन्नप्पैय** हा त्याचा 'प्रतिहस्तक' म्हणजे प्रतिनिधि होता. तसेंच **सीहप्पैय** हा 'महासान्धिविग्रहिक' प्रधान होता.¶

पहिल्या अपराजिताचा मुलगा अरिकेसरी; ह्याला केशिदेव असेंही म्हणत. ह्याच्या इ. स. १०१७ वर्षाच्या एका ताम्रपटांत खालील अधिकाऱ्यांचीं नांवें आलीं आहेत. **वासपैय** हा महामात्य असून **वाधियपैय** हा दुसरा प्रधान होता. अरिकेसरीनें ठाणेंच्या **च्छित्तपैय** ज्योतिष्याचा मुलगा **जामदग्न्य गोत्री** राजगुरु **तिक्कपैय** ह्याला चाविनार गांव इनाम दिला दोता. ताम्रपटांत तिक्कपैयचें वर्णन '**यजनयाजनाध्ययनाध्यापनादि षट्कर्मनिरत**' '**क्रतुक्रियाकाण्डशौण्ड**' असें दिलें आहे. महाकवि **नागलैय** ह्याचा पुतण्या **जोगपैय** ह्यानें ताम्रपटांतील लेख लिहिला असून, **वेद्पैचा** मुलगा **मनधारपैय** यानें तो कोरला, असें म्हटलें आहे.‡

---

* Ind. Ant., vol. 9, pp. 41 and 46.

† विविधज्ञानविस्तार, वर्ष ६१. अं. १. पृ. २५.

¶ Epig. Ind., vol. 3, p. 275.

‡ Asiatic Researches, London 1798, vol. 1, pp.361-367. ह्या ग्रंथांत ३६७ पृष्ठावर महाकवि नागलैचा पुतण्या Jó-uba असें लिहिलें आहे तें चूक आहे; तें Joga पाहिजे. कारण, अरिकेसरीचा पुतण्या च्छित्तराज ह्याच्या इ.स.१०२६ च्या ताम्रपटांत महाकवि नागलैय ह्याचा पुतण्या **जोगपैय** (भाण्डागारसेन **जोगपैयेन** भाण्डागारसेन महाकवि श्री नागलैय भ्रातृसुतेन) असें स्पष्ट म्हटलें आहे. (Ind. Ant., vol. 5, pp. 279 and 281).

अरिकेसरीचा पुतण्या च्छित्तराज ह्याच्या इ. स. १०२६ च्या ताम्रपटांत **सीहपैय** हा 'सान्धिविग्रहिक' प्रधान असून, महाकवि **नागलैय** व त्याचा पुतण्या **जोगपैय** हे भाण्डारी होते, असें म्हटलें आहे. ताम्रपटांतील लेख **जोगपैनें** लिहिला होता. *

च्छित्तराजाचा धाकटा भाऊ मुम्मुणि किंवा मामवाणी ह्याच्या इ. स. १०६० च्या शिलालेखांत **सीहपैय** $ हा त्याचा महामात्य असून, 'भाण्डागार प्रथमस्थ पाढिसेन' म्हणजे मुख्य भाण्डारी **महादेवैय** होता, असें म्हटलें आहे. ‡ ह्या महादेवैचें उपनांव **प्रभु** होतें. †

मुम्मुणीचा पुतण्या कुंकणचक्रवर्ती अनंतदेव किंवा अनंतपाल. ह्याच्या इ. सन १०८१ च्या विहारच्या शिलालेखांत **रुद्रपैय** हा महामात्य होता, असें म्हटलें आहे.§ त्याच्या इ. स. १०९४ च्या ताम्रपटांत 'भाण्डागारे प्रथमस्थे पादीसेन' म्हणजे मुख्य भाण्डारी महाप्रधान **महादेवैय प्रभु** व 'द्वितीयस्थे पादीसेन' म्हणजे दुय्यम भाण्डारी प्रधान **सोमणैय प्रभु** होता, असें म्हटलें आहे.‖

अनंतदेवाचा मुलगा दुसरा अपराजित ह्याच्या इ. स. ११२७ च्या ताम्रपटांत **लक्ष्मण नायक** हा महामात्य, **लक्ष्मणैय प्रभु** हा 'महासान्धिविग्रहिक श्रीकरणे भाण्डागारे प्रथमस्थे पाटी महाप्रधान' व **च्छितमैय प्रभु** हा 'द्वितीयस्थे पाटी प्रधान' होता, असें म्हटलें आहे.¶

मल्लिकार्जुन शिलाहाराच्या इ. स. ११६० च्या वसईच्या शिलालेखांत **प्रभाकर नायक** आणि **अनंत पै प्रभु** हे त्याचे प्रधान होते, असें म्हटलें आहे. **

---

* Ind. Ant., vol. 5, pp. 278-281.

$ पंडित भगवानलाल इंद्रजी ह्यांनीं '**विन्तपैय**' असेंही नांव सुचविलें आहे. (JBBRAS., vol. 12, p. 329).

‡ JBBRAS., vol. 12, p. 330.

† Ind. Ant., vol. 9, pp. 35 and 38.

§ Bom. Gaz., vol. 13, part 2, p. 425, note 6.

‖ Ind. Ant. vol. 9, pp. 35 and 38.

¶ JBBRAS., vol. 21, pp. 509 and 514.

** Bom. Gaz., vol. 13, part 2, pp. 426-427, note 4.

सूर्याचा प्रकाश सिद्ध करण्यास मेणबत्तीची गरज नाहीं त्याप्रमाणें **अनंत पै प्रभु हा गोमंतकस्थ ब्राह्मण होता** हें सिद्ध करण्यास बाहेरच्या कोणत्याच आधारांची गरज नाहीं. कारण पै प्रभु हें उपनांवच स्वतःसिद्ध खंबीर आधार आहे. हें उपनांव गोमंतकस्थ ब्राह्मणांखेरीज इतर कोणत्याच ब्राह्मणांमध्यें किंवा ब्राह्मणेतरांमध्यें उपलब्ध नाहीं. असें असतां, मराठी इतिहासकार रा. चिंतामण विनायक वैद्य, एम.ए.,एलएल.बी., हे अनंत पै प्रभूला कायस्थ जातीचा करूं पाहतात. परंतु त्याला आधार काय तो ते देत नाहींत. इतिहासकार ह्या नात्यानें सुप्रसिद्ध ऐतिहासिक व्यक्ति पाहिजे त्या जातीला वांटून देण्याचा अधिकार आपणास आहे ह्या समजुतीनेंच जणु काय, उदार अंतःकारणानें, ते अनंत पै प्रभूचा अहेर कायस्थ जातीला करतात; परंतु हा ब्राह्मण आपणांला कधींच पचणार नाहीं असें विचारवंत कायस्थ जातीला वाटून रा. वैद्यांचा अहेर ते आभारपूर्वक परत करतात ही समाधानाची गोष्ट आहे. रा. वैद्य म्हणतात,

शिलाहार महाराजाधिराज कोंकणचक्रवर्ती अपरादित्यदेव ह्याचे इ. स. ११८७ वर्षांचे दोन शिलालेख आहेत. त्यांतील एकांत, **भास्कर नायकाचा** मुलगा **लक्ष्मण**

' शिलाहारांच्या लेखांत 'अय्य' उपपदान्त नांवें नेहमीं ब्राह्मणांचींच नसतात. उदाहरणार्थ, खारेपाटण लेखांत 'महादेवय्या प्रभु आणि सोमणय्या प्रभु' अशीं दोन नांवें आलीं आहेत. हे प्रभु हल्लींच्या कोंकण कायस्थ प्रभूंचेच पूर्वज दिसतात. तसेंच अपराजित्याचा इसवी सन ११८७ च्या लेखांतील (BBRAS. १२, पा. ३३३) अनंत पै हाहि प्रभू असावा. परंतु हल्लींच्या कायस्थ प्रभूंस ही गोष्ट संमत नाहीं."* ह्या अवतरणांत रा. वैद्य ' महादेवय्या प्रभू आणि सोमणय्या प्रभु ' हेही कायस्थ आहेत म्हणून **उदाहरणादाखल** देतात; परंतु ते कायस्थ कसे याचा उलगडा ते करीत नाहींत. ते बहुधा W. H. Wathen साहेबांच्या तर्कावर भिस्त ठेवीत असतील. ह्या साहेबांनीं 'प्रभु' ह्या शब्दावरून अनंत पै प्रभु व इतर प्रधानांला कायस्थ जातीचे ठरविलें होतें. परंतु सुप्रसिद्ध संस्कृत पंडित न्यायमूर्ति काशीनाथशर्णे तेलिंग यांनीं इ० स० १८८० त अनंतदेव शिलाहाराचा इ० स० १०९४ चा ताम्रपट संपादतांना वाथेन साहेबांची चूक सप्रमाण खोडून टाकिली आहे. ते म्हणतात, "The names of the grantees and of some of the ministry are also remarkable. They all seem to be southerners. These 'southerners' are also to be noticed in Dr. Bühler's plate, and in the अंबरनाथ Inscriptions, as well as in the plate in the Asiatic Researches, and in Dr. Bühler's plate of the राष्ट्रकूट गोविंद III. It is evident, therefore, that the 'Ayya' community occupied a position of considerable influence in those days even at the courts of princes, who were not directly ruling in the south. Upon the name of अनंत पै प्रभु, which occurs in the Parel inscription, Mr. Wathen remarks as follows :—' It is singular, however, and in support of the pretensions and traditions of the कायस्थ प्रभुs that they seem to have been ministers under this राजा, viz., अपरादित्य.' I am not quite so sure that प्रभु there does indicate the प्रभु caste, and I do not understand that Mr. Wathen has any other basis for his suggestion. Against it we have to remember that in No. 8 of Mr. Wathen's own Inscriptions, a Brahman is mentioned as bearing the name केशव प्रभु, and there are persons named in our own plates as 'प्रभुs' who do not appear to belong to the प्रभु caste. Even in our own days, प्रभु is a Brahman surname, and I am inclined to interpret the word in the various plates before us as indicating only a surname and not a name of a caste. **The name अनंत पै also seems to indicate that that man was not of the प्रभु caste** but a 'southerner'." (Ind. Ant., vol. 9, p. 46.)

---

* मध्ययुगीन भारत, भाग ३ रा., पुणें १९२६, पृ. ३७२-३७३.

नायक हा त्याचा महामात्य होता, असें म्हटलें आहे.* दुसऱ्या परळच्या शिलालेखांत **अनंत पै प्रभु** हा 'श्रीकरणे भाण्डागारे च प्रथमस्थे पाढी महासान्धिविग्रहिक' प्रधान होता, असें म्हटलें आहे.†

वरील सर्व पुरावे, दहाव्या शतकांत उत्तर कोंकणांत सारस्वत ब्राह्मण दृढमूल झाले होते, हें सिद्ध करण्यास पुरेसे आहेत. आतां, त्यांनीं तेथें **वसाहत** कोणती स्थापिली होती, ती पाहूं.

साष्टी बेटाचें नांव वरती आलेंच आहे. ह्या बेटाला शिलाहारांच्या लेखांत **'षट्षष्टी'** असें म्हटलें आहे. हा शब्द पहिल्याप्रथम च्छित्तराजाच्या इ. स. १०२६ च्या ताम्रपटांत आपणांस आढळतो.‡ त्याच्यापूर्वीं, इ. सनाच्या आरंभापासून सुमारें दहाव्या शतकाच्या अखेरीपर्यंत, तेथील जगद्विख्यात बौद्धविहारावरून, कण्हगिरि,|| कण्हसेल$ व कृष्णगिरि¶ ह्या नांवानें तें बेट प्रसिद्ध होतें. ह्या हजार वर्षांच्या काळांत त्याचें 'षट्षष्टी' किंवा 'साष्ट' हें नांव कोणत्याच लेखांत आढळत नाहीं. तेव्हां हें नांव त्यास अकराव्या शतकांत एकदम कसें प्राप्त झालें, ही विचार करण्यासारखी गोष्ट आहे. षट्षष्टी म्हणजे सहासष्ट किंवा सासष्ट. सासष्ट गांव असलेलें बेट म्हणून साष्ट अशी त्याची व्याख्या. परंतु ह्या बेटांत फक्त ६६ गांव नसून ८६ गांव आहेत. असें असतां, त्याला 'षट्षष्टी' किंवा 'साष्टी' असें नांव पडण्याचें कारण काय असावें बरें? साष्टीच्या आसपास खुद्द ठाणें जिल्ह्यांत किंवा जवळच्या कुलाबा जिल्ह्यांत पाहिलें तर, थोड्या थोड्या गांवांचे समुदाय बनवून त्यांच्या महालांना संख्यावाचक नांवें देण्याची चाल तेथें दिसत नाहीं. ही चाल फक्त आमच्या गोमन्तकांत व आसपास दिसून येते. तेथें तीस गांवांचा समुदाय म्हणून **तीसवाडी,** सासष्ट गांवांचा समुदाय म्हणून **साष्ट,** सत्तर गांवांचा समुदाय म्हणून **सतर,** बारा देसकतींचा समुदाय म्हणून **बारदेस,** आठ अग्रहारांचा समुदाय म्हणून **अष्टाग्रहार,** पांच महालांचा समुदाय म्हणून **पंचम्हाल** अशीं नांवें आहेत. अशा प्रकारचें साष्टीखेरीज एकही नांव ठाणें किंवा कुलाबा जिल्ह्यांत दिसत नाहीं. ह्यावरून, दहाव्या शतकाच्या सुमारास, साष्ट हें नांव गोमन्तकांतूनच उत्तर कोंकणांत गेलें असावें, व तें कोणी तरी सारस्वत ब्राह्मणानें नेलें असावें, असें मानण्यास हरकत नाहीं. हा ब्राह्मण बहुधा गोमंतकांतील साष्ट महालांतील असावा असें दिसतें. साष्टी बेटांतील व आसपासचीं कांहीं कांहीं गांवांचीं नांवें देखील गोमन्तकीय आहेत. उदाहरणार्थ, मूळगांव, राय, शिरगांव, दोंगरी, आंबेली, जुवें, साळगांव, पाली, आगशी, कांदोळी, कोलवें, सोनावळी, वगैरे. ह्यांतील आंबेली, कांदोळी आणि जुवें हीं नांवें किंचित् बदलून अनुक्रमें आंबिवली, कांदिवली व जुहू अशीं उच्चारण्याचा प्रघात

* Bom. Gaz., vol. 13, part 2, p. 427, note 1.

† JBBRAS., vol. 12, pp. 333--335.

‡ Ind. Ant., vol. 5 pp. 278 and 281.

|| ASWI., vol. 4 नासिक, बलश्रीचें देवीलेण किंवा आकाशयान p. 108.

$ ASWI., vl.5, कण्हेरी caves, No. 81 p. 79 & No. 59. p. 84.

¶ Ind. Ant., vol. 13, pp. 134-136.

पडला आहे. गोमन्तक सोडून उत्तर कोंकणांत गेल्यावर आपणांस आपल्या जन्मभूमीचा विसर पडूं नये म्हणून शेंकडों वर्षे नांवाजलेल्या कृष्णगिरीला **षट्षष्ठी किंवा साष्ट** हें नांव देऊन, गोमन्तकस्थ सारस्वत ब्राह्मणांनीं आपली देशभक्ति अजरामर करून ठेवलेली पाहून मोठा अभिमान वाटतो, व त्यांच्या देशभक्तीचें तेज खरोखरच अप्रतिम आहे असें म्हटल्यावांचून राहवत नाहीं. प्रत्यक्ष राज्यकर्त्या उत्तर शिलाहारांनीं आपला पूर्वज पहिला कपर्दि ह्याचें नांव चिरस्मरणीय करण्याकरितां त्याच कृष्णगिरी बेटाला **कापर्दिक द्वीप किंवा कवडीद्वीप** असें नांव दिलें होतें; परंतु तें न टिकतां **सारस्वत ब्राह्मणांनीं दिलेलें साष्ट** हें नांवच अझूनपर्यंत अढळ राहिलें आहे ही गोष्ट लक्षांत ठेवण्यासारखी आहे. शिलाहारांच्या ताब्यांतील वसई, कल्याण, चेऊल ह्या शहरांनाही पेशवे व मुसलमान ह्यांनीं आपापल्या अमदानींत अनुक्रमें बाजीपुर, इस्लामाबाद व मूर्तिजाबाद हीं नवीं नांवें ठेविलीं होतीं; परंतु तीं थोडक्याच काळांत विस्मृतीच्या पोटांत गडप झालीं. ह्यावरून साष्ट ह्या नांवाची व तें ठेवणाऱ्या देशभक्तांची पुण्याई मोठी प्रखर होती असें म्हणावें लागतें. ह्या प्रसंगीं, हजार वर्षांपूर्वीच्या गोमन्तकस्थांनीं उत्तर कोंकणांत स्थापिलेल्या **बृहद्गोमन्तकाचें** स्मरण आतांच्या व पुढील गोमन्तकस्थांस करून देऊन त्यांच्याकडून मोठमोठीं साहसाचीं व लौकिकाचीं कामें घडवून आणण्यासाठीं **साष्ट हें नांव 'यावच्चंद्रदिवाकरौ' टिको** अशी आशा प्रदर्शित केल्यावांचून माझ्यानें राहवत नाहीं. ¶

वरील विवेचनावरून, सारस्वत ब्राह्मण दक्षिण कोंकणांतच नव्हे तर उत्तर कोंकणांतही दहाव्या शतकांत संपन्न स्थितींत होते, हें शिलालेख व ताम्रशासनें ह्यांच्या पूर्ण विश्वसनीय आधारावरून सिद्ध होतें.

साष्टीच्या बौद्ध विहारांतील लेख जरा चौकस बुद्धीनें वाचिले असतां, **कोंकणांत सारस्वत ब्राह्मण चवथ्या पांचव्या शतकांतही होते,** हें सिद्ध करून दाखवितां येतें. त्या विहारांतील दुसऱ्या नंबरच्या लेण्याच्या मागच्या बाजूस बुद्धाच्या उभ्या मूर्तीच्या खालीं एक लहानसा जुना लेख आहे; त्यांत तेथें दर्शनास गेलेल्या कांहीं ब्राह्मणांचीं नांवें दिलीं आहेत; त्यांतील **चेल्लदेव** व **बोप्पइ** हीं दोन नांवें* चवथ्या शतकांतील गोमन्तकस्थ ब्राह्मणांचीं असावींत असें वाटतें. गोमन्तकांत सांप्रत **चलेबाब** हें नांव बरेंच प्रचारांत आहे. 'चलो' व 'चली' हे दोन शब्द सारस्वत ब्राह्मणांतील अनुक्रमें मुलगा व मुलगी यांचे वाचक आहेत. ह्यांचीं प्राचीन रूपें अनुक्रमें 'चेल्लो' व 'चेल्ली' अशीं होतीं. सोळाव्या शतकांत बाटाबाटीच्या काळीं गोमन्तकांतून जे ब्राह्मण मलबारांत गेले ते अझूनही तीं प्राचीन रूपेंच वापरतात. त्यांच्यांत 'चेल्ली चिन्हा, दोळे कुड्डे' म्हणजे 'मुलगी देखणी परंतु डोळ्यांनीं अंध' अशी एक म्हण आहे. ह्यावरून, आतांच्या 'चलो' आणि

¶ उत्तर कोंकणांतील साष्टीची वसाहत, तेथें गेलेले गोमंतकस्थ ब्राह्मण व कोंकणी भाषा ह्या विषयींचें विस्तृत विवेचन 'गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक' मुंबै १९२८, पैलें खंड, पा. ४६–५४ वर आलें आहे तें पहा.

* ASWI., vol. 5, p. 74.

'चली' ह्या शब्दांच्या ऐवजीं सोळाव्या शतकांत गोमन्तकांत 'चेल्लो' आणि 'चेल्ली' हीं प्राचीन रूपें प्रचारांत असावीं असें दिसतें. बंगाली भाषेंतही 'चलो' ह्या कोंकणी शब्दाचा वाचक 'चेले' हा शब्द आहे.* ह्यावरून लेण्यांतील चेल्लदेव हें आतांच्या चलेदेव किंवा चलेबाब ह्याचें प्राचीन रूप आहे असें म्हणण्यास हरकत नाहीं. दुसरें नांव बोप्पइ किंवा बोप पै. हें तर उघड सारस्वत ब्राह्मणाचेंच दिसतें; म्हणून त्या संबंधानें विशेष चर्चा करण्याचें कारण नाहीं.

पौराणिक दृष्टीनें पाहिलें असतां, विष्णूचा सहावा अवतार परशुराम ह्यानें उत्तर हिंदुस्तानांतून सारस्वत ब्राह्मण कोंकणांत आणिले असें समजतात. परशुरामाचें अवतारकृत्य त्रेता व द्वापर ह्या दोन्ही युगांत गाजलेलें दिसतें. ह्यावरून सारस्वत ब्राह्मण कोंकणांत आल्यास लक्षावधि वर्षें लोटलीं असावीं असें म्हणावें लागतें. परंतु हल्लींच्या शास्त्रीय पद्धतीनें संशोधन करण्याच्या युगांत पौराणिक सरणी बहुतकरून कोणाला पटणार नाहीं, म्हणून ती सोडून दिलेली बरी. सर रामकृष्णशर्णै यांच्या मतें इ. सनापूर्वी सुमारें सातव्या शतकाच्या आरंभानंतर आर्य लोक दक्षिणेंत शिरले.‡ आणि सारस्वत ब्राह्मण तर, वर सिद्ध करून दाखविल्याप्रमाणें, इ. सनाच्या ४ थ्या शतकांत म्हणजे आर्यांच्या आगमनकालाच्या पहिल्या सहस्रकांत कोंकणांत असलेले दिसतात. ह्यावरून ते तेथें बऱ्याच काळापूर्वी आले असले पाहिजेत ह्यांत संशय नाहीं. मग त्यांना **उपरी** हा शब्द लावणें रास्त आहे काय ?

वरील एकंदर विवेचनावरून, **सारस्वत ब्राह्मण हे कोंकणांत उपरी नसून त्यांना लागू केलेली कोंकणी भाषाही उपरी नाहीं,** हें सहज सिद्ध होतें.

दुसऱ्या कलमांत रा. शिंदे म्हणतात कीं, कोंकणीचीं लहान लहान व्याकरणेंही एक दोन शतकांतलींच आहेत. परंतु हें खरें नाहीं. हिंदुस्तानांतील कोणत्याही देशी भाषेचें व्याकरण होण्यापूर्वी, सुमारें सोळाव्या शतकाच्या अखेरीस, इंग्रज जेजुइत कवि पाद्रि थॉमस स्टिफन्स यानें पुर्तुगेज भाषेंत कोंकणी भाषेचें एक उत्तम व्याकरण रचिलें आहे. §

२४ व्या कलमांत रा. शिंदे ह्यांनीं दहा कोंकणी म्हणी दिल्या आहेत; त्यांत जागोजाग पुष्कळ प्रमाद घडले आहेत. परंतु ह्याबद्दल त्यांना दोष देणें योग्य नाहीं. कारण त्यांची मायभाषा कोंकणी नसून ती शिकण्याचाही त्यांनीं कधींच प्रयत्न केलेला नाहीं. त्यांच्या एखाद्या स्नेह्यानें त्या म्हणी त्यांना रोमन लिपींत अशुद्ध रीतीनें लिहून दिल्या असतील, व रा. शिंद्यांनीं त्यांना आपल्या कल्पनेनें देवनागरी पेहेराव चढविला असेल; तेव्हां प्रमाद होणें साहजिकच आहे.

मुंबईचे रावसाहेब डॉ. चव्हाण हे डॉ. दाल्गादांच्या पुर्तुगेज ग्रंथांतील विचारांचा इंग्रजींत प्रसार करीत आहेत असें रा. शिंदे चवथ्या कलमांत म्हणतात. परंतु ह्या विधानांत

* Dr. Bhandarkar's Wilson Philological Lectures, JBBRAS., vol. 16, p. 258.

‡ Early Hist. of the Dek., p. 8.

§ परिशिष्ट **अ** पहा.

सत्यांश नाहीं. डॉ. चव्हाणांना डॉ. दाल्गादांचें नांव रा. शिंदे यांच्या 'विविधज्ञानविस्तारां'-तील लेखावरूनच पहिल्यानें माहित झालें आहे. ह्यावरून कोंकणीसंबंधानें त्यांनीं जे कांहीं विचार प्रगट केले आहेत ते त्यांचे स्वतःचे असून त्यांची जबाबदारी त्यांच्यावरच आहे ह्याबद्दल संशय राहत नाहीं.

तिसऱ्या कलमांत रा. शिंदे म्हणतात कीं, सुमारें पंचवीस वर्षांपूर्वी डॉ. दाल्गाद यांनीं कोंकणी म्हणींचा एक मोठा ग्रंथ प्रसिद्ध केला. ह्या ग्रंथाचें नांव काय तें त्यांनीं दिलें असतें तर बरें झालें असतें. रावसाहेब चव्हाण यांनीं चालू वर्षाच्या आरंभीं, मुंबईच्या आन्थ्रॉपॉलॉजिकल सोसायटीच्या विद्यमानें कोंकणी लोककथा व म्हणी ह्या विषयावर कांहीं व्याख्यानें दिलीं. त्या वेळीं त्यांची जुळवाजुळव करण्यास त्यांस बरेच प्रयास पडले हें मला माहित आहे. कोंकणी म्हणींचें एखादें पुस्तक असल्यास तें मिळविण्याचा त्यांनीं पुष्कळ प्रयत्न केला; परंतु त्यांत त्यांना यश आलें नाहीं. शेवटीं गोमन्तकापासून मलबारपर्यंत कित्येक स्नेह्यांच्या मदतीनें त्यांनीं सात आठशें म्हणी गोळा करून त्यांच्यावर अत्यंत उपयुक्त विवेचन केलें. डॉ. दाल्गाद यांचा म्हणींसंबंधाचा एखादा ग्रंथ उपलब्ध असता तर तो त्यांना मिळाल्यावांचून राहिला नसता.*

१३ व १४ कलमांत रा. शिंदे सांगतात कीं, 'कोंकणी भाषेच्या शब्दकोशांत मराठीशिवाय इतर स्वदेशी, परदेशी, प्रचलित आणि मृत इत्यादि अनेक भाषांतील शब्दांची भेसळ मराठींतल्यापेक्षांही फार झाली आहे.' तसेंच, 'खुद्द मराठीचा जसा कानडीशीं निकट संबंध आहे, तसा शब्दकोशाच्या दृष्टीनें तरी किंबहुना जास्तच कोंकणीचाही कानडी. तुळू, मल्याळी इत्यादि भोंवतालच्या द्राविडी भाषांशीं संबंध आणि ऋणानुबंध खास आहे.' ह्या विधानांबद्दल मतभेद असण्याचें कांहीं कारण नाहीं. जगांत जेवढ्या म्हणून भाषा प्रचलित आहेत त्यांच्या जिवंतपणाचें एक लक्षण म्हटलें म्हणजे आसपासच्या भाषांशीं स्नेहसंबंध असणें हें होय. मानवी व्यवहारांत ज्याप्रमाणें परस्परांशीं रोटी-बेटी संबंध ठेवल्यावांचून वंश टिकत नाहींत व वाढत नाहींत त्याप्रमाणेंच परस्परांतील शब्द दिल्या–घेतल्यावांचून भाषाही टिकत नाहींत व वाढत नाहींत. जगांतील कोणतीच भाषा ह्या नियमाला अपवाद असेल असें वाटत नाहीं. म्हणून, कोंकणी बोलणारांनीं आपल्या भाषेंत परकी शब्द आहेत म्हणून विषाद मानण्याचें मुळींच कारण नाहीं. इंग्रजी भाषेंत पृथ्वीवरील प्रत्येक भागांतील परकी शब्द जेवढे असतील तेवढे इतर कोणत्याच भाषेंत नसतील. परंतु तेवढ्यावरून इंग्रजी भाषेला कमीपणा येतो असें कोणीच इंग्रज माणूस समजत नाहीं; उलट ते आपल्या भाषेचा गौरवच करतात.

१५ पासून १८ कलमांत रा. शिंदे, कोंकणी व मराठी ह्या दोन्ही भाषांतील धातुसाधितें, विभक्ति व काळ ह्यांचे प्रत्यय देऊन त्यांतील साम्य दाखवितात, व 'व्याकरणाच्या समान रूपांवरून कोंकणी ही मराठीपासून भिन्न व स्वतंत्र नाहीं' असें १९ व २१ कलमांत सांगतात. विभक्तींच्या प्रत्ययांचें साम्य दाखवितांना ते म्हणतात, 'बहुतेक सर्व विभक्तींचे प्रत्यय दुसऱ्या कोणत्याही भाषांशीं जुळते नसून मराठीशींच जुळतात, ह्यावरून सारस्वतांनीं दक्षिणेंत आल्यावरच ही भाषा घेतली असेंही होतें.'

---

* डॉ. दाल्गाद यांचा कोंकणी म्हणींचा एक ग्रंथ आहे असें मला अलीकडे समजलें आहे; परंतु तो अझून माझ्या पाहण्यांत आला नाहीं.

दक्षिणेंत सारस्वत ब्राह्मण पहिल्यानें आले कीं मराठे पहिल्यानें आले, हा मुद्दा ज्या अर्थी वादग्रस्त आहे, त्या अर्थी दक्षिणेंत आल्यावर सारस्वतांनीं मराठ्यांची भाषा घेतली व तिला कोंकणी केली, ह्या म्हणण्यांत कांहीं अर्थ नाहीं. केवळ वादासाठींच वाद घालावयाचा असेल, तर अनुकूळ निकाल सारस्वत ब्राह्मणांच्याच तर्फेनें लावण्यास पौराणिक वाङ्मयाची पूर्ण तयारी आहे हें दाखवितां येईल. विंध्य पर्वताला 'आणखी उंच वाढूं नकोस' म्हणून सांगून दक्षिणेंत पहिल्यानें पाऊल ठेवणारा व इतर आर्यांस तो मार्ग दाखविणारा धाडसी पुरुष म्हणजे **अगस्त्य ब्राह्मण** होता, हें रामायण–महाभारत वाचणाऱ्या सर्व लोकांस माहित आहेच.* हा ब्राह्मण उत्तर हिंदुस्तानांतील असल्यामुळें पंचगौडांतर्गत होता ह्याबद्दल शंका घेण्याचें कारण नाहीं. दक्षिणेंतील गौड सर्व सारस्वतच आहेत. ह्यावरून त्यांचा पूर्वज अगस्त्य हाही सारस्वतच असावा. ह्या विचारसरणीनें मराठी आर्यांना दंडकारण्याची वाट दाखविणारे सारस्वत ब्राह्मणच ठरतात, व **दक्षिणेंत मराठ्यांच्या पूर्वी सारस्वत ब्राह्मण आले होते हें आपोआप सिद्ध होतें.** परंतु हें सिद्ध करण्याला पौराणिक कथांवरच सगळी भिस्त ठेवण्याचें कारण नाहीं. अलीकडील सर्वमान्य शास्त्रीय पद्धतीनेंही हा मुद्दा सिद्ध करतां येण्यासारखा आहे. ख्रिस्तपूर्व पहिल्या शतकापासून जे अगदीं प्राचीन शिलालेख कोंकणांतील व महाराष्ट्रांतील बौद्धविहारांत आढळतात, त्यांतील पुष्कळसे शब्द व त्यांची रूपें लक्षपूर्वक तपासून पाहिलीं असतां त्यांचा सारस्वतांच्या भाषेशीं जेवढा निकट संबंध दिसतो, तेवढा मराठ्यांच्या भाषेशीं दिसत नाही, हें दाखवून देतां येईल. उदाहरणार्थ खालीं दिलेले शब्द पहा:—

ASWI., vol. 4:

शिलालेखाचें स्थळ.	कोंकणी भाषेशीं निकट संबंध दाखविणारे शब्द.		पृष्ठांक.
पितळखोरें—	थबो=खांबो. पुतान=पुतांचें,	...	८३
"	राजवेजस=राजवैजाचें.	...	८४
बेडसें—	नासिकतो=नासकाथावन. सेठिस=सेटीचो. पुतस=पुताचें.	...	८९
कार्लें—	वेजयंतितो=वैजयंतीथावन.	...	९०
"	उसभदातिन=उसभदातान.	...	१०१
"	मामालेहारे=मामालाहार.§	...	११
नासिक—	नाळीगेर=नाळ.	...	९९
"	दो=दोन. वसे=वर्सा. चिवरिक=चीर=कापड. मूले=मोल. कोलिक=कोळी. पनरस=पंद्रस. सत्तरि=सत्तर.	...	१०२

* रामायण, अरण्यकाण्ड, सर्ग ११, श्लो. ८५. महाभारत, वनपर्व, अ. १०४ श्लो. ११–१४.

§ 'आहार' हा शब्द सावंतवाडी संस्थानांत फार प्रचारांत आहे. त्याचा अर्थ कडे, जवळ असा होतो. जसें, रामाहार=रामाकडे, रामाजवळ.

शिलालेखाचें स्थळ.	कोंकणी भाषेशीं निकट संबंध दाखविणारे शब्द.	पृष्ठांक
नासिक—	ओवरको=होंवरी. चोथे=चौथ्या. ...	१०३
„	खेतम=शेत. ...	१०४
„	गोतमीपुतस=गोतमी पुताचो. गामो=गांव. न वसति=वसना. सीमे=सिमेंत, शिंवेंत. ...	१०६
„	वासिठिपुतस=वासिठीपुताचो. ...	१०७
,,	एकुनवीसे=योकणिसाव्या. गिम्हाण=गिमाचो. बितीये=बिये. दिवसे=दिसा. अभयोदकदान=अभय-उदका-दान. सुखदुखस=सुखा-दुखाचें. ...	१०८
„	सातवाहनकुलयस=सातवाहन-कुळा-येस. ठापन=थापप. बह्मणस=बामणाचें. अखयम्=अखयें. नखत=नखेत्र. ...	१०८
„	गोवधनाहारे=गोवर्धनाहार. ...	१११
,,	पुतेन=पुतान. ...	११५
„	दुहुतुय=धुवेची. ...	११६
जुन्नर—	मटपो=माटव. ...	१०३
	ASWI., vol. 5 :	
नानाघांट—	दिखा=देख. रायस=रायाचो. गावो=गायो. बारस=बारा. हथी=हती. रथो=रथ. गामो=गांव. ...	६०
„	पटा=पुडवीं. छवस=स वर्सां. ...	६१
,,	तेरस=तेरा. तेरस रातो=तेरा रातयो. दस रातो=धा रातयो.	६१
„	कुमार=आंकवार, कुंवर. ...	६४
कण्हेरी—	गिह्म=गीम. वाणिजकेहि=वाणयांनीं. नातिवगस=नातेवर्ग्याचें. हितसुखाय=हितासुखाक. हेतु=हेत. नव=नवें. पुतो=पुत. समापिता=सोंपैलें. बोधिकेन=बोधिकान. ...	७५
„	सोपारकाहारे=सुपाऱ्याहार. तेरस=तेरा. ...	७६
,,	पोढि=पोंय. पुतस=पुताची. ...	७८
„	पख=पाखो; पाखें. हथे=हातांत. खेत=शेत. चिवरिक=चीर=कापड. ...	७९
„	आसनपेढिकायो=आसनपेडयो=बांक. ...	८०
„	नातिहि=नात्यांनीं. ...	८१
„	मटपे=माटवांत. ...	८२
,,	अपणो=आपलो. ...	८४
„	एक्क=एक. ओवरको=होंवरी. धुतुअ=धुव. णतुकणम्=नातवांचो. नातिणम्=नातींचो. पनतुकाणम्=पण्टुवांचो. पनतिणम्=पण्टयांचो. सुन्हाणम्=सुनांचो. कुलस्य=कुळाचो. ...	८५

ASWI., Bombay 1881.

शिलालेखाचें स्थळ.	कोंकणी भाषेशीं निकट संबंध दाखविणारे शब्द.		पृष्ठांक
महाड	—घर=घर, अठ=आठ.	...	२
कोल	—गहपतिपुतस=गहपति-पुताचें. सेठिस=सेटीचें.	...	३
कुडें	—पुतस=पुताचो.	...	४
,,	दुहुतय=धुवेची.	...	६
,,	वेजस=वैजाचें.	...	१२
,,	बंह्मनस=बामणाचें. बंमनिय=बामणीचें.	...	१४
,,	उयरको=होंवरी.	...	१७
भाजें	—गाभो=गबो.	...	२३
,,	थुप=तोप.	...	२४
कालें	—सिहथभो=शिवखांबो.	...	२८
,,	हथि=हती.	...	२९
,,	वेणुवासपुतेण=वेणुवासा-पुतान.	...	३०
,,	मातुलस=मावळ्याचो.	...	३१
,,	दिनिक पुतेन=दिनिका पुतान, सोळस=सोळा. गाम=गांव. गाव=गायो.	...	३३
,,	सतमे=सातव्या. गिह्म=गीम. पचमे=पांचव्या. दिवसे=दिसा.		३४
,,	भिखुस=भिकूचें.	...	३५
,,	चतुविसे=चोव्वीस. ततिये=तये. बितिये=बिये. मटपो=माटव.		३६
,,	काले=काळार.	...	३७
शेलारवाडी	—कुडुबिकस=कुंळब्याचें. कुडुबिणिय=कुंळबिणिचें.	...	३८
जुन्नर	—जणान=जाणांनीं. उपठाण=वठाण. लोकहितसुखाय=लोकां-हिता-सुखाक.		४२
,,	अखय=अखया.	...	४३
,,	पनरस=पंद्रंस.	...	४४
,,	विस=वीस. वडमुले=वडा-मुळा. नव=णंव.	...	४५
,,	उदेसेण=उदेसीं. षणुविस=संव्वीस. तिनि=तीन.	...	४६
,,	आबि=आंबो. पाउनदुके=पावणेदोन. कासकार=कांसार.	...	४७
,,	बारस=बारा. चतारि=चार.	...	४८
,,	नतुनो=नातवाचो.	...	५०
,,	वसे=वर्सा.	...	५१
अजंटा	—वणिजस=वाणयाचें.	...	६८

बौद्धविहारांतील वरील शिलालेखांवरून, दोन हजार वर्षांपूर्वी, दक्षिणेंत मराठ्यांच्या भाषेपेक्षां सारस्वतांच्या भाषेचा अधिक छाप बसला होता असें दिसून येतें. हा पुरावा, **दक्षिणेंत मराठ्यांच्या पूर्वी सारस्वत ब्राह्मण आले होते,** हें सिद्ध करण्यास पुरेसा आहे.

सोळाव्या कलमांत तृतीया विभक्तीचें साम्य दाखवितांना, मराठींत कोंकणीप्रमाणेंच '**रामानं**' असें रूप होतें असें रा. शिंदे म्हणतात. परंतु तें खरें नाहीं. कोंकणींत '**रामान**' असें रूप होतें व तें बौद्धविहारांतील 'वेणुवासपुतेण' 'दिनिकपुतेन' 'उसभदातेन' 'बोधिकेन' अशा तऱ्हेचें आहे. तें संस्कृतांतील अकारान्त पुल्लिंगी व नपुंसकलिंगी शब्दांच्या तृतीयेच्या एकवचनी रूपाला धरून आहे. मराठींत बोलण्यांत 'रामानें' ह्या ऐवजीं 'रामानं' असें म्हणतात ती एक **बोलण्याची ऐट** आहे. 'केलें,' 'गेलें' हे शब्दही मराठींत 'केलं,' 'गेलं' असेच उच्चारतात; परंतु बोलण्याच्या ऐटीपलीकडे त्यांत तृतीयेच्या 'न' प्रत्ययाचा बोध होत नाहीं.

कोंकणी भाषेचें मराठीशीं अभिन्नत्व दाखविण्यासाठीं रा. शिंद्यांनीं जे धातुसाधितांचे व विभक्तींचे प्रत्यय दिले आहेत त्यांतही बरेच प्रमाद घडले आहेत; ते दुरुस्त करण्याच्या भरीस न पडतां, शेवटीं एवढेंच सांगावयाचें कीं, रा. शिंदे यांनीं कोंकणी व मराठी ह्यांतील कित्येक साम्यें दाखवून त्या दोन्ही भाषा परस्परांपासून भिन्न व स्वतंत्र नाहींत असें सांगण्याचा कितीही अट्टाहास केला, तरी त्यांची मायभाषा मराठी असूनही **ज्या अर्थी कोंकणी भाषा त्यांना बोलतां येत नाहीं व बोललेली नीट समजत नाहीं, त्या अर्थी ती मराठीपासून भिन्न आहे हें कबूल करणें त्यांना भाग आहे.** रा. रा. चिंतामण वि. वैद्य हे कोंकणी भाषेला बुद्ध्याच मराठी नांव देऊन म्हणतात कीं, **'गोवें प्रांतांतील लोकांची मराठी भाषा तर एक निराळ्या तऱ्हेचीच मराठी भाषा वाटते.'*** ह्यावरून कोंकणी भाषेला कोणतेंही नांव ठेविलें तरी **मराठीपासून ती भिन्न आहे** असें म्हटल्यावांचून गत्यंतर नाहीं. आम्हां गोमन्तकस्थांना मराठी भाषा जरी साधारणपणें मोडकी-तुटकी लिहितां, वाचतां व बोलतां येते, तरी त्यासाठीं निदान **तीन चार वर्षें आम्हांला तिचा मुद्दाम अभ्यास करावा लागतो**; त्याशिवाय ती आम्हांला येत नाहीं. लिहिण्या-वाचण्याची गोष्ट राहूंद्याच; परंतु **बोलायाला सुद्धां आम्हांला ती मोठ्या प्रयासानें शिकावी लागते.** इतकेंही असून, मराठ्यांना जशी कोंकणी भाषा शुद्ध बोलतां येत नाहीं तशी आम्हांलाही मराठी भाषा शुद्ध बोलतां येत नाहीं; व ह्याबद्दल मराठ्यांना किंवा आम्हांला विषाद वाटण्याचें मुळींच कारण नाहीं. सर रामकृष्णशर्णै भाण्डारकार हे जगन्मान्य विद्वान् पंडित जरी स्वतःला मराठे म्हणवीत, व त्यांचा मराठीचा व्यासंग दांडगा असे, तरी ते देखील **मूळचे अस्सल कोंकणी** असल्यामुळें त्यांचे मराठी उच्चार कोंकणीच्या धर्तीवर जात, असें मी त्यांच्या एका मृत्युलेखांत वाचलें आहे. न्यायमूर्ति सर नारायणशर्णै चंदावरकार हे विद्वान् कोंकणी गृहस्थ मोठे अप्रतिम वक्ते खरे; तरी एखाद्याही प्रसंगीं त्यांना मराठींत भाषण करतां येत नसे, ही गोष्ट प्रसिद्ध आहे.

मराठी व कोंकणी ह्या भाषा केवळ अभिन्न आहेत म्हणून कोंकणीचा त्याग करून मराठीलाच मस्तकावर घेऊन नाचावें असा कोणी कितीही आग्रह व उपदेश केला, तरी कोंकणी लोकांनीं व विशेषतः गोमन्तकस्थांनीं त्याकडे लक्ष देण्याचें मुळींच कारण नाहीं. मराठी व कोंकणी ह्यांमध्यें जेवढें साम्य आहेसें दिसतें, त्यापेक्षां किती तरी पटीनें अधिक साम्य युरोपांतील लॅटिन भाषांमध्यें आहे. उदाहरणार्थ, सांप्रतच्या पुर्तुगेज, स्पॅनिश

* मध्ययुगीन भारत, भाग २ रा, पृ. २७५.

व इटालियन ह्या तीन भाषाच आपण घेऊं. ह्यांत स्पॅनिश भाषेंतील एक वाक्य पुढें दिल्याप्रमाणें आहे :—

'Un invalido imaginario, que vivia en una gran plaza de Londres, fue' ordenado por su medico de dar una vuelta al rededor de la plaza, todas las mananas antes de almorzar.'

ह्या वाक्याचें पुर्तुगेज भाषांतर :—

'Um invalido imaginario, que vivia em uma grande praça de Londres foi ordenado por seu medico a dar uma volta ao redor da praça, todas as manhãas antes de almoçar.'

मराठी अर्थ :—

'लंडनच्या एका मोठ्या चौकांत राहणाऱ्या एका भ्रमिष्ट रोग्याला त्याच्या वैद्यानें रोज सकाळीं न्याहारीच्या पूर्वी चौकाच्या सभोंवतीं एक चक्कर मारण्यास सांगितलें.'

आतां इटालियन भाषेंतील एक वाक्य घेऊं, तें असें :—

'Un giovine indusse la figlia d'un ricco negoziante di Londra a fuggire con esso lui in Iscozia.'

ह्या वाक्याचें पुर्तुगेज भाषांतर :—

'Um joven induziu a filha d'um rico negociante de Londres a fugir com elle em Escocia.'

मराठी अर्थ :—

'एका तरुणानें लंडन येथील एका श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या मुलीचें मन, आपल्याबरोबर स्कॉटलंडमध्यें पळून जाण्यासाठीं वळविलें.'

वरील वाक्यांवरून पुर्तुगेज, स्पॅनिश व इटालियन ह्या तीन भाषांत केवढें साम्य आहे त्याविषयीं वाचकांची खात्री होईलच. तथापि एवढें साम्य असूनही, तीं तीनही राष्ट्रें आपापल्या मायभाषा परस्परांपासून भिन्न समजतात व त्यांत त्यांनीं परस्परांपासून स्वतंत्र असें जगन्मान्य वाङ्मय निर्माण केलें आहे, ही गोष्ट लक्षांत ठेवण्यासारखी आहे. दान्तीची 'दिव्हीन कोमेदिय,' सेर्व्हान्तिसचा 'दों किशोत' आणि कामोंय्यसचें 'लुजीयदस' हे अनुक्रमें इटालियन, स्पॅनिश व पुर्तुगेज ग्रंथ जगाच्या वाङ्मयाचे लोकोत्तर अलंकार नाहींत असें म्हणण्याची कोणाची छाती आहे ?

थोडक्यांत सांगावयाचें एवढेंच कीं, युरोपियन भाषांचीं उदाहरणें डोळ्यांसमोर कित्त्यांप्रमाणें ठेवून, जात्याच तेजस्वी व बुद्धिमान् गोमन्तकस्थांनीं परक्या भाषांचें फाजील अवडंबर न माजवितां **आपल्या मायभाषेची म्हणजे कोंकणीची** योग्य जोपासना करून तिला जगांतील उत्तमोत्तम भाषांच्या योग्यतेस आणावी अशी माझी त्यांस सविनय विनंती आहे. उत्तम भाषेला लागणारे प्रमुख गुण म्हणजे ऐश्वर्य, सौंदर्य व माधुर्य हे कोंकणी भाषेंत निसर्गतःच भरलेले आहेत हें त्यांनीं लक्षांत ठेवावें. *

---

* विविधज्ञानविस्तार, मुंबै सेतेंब्र १९२६, वर्स ५७, आंक ९, पा. ३५३–३६५